Κύριον Ἀθανάσιον Βαραβείνη.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΡΙΕΖΗ

(ΥΠΟΣΤΡΑΤΗΓΟΥ).

ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΙΣ

ΕΣΦΑΛΜΕΝΩΝ ΤΙΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤ[Ω]Ν

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΥΠΟ

ΦΩΤΙΑΚΟΥ,

πρώτου ὑπασπιστοῦ

Τοῦ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Φ. ΛΟΥΗ.

—

1874.

PATRICK GRANT II
IN MEMORY OF
CLASS OF 1908
HARVARD COLLEGE LIBRARY
STAND SURE
VE RI TAS
THE GIFT OF HIS WIFE
MARIE DISSTON GRANT
1886 1927

Κυρίου Αθανασίου Βαγαβάνη.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΡΙΕΖΗ

(ΥΠΟΣΤΡΑΤΗΓΟΥ).

ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΙΣ

ΕΣΦΑΛΜΕΝΩΝ ΤΙΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΥΠΟ

ΦΩΤΙΑΚΟΥ,

πρώτου ὑπασπιστοῦ

Τοῦ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Φ. ΛΟΥΗ.

1874.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΡΙΕΖΗ

(ΥΠΟΣΤΡΑΤΗΓΟΥ).

ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΙΣ

ΕΣΦΑΛΜΕΝΩΝ ΤΙΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΥΠΟ

ΦΩΤΑΚΟΥ,

πρώτου ὑπασπιστοῦ

ΤΟΥ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Φ. ΛΟΥΠ.

1874.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΡΙΕΖΗ
ΥΠΟΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

Ἐπανόρθωσις ἐσφαλμένων τινῶν ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ Φωτάκου πρώτου ὑπασπιστοῦ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνου.

Τὸν Μάϊον τοῦ λήξαντος ἔτους 1873 ἐν Ἀθήναις φίλος μού τις Κορίνθιος μ' ἠρώτησεν ἐὰν κατὰ τὰ 1822 τὸν Ἰούλιον μῆνα ἐπὶ Δράμαλη, ὅτε ἐγκατελείφθη τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῆς φρουρᾶς φυγούσης, ἤμην καὶ ἐγὼ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ φρουρίου· τὸν ἠρώτησα πόθεν ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ μ' ἐρωτήσῃ περὶ τούτου καὶ μοὶ ἀπήντησεν ὅτι εἶδε τὴν ἱστορίαν τοῦ κ. Φωτάκου ἀναφέρουσαν καὶ τ' ὄνομά μου εἰς τὴν περίστασιν ταύτην. Μετὰ παρέλευσιν ἡμερῶν τινων εὑρεθεὶς εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος, ὅπου ἦσαν πέντε-ἓξ παλαιοὶ ὁπλαρχηγοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ στρατηγὸς Τσώκρης, λόγου γενομένου περί τινων συμβάντων καὶ μαχῶν, συμβασῶν κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, καὶ περὶ τῶν ἱστορικῶν μας, συγγραψάντων τὰ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ἤκουσα νὰ γείνῃ λόγος καὶ περὶ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ κ. Φωτάκου· ἠρώτησα ἐὰν εἰς τ' Ἀπομνημονεύματά του (τὰ ὁποῖα ἕως τότε δὲν εἶχον εἰδεῖ,) ὁ κ. Φωτάκος ἀναφέρει τι περὶ ἐμοῦ σχετικῶς με τὴν ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ

Ἀκροκορίνθου ἐγκατάλειψιν αὐτοῦ κατὰ τὰ 1822 ἐπὶ Δράμαλη· τότε ὁ στρατηγὸς Τσώκρης ἀποταθεὶς εἰς ἐμὲ μοὶ εἶπεν ὅτι εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του ὁ κ. Φωτάκος μὲ παριστᾷ ὡς φρούραρχον τοῦ φρουρίου Κορίνθου. Δὲν εἶχόν ποτε ἰδεῖ, ὡς εἶπον ἤδη, τ' Ἀπομνημονεύματα τοῦ κ. Φωτάκου καὶ ἠγνόουν παντάπασιν ἐὰν ὁ κ. Φωτάκος, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐγνωριζόμεθα, ἐνεθυμήθη νὰ γράψῃ τι περὶ ἐμοῦ, ἀλλ' ἡ νύξις, ἥτις μοὶ ἐδόθη, ὡς ἀνωτέρω, μ' ἔβαλεν εἰς περιέργειαν καὶ ἐπρομηθεύθην τὰ Ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα παρετήρησα ἐν σελ. 184 ὅτι ἀναφέρει ὅτι «ὁ Αχιλλεὺς καὶ ἡ φρουρὰ ἄφησαν ἄδειον τότε τὸ φρούριον καὶ ἀνεχώρησαν,» ἐν ὑποσημειώσει δὲ τῆς αὐτῆς σελίδος προσθέτει καὶ τὰ ἀκόλουθα· «Πραγματικῶς ἔφυγεν ὁ Ἀχιλλεὺς Ὑδραῖος τὴν πατρίδα, ἀφοῦ εἶδε τοὺς Τούρκους νὰ ἔρχωνται. Ἀλλ' αὐτὸς κατ' ὄνομα μόνον ἦτο φρούραρχος, διότι ἡ φρουρὰ ὑπετάσσετο εἰς τὸν εὑρεθέντα τότε ἐκεῖ Δημήτριον Κριεζῆν Ὑδραῖον, καὶ ὅταν αὐτὸς ἔφυγε μὲ τὴν φρουρὰν ἠμποροῦσε νὰ μείνῃ ὁ Ἀχιλλεύς; Ἕνα δὲ μόνον Τοῦρκον τὸν Κιαμίλμπεην ἐσκότωσεν ὁ Μπενάκης ὁ Κορίνθιος καὶ ὄχι ὅλους τοὺς ἐκεῖ φυλαττομένους Τούρκους, καθὼς λέγει ὁ Σ. Τρικούπης (ἱστορ. Β'. 287,) καὶ τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Π. Πατρῶν, σελ. 128 λέγων ὅτι τοὺς ἄλλους Τούρκους τοὺς ἔκλεισαν εἰς ἕνα μαγαζεῖον· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐνταῦθα πίπτει εἰς λάθος λέγων ὅτι τὸν Κιαμίλμπεην τὸν ἐφόνευσεν ὁ Ἀχιλλεύς. Μετ' ὀλίγον ἦλθαν καὶ πολλοὶ Τριπολιτσιῶται φευγαλάδες ἀπὸ τὰ μεγάλα Δερβένια· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εὑρῆκαν κἀνένα εἰς τὸ φρούριον ἐπέρασαν εἰς τὸ Ἄργος καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπῆγεν ὁ καθένας εἰς τὴν πατρίδα του.»

Ὁ κ. Φωτάκος, καθόσον ἐγὼ ἐγνώρισα αὐτόν, δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ῥίπτουσι τυχαίως μίαν κατηγορίαν κατ' ἀνθρώπων, μὴ ὑποδεεστέρων αὐτοῦ, οὔτε

ἀφίνει ἄλλους νὰ ῥίψωσιν ἐξ ὀνόματός του εἰς τὸ κοινὸν μομφὴν κατὰ τῆς ὑπολήψεως ἀνθρώπων γνωστῶν ὁπωσοῦν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι καίτοι δημοσιεύει τὰ Ἀπομνημονεύματά του κατὰ τὸ ἔτος 1858, ὅτε καὶ ἡλικίαν εἶχε πλέον ἢ ὥριμον, ἵνα σκεφθῇ, καὶ συγγραφὰς ἱστορικὰς περὶ τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως νὰ μελετήσῃ· καὶ ὅτε τὰ ἐκ τῶν κομμάτων πάθη καὶ ἐμπνεύσεις συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν εἶχον κατευνασθῇ καὶ σχεδὸν λησμονηθῇ διὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ χρόνου, ὁ κ. Φωτάκος ὅμως κατείχετο εἰσέτι ὑπὸ τῶν ὑπερβολικῶν κομματικῶν παθῶν του ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐναντίον καὶ τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας του καὶ τῶν πραγματικῶν γεγονότων καὶ τῶν προγενεστέρων αὐτοῦ συγγραψάντων τὰ κατὰ τὸν ἱερὸν ἡμῶν ἀγῶνα ἔπλασε διὰ τῆς φαντασίας του καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ ὅ,τι ψευδὲς καὶ ἀνόσιον ἠδυνήθη περὶ ἐμοῦ. Ὁ κ. Φωτάκος, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν γραφομένων του, ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν καὶ ἀνέγνωσε τὰς περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἱστορίας τῶν Τρικούπη καὶ Π. Πατρῶν, δὲν πιστεύω δὲ νὰ μὴ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν τοῦ Ν. Σπηλιάδου· ἀλλ' ὡς φαίνεται, εὗρε σύμφορον πρὸς τὸν σκοπόν του, καθόσον ἀφορᾷ τὰ μέρη, εἰς ἃ κάμνει λόγον περὶ ἐμοῦ ὁ Ν. Σπηλιάδης, νὰ σιωπήσῃ ὁλοτελῶς καὶ νὰ προσποιηθῇ τελείαν ἄγνοιαν.

Ἐνόμισα δίκαιον νὰ ἐρωτήσω τὸν κ. Φωτάκον (Φώτιον Χρυσανθόπουλον) ἵνα μὲ πληροφορήσῃ πότε καὶ πόθεν ἠρύσθη τὰς πληροφορίας, ὅσας γράφει περὶ ἐμοῦ εἰς τ' Ἀπομνημονεύματά του. Διὸ τῷ ἔγραψα κατὰ τὴν 11 Αὐγούστου 1873 ἐκ χωρίου Μελισσίου τῆς Κορινθίας παρακαλέσας αὐτὸν διὰ τῆς ἑπομένης ἐπιστολῆς μου νά μοι εἴπῃ πόθεν ἐπορίσθη τὰς περὶ ἐμοῦ ἐκτεθειμένας εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του εἰδήσεις.

«Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολή.

«Ἐν Μελισσίῳ Σικυῶνος τῆς Κορινθίας τῇ 11 Αὐγούστου 1873.

«*Κύριε Φωτάκο*,

«Πρὸ δύο ἤδη μηνῶν κατὰ πρῶτον ἔμαθον ἐν Ἀθήναις τυχαίως ὅτι εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» σου, ἀφορώντων τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τυπωθεντα τὸ 1858, ἀναφέρεις καὶ περὶ τοῦ ὀνόματός μου. Ἐπρομηθεύθην τὸ βιβλίον σου, ἔβαλα καί μοι τὸ ἀνέγνωσαν, διότι δυστυχῶς παθούσης τῆς ὁράσεώς μου δυσκολεύομαι νὰ ἀναγινώσκω μονος μου· εἶδον λοιπὸν ἐν σελ. 184 μνημονευομένης τῆς φυγῆς τῆς φρουρᾶς τοῦ φρουρίου τῆς Κορίνθου, ἐγκαταλειψάσης τὸ φρούριον κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Δράμαλη περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου 1822, ἐν τῇ ὑποσημειώσει αὐτῆς νὰ γράφηται απραγματικῶς ἔφυγεν ὁ Ἀχιλλεὺς Ὑδραῖος τὴν πατρίδα, ἀφοῦ εἶδε τοὺς Τούρκους νὰ ἔρχωνται· ἀλλ' αὐτὸς κατ' ὄνομα μόνον ἦτον φρούραρχος, διότι ἡ φρουρὰ ὑπετάσσετο εἰς τὸν εὑρεθέντα τοτε ἐκεῖ Δημήτριον Κριεζῆν Ὑδραῖον καὶ ὅταν αὐτὸς ἔφυγε μὲ τὴν φρουρὰν ἠμποροῦσε νὰ μείνῃ ὁ Ἀχιλλεύς; »

«Τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ τὸ ἀφορῶν ἐμέ, ὅτι δηλ. κατ' ὄνομα μόνον ἦτον φρούραρχος ὁ Ἀχιλλεύς καὶ ὅτι ἡ φρουρὰ ὑπετάσσετο εἰς ἐμὲ τὸν Δημήτριον Κριεζῆν Ὑδραῖον, εἶνε ὅλως διόλου ἀνύπαρκτον καὶ ψευδὴς κατ' ἐμοῦ κατηγορία, τὴν ὁποίαν ἐπιφυλάττομαι ἀκολούθως νὰ διαψεύσω διὰ τοῦ τύπου καὶ δημοσίως· ἀλλ' ἐπιθυμῶ, κύριε Φωτάκο, νὰ μάθω παρὰ σοῦ τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν ἐπαγγέλλεσαι καὶ σὺ εἰς τὸ σύγγραμμά σου αὐτὸ ὅτι ἀγαπᾷς, ὡς ἀναφέρεις καὶ εἰς τὴν ἐν αὐτῷ πρὸς τὸν κ. Τερτσέτην ἐπιστολήν σου. Σᾶς παρακαλῶ λοιπὸν νά μοι εἴπῆτε ἐν τῇ στρατιωτικῇ σας τιμῇ ἐὰν ἡ ὑποσημείωσις αὕτη εἶνε ἰδική σας ἢ σᾶς ὑπενεβλήθη παρ' ἄλλου τινός· καὶ ἐὰν μὲν εἶνε τὸ πρῶτον, πόθεν ἢ παρὰ τίνος ἐλάβατε τὴν πληροφορίαν ταύτην, ὅτι ἡ φρουρὰ ὑπετάσσετο εἰς ἐμέ ἐλθόντα πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐξ Ἄρ-

γους εἰς τὴν πόλιν Κορίνθου, ἑτοιμαζόμενον ἐκεῖ νὰ συνεκστρατεύσω μετὰ τῶν ἐκ Πελοποννήσου περιμενομένων στρατευμάτων διὰ τῆς Μεγαρίδος εἰς τὴν Στερεὰν και προσφυγόντα τὴν ἡμέραν τῆς εἰς Κόρινθον εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη εἰς τὸ φρούριον Κορίνθου; πόθεν εἴχετε τὴν πληροφορίαν καὶ τὸ ἐνδόσιμον ἵνα γράψητε ὅτι κατ' ὄνομα μόνον ἦτο φρούραρχος ὁ 'Αχιλλεὺς καὶ ὅτι ὑπετάσσετο ἡ φρουρὰ εἰς ἐμέ; ὡς νὰ εἶχα τὴν μαγικὴν δύναμιν ἐγὼ ἐντὸς τῆς διημέρου διαμονῆς μου ἐν τῷ φρουρίῳ Κορίνθου, καὶ μάλλιστα εἰς τοιαύτας ὥρας, ν' ἀποσπάσω τὴν εἰς τὸν φρούραρχον ὀφειλομένην ὑποταγὴν τῆς ἐκ πανσπερμίας συγκειμένης φρουρᾶς καὶ τὴν ἐφελκύσω εἰς τὰ νεύματά μου, καὶ ποία ἀπόδειξις ὑπάρχει περὶ τούτου; εἰς ποῖα διδόμενα στηριζόμενοι ἐγράψατε « ὅταν ὁ Κριεζῆς ἔφυγε μὲ τὴν φρουράν, ἠμποροῦσε νὰ μείνῃ ὁ 'Αχιλλεύς; » ἡ σκέψις σας αὕτη καὶ κρίσις εἶνε ἰδική σας ἢ καὶ αὐτὴν τὴν ἠρανίσθητε ἀλλαχόθεν καὶ παρὰ τίνος; 'Επειδὴ πρόκειται λόγος περὶ ἱστορίας μὴ σᾶς φαίνητε παράδοξον, ἐάν σᾶς κάμνω τοιαύτας ἐρωτήσεις, ἀφορώσας μάλιστα τὴν στρατιωτικὴν τιμήν μου, καὶ ἀποτείνω πρὸς ὑμᾶς τοιαύτην ἀπαίτησιν. 'Εγὼ ἀμφιβάλλω νὰ πιστεύσω ὅτι αὐτὰ τὰ περὶ ἐμοῦ γραφόμενα εἶνε γεννήματα τοῦ νοός σας ἢ ὅτι τὰ ἀντελήφθητε καὶ τὰ ἐφυλάττετε εἰς τὴν μνήμην σας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοῦ 1822, διότι τότε ζώντων τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οὔτε ψεύδη τοιαῦτα διαδιδόμενα ἠδύναντο νὰ λεχθοῦν οὐδὲ κατηγορίαι καὶ συκοφαντίαι τοιαῦται ἠδύναντο νὰ ὑποστηριχθοῦν· ὑποπτεύω μάλιστα πολὺ ὅτι σᾶς ὑπενεβλήθησαν παρ' ἄλλου καλοθελητοῦ μου ὑπαγορευθέντα ἐσχάτως μετὰ πολλὰ ἔτη ἀπὸ τῆς 'Επαναστάσεως, ἀγνοῶ πως. 'Εὰν δὲ τὸ δεύτερον, ἐὰν δηλ. σᾶς ὑπενεβλήθησαν παρ' ἄλλου, καὶ πάλιν σᾶς ἐξορκίζω εἰς τὴν στρατιωτικήν σας τιμὴν καὶ σᾶς παρακαλῶ νά μοι φανερώσητε τὸ ὄνομα τοῦ ὑποβολέως.

« Προλέγετε ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς τὸν κ. Τερτσέτην ἐπιστολῇ σας εἰς τοὺς συναγωνιστὰς καὶ τοὺς ἀναγνώστας τοῦ βιβλίου σας ὅτι κανεὶς ἄνθρωπος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ ὅλα, ὅσα εἶδεν ἢ ἤκουσε· τοῦτο εἶνε βέβαιον, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ πλάσσῃ τις ἀβασανίστως ἀνύπαρκτα πράγματα εἶνε ἄδικον καὶ κακόηθες. Διὰ ταῦτα ζητῶ τὴν ἐπανόρθωσίν των σύμφωνα μὲ τὴν ἀλήθειαν.

« Τὴν παροῦσάν μου ἐπιστολὴν θὰ σᾶς στείλω διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις ταχυδρομείου ἐπὶ συστάσει πρὸς ἀποφυγὴν ἐνδεχομένων καὶ παρακαλῶ νὰ ἔχω τὴν ἀπάντησίν σας εἰς Ἀθήνας.

Σᾶς ἀσπάζομαι καὶ μένω

Ὁ φίλος σας

Δ. Κριεζῆς.

Πρὸς τὸν κύριον

Φώτην Χρυσανθόπουλον ἢ Φωτάκον, τὸν κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ὑπασπιστὴν τοῦ ἀρχηγοῦ Θ. Κολοκοτρώνη,

Εἰς Τρίπολιν ».

Ἀλλὰ μέχρι σήμερον (μηνὶ Μαΐῳ τοῦ 1874), ὅτε δίδεται ἡ παροῦσα εἰς τύπωσιν, οὐδεμίαν ἀπάντησιν ἔλαβον παρὰ τοῦ κυρίου Φωτάκου.

Ἰδοὺ πῶς εὑρέθην ἐγὼ εἰς τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου· Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1822 ἤμην εἰς τὸ Ἄργος· ἡ τότε ἐκεῖ εὑρισκομένη προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος εἶχε πληροφορηθῇ, καθὼς καὶ τὸ κοινόν, ὅτι ὁ Δράμαλη-πασᾶς μετὰ καὶ ἄλλων πασάδων διατεταγμένος παρὰ τοῦ Σουλτάνου νὰ συλλέξῃ καὶ σχηματίσῃ ἰσχυρὸν καὶ μέγαν στρατὸν πρὸς καταπολέμησιν τῶν Ἑλλήνων ἑτοιμασθεὶς ἐν Μακεδονίᾳ ἵνα ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐκκινήσας ἐκεῖθεν εἶχε φθάσει εἰς Δά-

ρισσαν καὶ Λαμίαν· συνεπῶς λοιπὸν πρὸς τὰς τοιαύτας πληροφορίας ἡ προσωρινὴ Διοίκησις διέταξεν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου τοὺς ὁπλαρχηγούς, προὔχοντας καὶ λοιποὺς νὰ στρατολογήσωσιν ἕκαστος κατὰ τὴν περιφέρειάν των ὅλους σχεδὸν τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα, νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς τὴν Ἀργολίδα καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἐκστρατεύσωσι διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ πανστρατιᾷ εἰς τὴν Στερεάν· ταὐτοχρόνως ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις διέταξε καὶ διαφόρους ἄλλους ὁπλαρχηγοὺς αὐτοτελεῖς, μὴ ἀνήκοντας εἰς Ἐπαρχίαν, νὰ στρατολογήσωσι καὶ αὐτοὶ ἕκαστος ὅσους πλειοτέρους δυνηθῇ καὶ συνεκστρατεύσωσι μετὰ τῶν ἄλλων σωμάτων εἰς τὴν Στερεάν. Μία τοιαύτη διαταγὴ ἐδόθη καὶ εἰς ἐμὲ τότε κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας ἔστειλα τρεῖς συντρόφους μου (μπουλουξίδες), ἕνα εἰς Ὕδραν ἵνα μοι φέρῃ χρειώδη διὰ τὴν ἐκστρατείαν, νὰ στρατολογήσῃ ὅσους πλειοτέρους ἐνόπλους δυνηθῇ, μεταβῇ εἰς Ἑρμιόνην καὶ Δίδυμον στρατολογῶν, περάσῃ εἰς τὰ χωρία τῆς Τροιζηνίας πράττων τὸ αὐτό, φθάσῃ μέχρι τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ἐκεῖθεν διὰ ξηρᾶς ἔλθῃ καί με εὕρῃ εἰς Κόρινθον, ἕτερον δ' ἀπέστειλα εἰς Λιγουδιόν, Χέλι, Λύμνας καὶ Κλεωνὰς καὶ νὰ ἔλθῃ καὶ αὐτὸς ὡσαύτως εἰς Κόρινθον, καὶ τρίτον ἀπέστειλα εἰς Νεμέαν καὶ τὰ πλησίον χωρία νὰ πράξῃ τὸ αὐτό· συνεννοήθην δὲ συγχρόνως μετὰ τοῦ πατρικοῦ μου φίλου Παναγιώτου Κρεββετᾶ (διαταχθέντος καὶ τούτου νὰ στρατολογήσῃ ὅσους πλείστους ἐκ τῆς Ἐπαρχίας του Μιστρὸς καὶ νὰ συνεκστρατεύσῃ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν καὶ οὗτος εἰς τὴν Στερεάν), ὅπως τὸν περιμείνω καὶ ἑνωθῶ μετ' αὐτοῦ εἰς Κόρινθον καὶ παρακολουθήσω τὴν ἐκστρατείαν διὰ τὴν Στερεάν· ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν 1 ἢ 2 Ἰουλίου ἀπὸ Ἄργους μετέβην εἰς Κόρινθον μετὰ εἴκοσι πέντε ἐνόπλων, ἔνθα περιέμενον νὰ ἔλθωσι καὶ οἱ ὡς ἀνωτέρω ἄλλοι ἵνα συγκεντρω-

θῶμεν ἐκεῖ, εὗρον δὲ τὴν πόλιν εἰς κίνησιν φυγόντων καὶ φευγόντων ὁλονὲν τῶν κατοίκων εἰς ἄλλα μέρη πρὸς ἀσφάλειαν ἐξ αἰτίας τῶν ὑποψιῶν, αἱ ὁποῖαι διεδόθησαν εἰς τὸ κοινὸν περὶ εἰσβολῆς Τουρκικοῦ στρατοῦ. Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῆς ἐκεῖ ἀφίξεώς μου ἦλθεν εἰς Κόρινθον τὸ στρατιωτικὸν σῶμα τῶν Τριπολιτῶν ἔχων ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Γ. Σέκερην καὶ Ῥήγαν Παλαμήδην· ἠντάμωσα τὸν πρῶτον, ὅστις μὲ προέτρεψε νὰ συμπαρακολουθήσω τὸ σῶμα αὐτῶν εἰς τὰ στενὰ τῆς Μεγαρίδος, ὅπου ἔμελλον νὰ συγκεντρωθῶσι καὶ τὰ ἐκ Πελοποννήσου περιμενόμενα ἄλλα στρατιωτικὰ σώματα καὶ ἔνθα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἶχον μεταβῆ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν περὶ τοὺς διακοσίους ὁπλίτας ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας· ἠρνήθην παραστήσας εἰς αὐτὸν ὅτι περιέμενον κατ' αὐτὰς τὰς ὥρας καὶ ἄλλους συντρόφους μου καὶ τὸν Κρεββατᾶν μὲ τὸ σῶμα τῶν Μιστριωτῶν νὰ ἔλθωσιν εἰς Κόρινθον καὶ τότε συσσωματούμενος νὰ ἐξακολουθήσω καὶ ἐγὼ τὴν ἐκστρατείαν. Κατὰ δὲ τὴν 5 Ἰουλίου εἶχεν ἀκουσθῆ εἰς Κόρινθον ἐκ Δουβρένης καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἐλθόντων ἀπὸ τὴν ξηρὰν διὰ τῆς Μεγαρίδος ὅτι ὁ Τουρκικὸς στρατὸς εἶχε φθάσει εἰς Λεβαδείαν. Ἦτο μεσημβρία, ὅτε εὑρέθην ἐν τῇ πόλει Κορίνθου εἰς τὸ ἐργαστήριον ὁπλοδιορθωτοῦ τινος Κεφαλλῆνος πρὸς ἐπισκευὴν ὅπλων μου ἔχων μετ' ἐμαυτοῦ καὶ τὸν ψυχογιόν μου· ἠκούσθησαν φωναὶ ἔξωθεν Τοῦρκοι Τοῦρκοι, ἐξήλθομεν οἱ εὑρεθέντες εἰς τὸ ὁπλοποιεῖον νὰ μάθωμεν τί τρέχει, προὐχώρησα εἰς θέσιν ὑψηλοτέραν, αἱ φωναὶ Τοῦρκοι Τοῦρκοι ἐπολλαπλασιάζοντο καὶ ἀπ' ἐκεῖ πλησίον ἑνὸς ὑψηλοῦ σπητιοῦ ἐφώναξαν ὅτι μέγα σῶμα Τουρκικοῦ στρατοῦ ἐπλησίαζε νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τῆς πόλεως ἀπὸ τὴν θέσιν, ἐν ᾗ ἔκειντο τὰ σεράγια τοῦ Καμίλμπεη καὶ τὸ Σοοὺκ-χαμάμι. Τότε δρομαίως ἔτρεξα καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι οἱ εὑρεθέντες

ἐκεῖ ὡς καὶ ὀλίγα τινὰ γυναικόπαιδα καὶ ἐπήγαμεν εἰς τὴν θέσιν «Χατζῆ-Μουσταφᾶ» εἰς τοὺς πρόπαδας τοῦ Ἀκροκορίνθου, ὁπόθεν ἄρχεται ἡ πρὸς τὸ φρούριον ἄνοδος· βαδίσαντες ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἀνέβημεν εἰς ὀλίγον ὕψωμα, ἀφ' ὅπου εἴδομεν μέγα νέφος κονιορτοῦ καὶ συνάμα τὸν Τουρκικὸν στρατὸν εἰς τρία μεγάλα σώματα εἰσερχόμενον εἰς τὴν πόλιν, ἓν ἐκ μέρους τοῦ σεραγιοῦ τοῦ Κιαμίλμπεη, ἕτερον ἐκ μέρους τοῦ Τουρμπὲ καὶ ἄλλο ἐκ μέρους τοῦ Κακκάβου. Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν μᾶς ἐπρόφθασεν ἔφιππος ὁ Σωτηράκης Νοταρᾶς ἐλθὼν ἐκ τῆς πόλεως μετ' ἄλλων τριῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν φροντιστικὴν διὰ τὸν στρατὸν ἐφορίαν ἐφίππων καὶ μετὰ 8-10 στρατιωτῶν πεζῶν· εἶπον εἰς τὸν Νοταρᾶν τώρα τί κάμνομεν; αὐτὸς δέ μοι ἀπήντησεν ἐσπευσμένως καὶ τρέχων μὲ τὸν ἵππον του καὶ τὴν συνοδείαν του εἰς τὸ φρούριον, εἰς τὸ φρούριον. Προχωρήσαντες ὀλίγον ἔτι πρὸς τὰ ἄνω εἴδομεν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ σώματος τοῦ ἀπὸ Κακκάβι ἐρχομένου πλησιάσαντας μέχρι τῆς θέσεως «Χατζῆ-Μουσταφᾶ» 15-20 ἱππεῖς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἐπρόφθασαν καὶ συνέλαβον ὑπὸ τὰς ὄψεις ἡμῶν τρεῖς γυναῖκας καὶ δύο παιδία· προβάντες δ' εἰς τὴν πεδιάδα εἶδον ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπώρειαν τοῦ βουνοῦ καὶ μᾶς ἐπυροβόλησαν, ἀντεπυροβολήσαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐκεῖ συνηθροίσθημεν ἕως 15 ἔνοπλοι καὶ ὀλίγα γυναικόπεδα καὶ ἀνέβημεν εἰς τὸ φρούριον, εἶχον δὲ μετ' ἐμαυτοῦ τὸν ψυχογιόν μου καὶ ἕνα μόνον ἐκ τῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου στρατιωτῶν ἐνταμώσαντά με κατὰ τὴν πρὸς τὸ φρούριον ἄνοδον· ἠρώτησα τοὺς φρουροῦντας τὴν πύλην τοῦ φρουρίου περὶ τοῦ Σ. Νοταρᾶ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἐφόρων καί μοι εἶπαν ὅτι, ἀφοῦ ἔφθασαν ἔξωθεν τῆς πύλης τοῦ φρουρίου εἰς τὴν γέφυραν, χωρὶς νὰ εἴπωσί τι ἐπῆραν τὴν πρὸς τὸ χωρίον Πεντεσκοῦφι ὁδόν. Εἰσελθὼν ἐν τῷ φρου-

ρίῳ ἐπορεύθην κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ Φρουραρχεῖον ἵνα ἴδω τὸν φρούραρχον Ἀχιλλέα, ὅστις ἦτο εἰς τὸ κανονοστάσιον «Σταύραιζα», ὁπόθεν ἐπυροβόλουν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, μὲ ὡδήγησαν εἰς αὐτό, εὗρον ἐκεῖ τὸν φρούραρχον ἐπιτηροῦντα τὰ τοῦ κανονοστασίου, τὸν Γερο - Γεωργάκην Μπούτην ἐξ Ὕδρας, ἀρχιπυροβολιστήν, διωρισμένον ὡς τοιοῦτον παρὰ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως καὶ διαχειριζόμενον εὐστόχως τὸν πυροβολισμόν, τοὺς Διαμαντῆν Λαλάκαν καὶ Δ. Μπενάκην, Κορινθίους, ὄντας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς φρουρᾶς, καί τινας ἄλλους προσφυγόντας κατ' ἐκείνας τὰς ὥρας εἰς τὸ φρούριον· συνειργάσθην καὶ ἐγὼ μετὰ τῶν λοιπῶν εἰς τὸν πυροβολισμόν, εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν πυροβόλων καὶ εἰς τὴν γύμνασιν στρατιωτῶν τινων ἀπείρων περὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀφοῦ ἐτέθησαν εἰς τάξιν τὰ τοῦ κανονοστασίου καὶ ἐξηκολούθει ὁ πυροβολισμός, εὗρον καιρὸν καὶ ἠρώτησα τὸν φρούραρχον Ἀχιλλέα, παρόντων τοῦ Διαμαντῆ Λαλάκη καὶ ἄλλων, ὁποῖαί εἰσιν αἱ δυνάμεις τοῦ φρουρίου καὶ πόσας τροφὰς ἔχομεν, μοὶ ἀπήντησε δὲ ὅτι ἡ φρουρὰ συνέκειτο ἐξ 150 ἀνδρῶν ἐκτὸς τῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ τὴν προτεραίαν προσελθόντων ἐνόπλων καὶ γυναικοπαίδων, ὅτι ἔχει ἄρτον ἕτοιμον εἰς γαλέταν διὰ τὴν φρουρὰν 15 ἡμερῶν, ὅτι ἔχει ἀραβόσιτον 150-170 κοιλῶν, ὅτι ὑπάρχει ἀλογόμυλος ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ὅτι δὲν εἶνε εἰς κατάστασιν ν' ἀλέσῃ. Εἰς τὴν ὁμιλίαν ταύτην εἷς ἐκ τῶν παρεστώτων πρόσφυξ εἶπεν ὅτι αὐτὸς εἶνε ἱκανὸς νὰ τὸν ἐπισκευάσῃ καὶ μετὰ δύο ἕως τρεῖς ἡμέρας νὰ τὸν βάλῃ εἰς ἐνέργειαν καὶ νὰ τὸν ἐπιστατῇ καὶ εἰς τὸ ἄλεσμα· ἄλογα ὑπῆρχον ἐν τῷ φρουρίῳ τινὰ Κορινθίων προσφυγόντων, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν. Ἔγεινεν ἐνταῦθα ὁμιλία μεταξύ μας καὶ περὶ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἵνα ληφθῇ πρόνοια περὶ τροφῆς. Ἀνέλαβεν ὁ

φρούραρχος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν τὴν φροντίδα νὰ καταγράψῃ ὀνομαστὶ ὅλον τὸν ἐν τῷ φρουρίῳ πληθυσμὸν καὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐν αὐτῷ ὑπάρχοντας ἐκ τῆς φρουρᾶς (διότι εἶχον ἀπουσιάσει τινες ἀπό τινων ἡμερῶν ἐν ἀδείᾳ) καὶ οὕτως ἦσαν τὰ πράγματα μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Παρῆλθεν ὅλη αὐτὴ ἡ νὺξ ἐν ἡσυχίᾳ καὶ τάξει, ἐξακολουθήσαντος ἐκ διαλειμμάτων τοῦ πυροβολισμοῦ κατὰ τῆς πόλεως ἐκ τοῦ κανονοστασίου «Σταύραιζα», ὁπόθεν καθωρᾶτο ἅπασα ἡ πόλις τῆς Κορίνθου καὶ μέγα μέρος τῆς περιφερείας αὐτῆς. Τὴν ἐπιοῦσαν ἐφ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἡμέραν ἐξηκολούθησε τακτικώτερον καὶ κανονικώτερον ὁ πυροβολισμὸς ἀπὸ τὸ αὐτὸ κανονοστάσιον, τὸ ὁποῖον μόνον ἔβλεπε τὴν πόλιν· παρατηρήσαντες μετὰ τοῦ ἀρχιπυροβολιστοῦ Γερο - Μπούτη τοὺς ἐν αὐτῷ δύο κειμένους ὅλμους εὕρομεν τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν ἐν καλῇ καταστάσει καὶ δυνάμενον νὰ ὑπηρετήσῃ. Ἦτο δείλη καὶ ἠρχίσαμεν νὰ μεταφέρωμεν βόμβας ἑτοίμας ἐκ τοῦ ἐκεῖ πλησίον ἑτέρου κανονοστασίου, ἵνα ἀρχίσωμεν πρὸς τὸ ἑσπέρας καὶ τὴν νύκτα νὰ μεταχειρισθῶμεν αὐτάς. Ἐνῶ ἠσχολούμεθα εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ, ἤρχισαν νὰ ὀλιγοστεύουν οἱ περὶ ἡμᾶς ἄνδρες καὶ νὰ χαλαρώνηται ἡ ἐργασία αὕτη, ἀπεδώκαμεν δὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν εἰς φυγοπονίαν, μετ' ὀλίγον ὅμως εὑρέθημεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ πέμψωμέν τινα ἐκ τῶν περὶ ἡμᾶς ἀνδρῶν εἰς τὸν φρούραρχον ἵν' ἀναγγείλῃ τὰ γενόμενα καὶ διατάξῃ νὰ ἔλθωσιν ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ βοηθήσωσιν εἰς τὸ ἔργον ἐκεῖνο, ἀλλὰ παρῆλθεν ἱκανὴ ὥρα καὶ οὔτε ὁ ἀποσταλεὶς Κορίνθιος μὲ οἰκογένειαν ὢν οὔτε ἄλλος τις ἐφάνη· στενοχωρηθέντες ἐκ τούτου ἐστείλαμεν ἕτερον στρατιώτην Ἀϊβαλιώτην (Κυδωνιέα), ὅστις μετὰ παρέλευσιν ὥρας ἐπανῆλθε μόνος καὶ μᾶς εἶπεν ὅτι ἑτοιμάζονται ὅλοι οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ νὰ φύγουν καὶ ὅτι ἀνήγγειλεν εἰς τὸν φρού-

ραρχον τὰ παρ' ἡμῶν παραγγελθέντα, ἐκεῖνος δὲ τῷ ἀπήντησε «διέταξα, ἀλλ' αὐτοὶ δένμε ἀκούουν καὶ θέλουν νὰ φύγωμεν». Τότε εἰς τὴν ἀπαισίαν ταύτην εἴδησιν μετὰ τοῦ ἀρχιπυροβολιστοῦ καὶ τῶν ὀλίγων περὶ ἡμᾶς μεινάντων ἀνδρῶν ἀφήσαντες τὸ κανονοστάσιον μετέβημεν εἰς τὸ φρουραρχεῖον (ἦτο δὲ ὡσεὶ μία ὥρα πρὶν ἢ δύσῃ ὁ ἥλιος), εὕρομεν ἔξω εἰς τὸ περιαύλιον τοῦ φρουρίου τὸν φρούραρχον καὶ ἄλλους τινὰς περὶ αὐτὸν σκυθρωποὺς καὶ συλλογιζομένους καὶ κίνησιν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν εἰς τὰς πέριξ κατοικίας. Ἠρώτησα τὸν φρούραρχον τί γίνεται; ἐκεῖνος δέ μοι ἀπήντησε δὲν βλέπεις; ἀπεφάσισαν νὰ φύγωμεν· τὸν ἠρώτησα νὰ φύγωμεν ὅλοι; τὸ φρούριον τί νὰ τὸ κάμωμεν; τί μᾶς ἀναγκάζει νὰ φύγωμεν ; οἱ Τοῦρκοι δὲν μᾶς ἐπλησίασαν καὶ ἐάν μᾶς πλησιάσουν, δὲν δύνανται νὰ μᾶς ϛενοχωρήσουν· τροφὰς ἔχομεν ἐπὶ δύο - τρεῖς μῆνας, δυνάμεθα ν' ἀνθέξωμεν· ἐν μεγάλῃ δὲ ϛενοχωρίᾳ τοῦ φρουρίου μας ἕνεκεν τῆς ἐκτεταμένης περιφερείας του δυνάμεθα ἐν ἀνάγκῃ, ἐάν δὲν λάβωμεν κάμμίαν βοήθειαν, νὰ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ γελέκι καὶ νὰ ὑπάγωμεν ὅπου θέλομεν· — ἀμὴ τὰ γυναικόπαιδα τί νὰ γείνουν ; μοὶ ἀπήντησε· τῷ εἶπον ἂς ἐξέλθουν τὰ γυναικόπαιδα ἀπ' αὐτῆς τῆς ὥρας, νὰ μείνωμεν μόνοι ἄνδρες, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἂς καθαρισθῇ εἰς 150, ἔστω ἐν ἀνάγκῃ εἰς 100, ἐν ἀπελπισίᾳ καὶ εἰς 50 μόνον. θὰ δυνηθῶμεν νὰ κρατήσωμεν τὸ φρούριον ἑβδομάδας τινὰς ἢ καὶ ἡμέρας, θὰ ἴδωμεν τὰ κινήματα τοῦ ἐχθροῦ. Ἐάν μᾶς ϛενοχωρήσῃ, καὶ ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ μας ἔχει μέρη πέριξ τὸ φρούριον, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ ἐξέλθωμεν χωρὶς νὰ μᾶς ἐννοήσουν οἱ Τοῦρκοι καὶ νὰ φύγωμεν. Εἰς τὸν διάλογον τοῦτον ὁ φρούραρχος Ἀχιλλεὺς ἐψέλλιζε λέξεις τινὰς πρὸς δικαιολόγησιν δῆθεν τῆς ἀποφάσεως, ἀλλ' ἀδικαιολογήτους καὶ ἀσυναρτήτους· τῷ παρετήρησα ὅτι αὐ-

τὸς ὡς φρούραρχος εἶνε ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τήρησιν τοῦ φρουρίου, ὅτι ἡ Διοίκησις διορίσασα αὐτὸν φρούραρχον διὰ τοιαύτας περιστάσεις καὶ ἀνάγκας ἠννόει νὰ ἵσταται καὶ μένῃ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ χρέους του μέχρι θανάτου. Ἀλλ' ἀφοῦ εἶδον τὸ ἀμετάπειστον τοῦ φρουράρχου καταδεικνυόμενον ὅτι προήρχετο ἐξ ἀσυγγνώστου δειλίας μᾶλλον ἢ ἐκ δεδικαιολογημένων αἰτιῶν, ἀπελπισθεὶς ἐστράφην κατ' ἰδίαν πρὸς τὸν ἐκεῖ εὑρισκόμενον Διαμαντῆν Λαλάκαν, ἐπέχοντα τόπον ὑποφρουράρχου, καὶ τὸν Δημήτριον Μπενάκην, παρόντας εἰς τὸν μετὰ τοῦ φρουράρχου διάλογόν μας, τοῖς παρέστησα τὸ δειλὸν, ἀγενὲς καὶ ἄτιμον κίνημά μας τοῦ ν' ἀφήσωμεν τὸ φρούριον καὶ νὰ φύγωμεν ἄνευ στενοχωρίας καὶ ἀνάγκης, τοῖς ἐκέντισα τὴν φιλοτιμίαν καὶ ἀνεγνώρισαν μὲν τὸ ὀρθὸν καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ κρατήσωμεν τὸ φρούριον, ἀλλὰ μετὰ λύπης καὶ συγκινήσεώς των μοὶ ἐξέφρασαν ἀμφότεροι τὸ ἀδύνατον τῆς κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐπανορθώσεως τοῦ κακοῦ, διότι ὁ φρούραρχος πρὸ τριῶν ὡρῶν (ἐκ προφανοῦς δειλίας βέβαια) εἶχε δηλώσει τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὸ φρούριον καὶ φύγωμεν καὶ διὰ τοῦτο οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ ὅλον τὸ γυναικόπαιδον εἶχον ἐξέλθει εἰς τὴν γέφυραν, ἤτοι ἐκτὸς τῆς ἔξω τελευταίας πύλης. Ἀπελπισθεὶς καὶ ἐκ τῆς ἀποπείρας ταύτης ἠρώτησα ἐὰν ὑπάρχουν ζῶντες ἄρρενες αἰχμάλωτοι Τοῦρκοι (α.) καὶ

(α.) Τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ εὑρισκομένους αἰχμαλώτους Τούρκους ἐφύλαττον πρὸ ἡμερῶν ἐντὸς ὑπογείου εἱρκτῆς, ὅπως ἐφύλαττον ἐν ἑτέρᾳ ὁμοίᾳ τὰς Ὀθωμανίδας· καθ' ἣν ἡμέραν εἰσῆλθεν εἰς Κόρινθον ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς ὁ φρούραρχος διέταξε τὸν φόνον ὅλων ἐν γένει τῶν καθειργμένων Ὀθωμανῶν καὶ στρατιῶται διατεταγμένοι παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανον ἀνὰ δύωτρεῖς ἐκ τῆς εἱρκτῆς δεσμίους, τοὺς μετέφερον εἴς τι μέρος τῆς ἐπάλξεως τοῦ φρουρίου, κειμένης ἐπὶ ἑνὸς βράχου, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπῆρχε βαθύ τι ῥεῦμα, ἐκεῖ τοὺς ἐφόνευον καὶ τοὺς ἔρριπτον εἰς τὸ ῥεῦμα καὶ τοιουτοτρό-

μοὶ ἀπήντησαν ὅτι αὐτοὶ ἐφονεύθησαν χθὲς ὅλοι, μένουσι δὲ μόνον αἱ γυναῖκες καθειργμέναι, μένει καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Καμίλμπεη ἐν τῇ κατοικίᾳ της, ὡς καὶ ὁ Καμίλμπεης ἐν τῇ φυλακῇ του. Καθ' ἣν ὥραν ἐγένετο ἡ ὁμιλία αὕτη, ἤμεθα εἰς μικράν τινα πλατεῖαν ἔξωθεν τοῦ φρουραρχείου, μᾶς ἐπλησίασεν ὁ φρούραρχος, ἤκουσε τὸ τελευταῖον μέρος της ὁμιλίας μας καὶ ἠρώτησε τί ἐλέγετε περὶ τοῦ Κιαμίλμπεη; Τότε λαβὼν τὸν λόγον ἐγὼ τῷ εἶπον· Δὲν ἀρκεῖ ὅτι θ' ἀφήσωμεν ἀνάνδρως τὸ φρούριον νὰ φύγωμεν, ἀλλ' εἶνε δίκαιον, ἀλλὰ συμφέρει ν' ἀφήσωμεν ἀκόμη καὶ τοὺς αἰχμαλώτους Τούρκους μὲ τὰς οἰκογενείας των, πρὸ πάντων δὲ τὸν Κιαμίλμπεην, ὁ ὁποῖος γνωρίζει τὸν τόπον, νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ καὶ νὰ μᾶς καταστρέψῃ; Εἰς τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἀπήντησεν ὁ φρούραρχος ὅτι αἰχμάλωτοι ἄρρενες Τοῦρκοι δὲν ὑπάρχουν, ἐξωντώθησαν ἀπὸ χθές, αἱ γυναῖκές των ὅλαι εἶνε καθειργμέναι, δὲν ἔχομεν νὰ φοβηθῶμεν τίποτε· τὸν Κιαμίλμπεην τὸν φονεύομεν καὶ αὐτόν. Τότε, ἐπανέλαβον ἐγώ, τὴν οἰκογένειαν του γνωρίζουσαν τοὺς θησαυρούς του, διὰ τῶν ὁ-[illegible] δύνανται οἱ Τοῦρκοι νὰ μᾶς πολεμῶσιν ἰσχυρό-[illegible] νὰ τὴν ἀφήσωμεν ζῶσαν; Ὄχι, ἀπήντησεν ὁ [illegible] νὰ τὴν φονεύσωμεν καὶ αὐτήν. Με-[illegible] διὰ τὸ ἀφήσωμεν, δὲν εἶ-[illegible] νὰ κάμωμεν κάτι [illegible] μὴ τὰ ἀφήσωμεν εἰς τοὺς [illegible] εἰς τὴν [illegible] δὲ τῶν παρευρισκομέ-[illegible] νὰ κάμωμεν [illegible] εἰς τὴν [illegible] καὶ [illegible] Τότε ὁ φρούραρχος εἶπε

[illegible]

τώρα πηγαίνω ἐγὼ καὶ διαπάττω νὰ φονεύσουν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Κιαμίλμπεη καὶ προσκαλέσας δύο - τρεῖς ἀκολούθους του ὄντας ἐκεῖ πλησίον τοῖς ὡμίλησεν ἰδιαιτέρως καὶ ἀνεχώρησαν αὐτοὶ ὡς ἀπελθόντες δῆθεν νὰ ἐκτελέσωσι τὴν διαταγὴν τοῦ φρουράρχου. Περὶ δὲ τοῦ ἐμπρησμοῦ τῆς πυριταποθήκης λόγου γενομένου, εἶπεν ὁ φρούραρχος ὅτι αὐτὸς ἀναλαμβάνει νὰ θέσῃ πῦρ ἐν αὐτῇ· ἐρωτήσαντος δ' ἐμοῦ καὶ περὶ τοῦ φόνου τοῦ Κιαμίλμπεη, ἀνέλαβε τοῦτον μετὰ προθυμίας ὁ Δ. Μπενάκης. Ἔγεινε λόγος μετὰ ταῦτα τίνι τρόπῳ θὰ τεθῇ ἡ θρυαλλὶς (τὸ φτίλι) εἰς τὴν πυρίτιδα, ὄντος δ' ἐκεῖ που καὶ τοῦ ἀρχιπυροβολιστοῦ Γερο-Μπούτη, ἐζητήσαμεν τὴν γνώμην του περὶ τούτου, τὴν ὁποίαν ἀκροασθέντες παρεδέχθημεν, καὶ αὐτὸς ἡτοίμασεν ἓν φτίλι ἐκ τῶν συνήθων ἐν χρήσει εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ πυρὸς εἰς τὰ πυροβόλα (ἔκκαυμα) ἕως 2 1]2 ὀργυιῶν μήκους, προσθέσας ὅτι, ὅταν χύσῃ ἓν βαρέλι πυρίτιδος ἀπὸ τὸν σωρὸν τῶν βαρελίων μέχρι τῆς θύρας τῆς πυριταποθήκης καὶ θέσῃ τὴν μίαν ἄκραν τῆς θρυαλλίδος εἰς τὴν πυρίτιδα, πλακώνων αὐτὴν μὲ ἕνα δύο λίθους, τὴν δὲ ἄλλην ἄκραν κρατήσῃ ἔξωθεν τῆς θύρας, ἀφ' ὅπου νὰ τεθῇ ἐν καιρῷ τὸ πῦρ εἰς αὐτήν, θὰ φέρῃ ἐξάπαντος τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα· ὑπελογίσθη δὲ ὅτι ἤθελε καῇ ἡ θρυαλλὶς μετὰ 6-7 ὥρας.

Μετὰ ταῦτα ἐπρότεινα καὶ ἐσύστησα θερμῶς εἰς τὸν Γερο-Γεωργάκην Μπούτην, ἀρχιπυροβολιστήν, νὰ καρφώσωμεν ὅσα πυροβόλα δυνηθῶμεν· αὐτὸς ἐφάνη πρόθυμος, ἀλλ' ἐπρότεινε τὴν ἔλλειψιν καρφίων κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν· κατ' ἐπανειλημμένην προτροπήν μου μετέβη μετὰ τοῦ ψυχογυιοῦ μου εἰς μίαν ἀποθήκην ἐκεῖ πλησίον, ὅπου ὑπῆρχον σιδηρικὰ καὶ ἄλλα πράγματα παλαιὰ τοῦ φρουρίου, εὗρε μερικὰ παλαιόκαρφα, συνέλεξεν ἄλλα τινὰ καὶ ἀπὸ μίαν ἠρειπωμένην

ἐκεῖ οἰκίαν, καὶ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ ψυχογυιοῦ μου καὶ τοῦ μόνου μετ' ἐμοῦ ὑπάρχοντος ἑνὸς στρατιώτου εἰς δύο κανονοστάσια καὶ ἐκάρφωσε τὰς ὀπὰς πυροβόλων τινῶν.

Κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ φρουράρχου ἔπρεπε νὰ ἐξέλθωμεν μετὰ μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου εἰς τὴν ἔξω πύλην τοῦ φρουρίου, ἦτο δὲ τότε ἕως ἡμίσεια ὥρα ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, ὥστε δὲν ἔμενε πλέον καιρὸς ἀναβολῆς· διὰ τοῦτο, ἀφοῦ ὁ Μπενάκης ἀνέλαβε νὰ θανατώσῃ τὸν Κιαμίλμπεην, ὁ φρούραρχος ἔλαβε τὴν θρυαλλίδα καὶ ἕνα δαυλὸν ἀνημμένον, συνωδεύθη ἀπὸ τὸν καλόγηρον σωματοφύλακά του καὶ ἀπὸ ἄλλους δύο ἀκολούθους του, ἐπῆρε τὸν δρόμον καὶ ἀνέβαινεν πρὸς τὴν πυριταποθήκην. Ἠρώτησα τότε τὸν Μπενάκην ἐὰν ἐμμένῃ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Κιαμίλμπεη, ἐκεῖνος δέ μοι ἀπήντησε ν α ὶ καὶ ἰδοὺ π η γ α ί ν ω τ ώ ρ α ε ὐ θ ύ ς· τῷ εἶπον ἐὰν θέλῃ νὰ τὸν συνοδεύσω καὶ ἐγώ, καὶ ἐδέχθη εὐχαρίστως. Μετέβημεν λοιπὸν εἰς τὴν ἐκεῖ πλησίον οἰκίαν, τῆς ὁποίας ἓν δωμάτιον ἐχρησίμευεν ὡς φυλακὴ τοῦ Κιαμίλμπεη, ἤνοιξε τὴν θύραν τοῦ δωματίου ὁ Μπενάκης καὶ εἰσῆλθεν ἐν αὐτῷ, ἐγὼ δ' ἔμεινα εἰς τὴν θύραν· εὑρέθη ὁ Κιαμίλμπεης ὄρθιος, ἐπυροβόλησεν ὁ Μπενάκης διὰ τοῦ πιστολίου εἰς τὸ στῆθος τὸν Κιαμίλμπεην, ὅστις ἔπεσε πρηνὴς ἀμέσως, ἐπυροβόλησε δὲ καὶ ἐκ δευτέρου εἰς ταῖς πλάταις αὐτοῦ διὰ τοῦ ἄλλου πιστολίου· ἀφοῦ δ' ἐβεβαιώθημεν ὅτι ἔμεινε νεκρός, ἀπεσύρθημεν ἀναχωρήσαντες καὶ ἡμεῖς· κατερχόμενοι δέ, ὅπως ἐξέλθωμεν τοῦ φρουρίου, πρὸ τῆς δευτέρας πύλης ἠκούσαμεν κλαυθμοὺς καὶ ὀλολυγμοὺς ἐξερχομένους ἐκ τῆς κατοικίας τῆς οἰκογενείας τοῦ Κιαμίλμπεη. Γινώσκων τὰ προαποφασισθέντα ἐνόμισα ὅτι ἐξετελεῖτο κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἡ κατ' αὐτῆς τῆς οἰκογενείας θανατικὴ ἀπόφασις τοῦ φρουράρχου· κατελθὼν ὀλίγον ἔξω-

θεν τῆς δευτέρας πύλης εἶδον ὄπισθέν μου φθάσαντά με τὸν φρούραρχον, τὸν ἠρώτησα καὶ μ' ἀπήντησεν ὅτι ἐξετελέσθησαν τὰ πάντα ἐν τάξει. Ἐπροχωρήσαμεν ἐξελθόντες μέχρι τῆς ἔξω τελευταίας πύλης, ὅπου εὕρομεν δύο φρουροὺς περιμένοντας τὸν φρούραρχον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐρωτηθέντες ἀπήντησαν ὅτι ἐξῆλθον ἅπαντες καὶ δὲν πιστεύουν νὰ ἔμεινε κανεὶς ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Ἐφύγομεν λοιπὸν ἅπαντες ὅπως καὶ ὅπου ἠδυνήθη ἕκαστος. Καὶ τοῦτο εἶνε τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Κορίνθου προσελεύσεώς μου καὶ τῆς μετὰ δύο ἡμέρας ἀπ' αὐτὸ φυγῆς ὅλης τῆς φρουρᾶς. (ά)

Ἀργὰ μετὰ παρέλευσιν χρόνου ἐγνώσθη ὅτι ὁ φρούραρχος λαβὼν τὸν ἀνημμένον δαυλὸν καὶ τὴν θρυαλλίδα, ἵνα θέσῃ τὸ πῦρ ἐν τῇ πυριταποθήκῃ, μετέβη ἐκεῖ, ἀφῆκε τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτὸν τρεῖς στρατιώτας μακρὰν τῆς πυριταποθήκης, ἐπλησίασεν εἰς τὴν θύραν αὐτῆς, ἀλλ' ἔρριψε μακρὰν αὐτῆς τὸν δαυλὸν καὶ τὴν θρυαλλίδα, περιετριγύρισε τὴν πυριταποθήκην, ἠντάμωσε πάλιν τοὺς στρατιώτας του καὶ ἀνεχώρησε· περὶ δὲ τῆς ἀποφάσεως τοῦ θανάτου τῆς οἰκογενείας τοῦ Κιαμίλμπεη ὅτι ὄχι μόνον δὲν διέταξε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς, ἀλλ' ἀπεναντίας αὐστηρῶς παρήγγειλε τοῖς στρατιώταις νὰ προσέχωσι καὶ φυλάττωσι τὴν ἐν λόγῳ οἰκογένειαν, ἵνα μὴ τυχὸν τὴν ἐγγίξῃ κανείς. Οἱ δὲ κλαυθμοὶ καὶ ὀλολυγμοί, οἱ ἐξεργό-

---

(α.) Τὸ τέλος τοῦ Ἀχιλλέως ὑπῆρξεν ἡ αὐτοκτονία· ἡ τότε προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος ἅμα μαθοῦσα μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὴν ὑπὸ τῆς φρουρᾶς ἐγκατάλειψιν τοῦ φρουρίου Κορίνθου διέταξε τὴν σύλληψιν τοῦ φρουράρχου προσφυγόντος εἰς τὴν Ἐπίδαυρον· συλληφθεὶς δὲ μετήχθη εἰς Ἑρμιόνην καὶ ἀνακριθεὶς ἐφυλακίσθη ἐν τῇ ἔξωθεν τῆς Ἑρμιόνης μονῇ τῶν «Ἁγίων Ἀναργύρων,» ἔνθα ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν αὐτοκτονήσας.

ρευσε ἐκ τῆς κακοποιΐας τῆς οἰκογενείας τοῦ Κ[illegible], δεν προήρχοντο, ὡς ἐνομίσαμεν, ἐκ τῆς ἀπαλείψεως τῆς κατ' αὐτῆς δυσμενοῦς ἐπιρροίας, ἀλλ' ἐκ τῆς βιαίας ὁρμῆς, ἣν ἔλαβεν ἡ οἰκογένεια αὕτη ἀκούσασα καὶ ἰδοῦσα, ὡς φαίνεται, τοὺς κατὰ τοῦ Κ[illegible] δύο πυροβολισμοὺς καὶ ὑποπτεύσασα τὸν φόνον αὐτοῦ. Διότι ἡ κατοικία τῆς οἰκογενείας δεν ἀπεῖχε πολὺ ἀπὸ τῆς φυλακῆς τοῦ Κ[illegible], τῆς ὁποίας ὁ παράθυρον ἦτο ἀντικρὺ αὐτῆς καὶ ἔβλεπεν ἡ οἰκογένεια τὰ ἐν τῇ φυλακῇ συμβαίνοντα.

Ἐκ τῆς ἐξακριβώσεως τῶν περιστατικῶν τούτων γίνεται δῆλον ὅτι δύο μόνον ἡμέρας ἔμεινα ἐν τῷ φρουρίῳ, ἐὰν ἤμην εἰς θέσιν καὶ εἰς καιρὸν νὰ γνωρισθῶ καὶ νὰ σχετισθῶ μετὰ τῆς καταγγελθείσης φρουρᾶς, συγκειμένης ἐκ μέρους Κορινθίων, ἐκ διαφόρων ἄλλων Ἑπτανησίων καὶ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, καὶ νὰ τὴν πείσω νὰ ἀρνηθῇ τὴν εἰς τὸν φρούραρχον ὀφειλομένην ὑπακοὴν καὶ νὰ ὑποτάσσηται αὕτη εἰς ἐμὲ εἰς τοιαύτας μάλιστα ὥρας, ὡς νὰ ἔχω ἐγὼ τὴν μαγικὴν δύναμιν νὰ κατορθώσω ὅσα ἐσφαλμένως γράφει ὁ κ. Φωτεινὸς ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ. Ἴσως δὲ ἠδυνάμην μετὰ τῶν ἄνω ῥηθέντων δύο Κορινθίων, [illegible] ἐ-καὶ κληρικῶν νὰ λάβω εἴδησιν, ὅτι κατὰ πρῶτον ἐξεστόμισεν ὁ φρούραρχος τὴν ἀποτρόπαιον ἰδέαν τῆς φυγῆς, νὰ ἐνεργήσω ἵνα προλάβωμεν τὸ κίνημα αὐτό, ἔστω καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ τοῦ φρουράρχου· ἀλλ' ὅτε ἐγὼ μετὰ 2 3 ὥρας ἔλαβον εἴδησιν, ἡ ἀνωτέρω ἀπόφασις τοῦ φρουράρχου ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκτετελεσμένη.

Ὡς νὰ μὴ ἤρκει δὲ ὁ ὄγκος τῆς κατ' ἐμοῦ συκοφαντίας, τὸν ὁποῖον ἐσώρευσεν ἐν τῇ ὑπομνηματίσει του ὁ κ. Φωτεινός, λέγων ὅτι ἡ φρουρὰ ὑπετάσσετο εἰς ἐμέ, ἵνα ἔτι μᾶλλον κορέσῃ τὸ κατ' ἐμοῦ πάθος του καὶ δικαιολογήσῃ τὸν αὐτ-

καιολόγητον διὰ τὴν δειλίαν του φρούραρχον Ἀχιλλέα, διὰ τῆς ἐμπαθοῦς κρίσεώς του ἐπιφέρει συμπεραίνων «ὅταν αὐτὸς (ὁ Κριεζῆς) ἔφυγε μὲ τὴν φρουρὰν ἠμποροῦσε νὰ μείνῃ ὁ Ἀχιλλεύς;» (ὅρα τὰ περὶ τῆς περιστάσεως ταύτης ἐξιστορούμενα ἐν τῷ α΄ τόμῳ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Ν. Σπηλιάδου σελ. 395 καὶ 396).

Ἐσφαλμένως γράφει ὁ κ. Φωτάκος καὶ ὅτι Τοῦρκοι ἄρρενες ἔμειναν καὶ ἄλλοι ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Κορίνθου, διότι αὐτοὶ ὅλοι, ὡς ἄνω ἐρρέθη, εἶχον φονευθῇ τὴν προτεραίαν ἐκτὸς τῶν υἱῶν τοῦ Κιαμίλμπεη, οἵτινες διέμενον ὁμοῦ μετὰ τῆς λοιπῆς οἰκογενείας των.

Ἐν τῇ ὑποσημειώσει του ὁ κ. Φωτάκος λέγει περὶ τῶν φευγαλάδων Τριπολιτσιωτῶν ἀνύπαρκτα καὶ ἀσυμβίβαστα μὲ τὰ πράγματα, καὶ ἰδοὺ πῶς. Τὸ στρατιωτικὸν σῶμα τῶν Τριπολιτῶν ὡς καὶ οἱ ὀλίγοι ἐκ Κορινθίας καὶ Ἀργολίδος τὴν 6 Ἰουλίου εἶχον καταλάβει τὸ στενὸν εἰς τὴν θέσιν λεγομένην Ἀέρα τῶν Δερβενίων περιμένοντες τὸν ἐχθρὸν ἐκεῖ, φθάσαντα ἤδη εἰς Μέγαρα. Ἰδόντες οἱ ἀνωτέρω τὸ ἄπειρον τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ πλῆθος δὲν ἐτόλμησαν νὰ καταλάβωσι τὸ ὑπερκείμενον εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὄρος Γκοῦρα, διότι καὶ ὀλίγοι ἦσαν καὶ ἀνέτοιμοι καὶ οὔτε τροφὰς εἶχον, ἀλλ' ἐτράπησαν ἀτάκτως ὀπίσω πρὸς τὴν Κόρινθον, καὶ διευθύνθησαν οἱ μὲν πρὸς τὴν Νεμέαν καὶ τὰ βουνώδη μέρη τῆς Ἀργολίδος, οἱ δὲ διὰ τῶν Κεγχρεῶν πρὸς τὰς Κλεωνὰς καὶ τὴν Σολυγείαν. Τὸ σῶμα τῶν Τριπολιτῶν ἴσως ἤθελεν ἀπολέσει καὶ ἀνθρώπους μέχρι τῆς Κορίνθου, ἐὰν οἱ Τοῦρκοι τοὺς παρηκολούθουν ἀμέσως, ἀλλ' ὡς ἐμάθομεν μετὰ ταῦτα, ὁ Τουρκικὸς αὐτὸς στρατὸς ἀπὸ τῆς Φθιώτιδος μέχρι τῆς Κορινθίας μὴ ἀπαντήσας ὡπλισμένους Ἕλληνας μήτε πολλοὺς μήτε ὀλίγους καὶ ἰδὼν τοὺς ὡς ἀνωτέρω Τριπολίτας καὶ λοιποὺς εἰς τὴν φυ-

θεῖσαν θέσιν Ἀέρα ὑπώπτευσε, καὶ ἀνεχαιτίσθη ἐπὶ μικρὸν ἡ ἐμπροσθοφύλακή του, κατασκοπεύσασα ἔνθεν καὶ ἔνθεν τὸ στενὸν ἐκεῖνο, ἀνεχαιτίσθη δ' ἐπίσης καὶ μέχρι τῆς θέσεως Μύγιαις, ἀπεχούσης τῆς τοῦ Ἀέρος πρὸς τὸν Ἰσθμὸν περὶ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν, πρὸς τὴν ὁποίαν θέσιν ἡ ὁδὸς εἶναι μὲν ὁμαλωτέρα, ἀλλ' ἦτο μέγα καὶ πυκνὸν δάσος δυσδιόρατον. Οἱ Τριπολῖται λοιπὸν διῆλθον τὴν Κόρινθον τὴν 6ην Ἰουλίου, τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν ἀμέσως κατόπιν εἰσῆλθεν ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς εἰς τὴν Κόρινθον καὶ κατέλαβεν αὐτὴν καὶ τὰ πέριξ· ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ τις ζῶν φευγαλᾶς Τριπολιτσιώτης ἢ ἄλλος τις Ἕλλην πέραν τῆς Κορίνθου πρὸς τὸ στενὸν τῆς Μεγαρίδος. Τὸ ἑσπέρας τῆς 7ης Ἰουλίου ἔφυγεν ἡ φρουρὰ ἀπὸ τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου, τὴν δ' ἐπιοῦσαν 8ην Ἰουλίου εἰσῆλθον εἰς αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν οἱ Τριπολῖται ὠπισθοδρόμησαν ἐκ τῶν Δερβενίων καὶ διέβησαν μέρος αὐτῶν πλησίον τῆς Κορίνθου διευθυνθέντες πρὸς τὴν Νεμέαν καὶ τὰ βουνώδη τῆς Ἀργολίδος τὴν 6ην Ἰουλίου· ἀλλὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν καὶ τὴν ἑπομένην ἀκόμη 7ην Ἰουλίου τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου κατείχετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, τὴν δ' ἐπιοῦσαν 8ην κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Πῶς λοιπὸν συμβιβάζεται μὲ τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἀλήθειαν ἡ ἀπόφανσις τοῦ κ. Φωτάκου ὅτι «μετ' ὀλίγον ἦλθαν καὶ πολλοὶ Τριπολιτσιῶται φεύγαλάδες ἀπὸ Μ. Δερβένια, καὶ ἐπειδὴ δὲν εὑρῆκαν κανένα εἰς τὸ φρούριον, ἐπέρασαν εἰς τὸ Ἄργος κλπ;» Φαίνεται ὅτι ὁ κ. Φωτάκος ἠθέλησε νὰ γείνῃ λόγος καὶ περὶ τούτου.

Ὁ κ. Φωτάκος, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐγνωριζόμεθα ἁπλῶς, ἀλλ' οὐδέποτε ἤλθομεν εἰς σχέσιν καὶ συνάφειαν, ἀνῆκεν εἰς μίαν πολιτικὴν ἀπόχρωσιν ἢ κόμμα (καὶ δυστυχῶς τὰ συστηματικὰ πολιτικὰ κόμματα, ἐξ ὧν ἐγεννήθησαν

καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ ἀδιάλλακτα μίση καὶ πάθη, ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπαισθητῶς μετὰ τὰ 1828 μέχρι τῶν 1833) πρεσβεῦον ἀρχὰς ἀντιθέτους τοῦ κόμματος, εἰς ὃ ἀνῆκον ἐγώ. Φαίνεται λοιπὸν ἐκ πάθους καὶ μίσους κομματικοῦ ἐμπνεόμενος ἐνεθυμήθη νὰ πλάσῃ καὶ νὰ γράψῃ ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ ὅσα κατ' ἐμοῦ ἀνύπαρκτα καὶ ἀνόσια ἔγραψε· διότι προσωπικῶς, ὅσον ἐγὼ ἐνθυμοῦμαι, οὐδέποτε ἔλαβεν ἀφορμὴν λύπης ἢ δυσαρεσκείας ἐναντίον μου.

Ἐπεκτείνων ὁ κ. Φωτάκος καὶ εἰς τὴν Ὕδραν τὸ κομματικόν του πάθος, προερχόμενον ἀπὸ τὰς αὐτὰς αἰτίας, ἐξιστορεῖ μετὰ πικρίας τὰ ὅσα συνέβησαν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως, παραμορφώνων τὰ γεγονότα καὶ βλασφημῶν κατὰ τῶν προυχόντων καὶ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου ἐκείνης, συγκεχυμένως καὶ χυδαϊκῶς ἐκθέτων τὰ περὶ αὐτῆς καὶ ὅλως παρηλλαγμένα.

Ἡ Ὕδρα τῷ ὄντι ἐδέχετο τοὺς διερχομένους δι' αὐτῆς ἀποστόλους, ἔχουσα πολλοὺς ἐκ τῶν προυχόντων καὶ τῶν καπετανέων κατηχημένους εἰς τὰ τῆς ἑταιρίας καὶ μεμυημένους τὸ μυστήριον, τοὺς περιεποιεῖτο καὶ τοὺς ἐνίσχυεν εἰς τὸ ἔργον των· οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν καπετανέων καὶ τῶν προυχόντων μεμυημένοι τὸ μυστήριον τῆς μελετωμένης Ἐπαναστάσεως εἶχον ἀρχίσει νὰ ἑτοιμάζωνται καὶ νὰ προπαρασκευάζωνται διὰ τὸν πόλεμον ἀπὸ τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1820, ὅτε ὁ Σουλτάνος ἀποκηρύξας τὸν Ἀλῆ Πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων ἔστειλε στρατεύματα κατ' αὐτοῦ νὰ τὸν καταπολεμήσῃ. Ἡ ἀποκήρυξις αὕτη τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ καὶ ὁ κατ' αὐτοῦ πόλεμος ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν διευθυνόντων τὰ τῆς φιλικῆς ἑταιρίας ἐν Κωσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ πρόσφορος εὐκαιρία διὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἔκτοτε λοιπὸν καὶ οἱ πολλοὶ τῶν συνεταίρων καὶ οἱ περισσότεροι οἰκοκυραῖοι καὶ πλοίαρ-

χοι τῆς Ὕδρας θεωροῦντες πρόσφορον τὴν περίστασιν ἤρχισαν νὰ ἐφοδιάζωνται μὲ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου καὶ νὰ προετοιμάζωνται διὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἔπραττον τὰ πάντα ἐν μυστικότητι καὶ ἐσκεμμένως ἄνευ θορύβου καὶ ἐπιδείξεων. Ἐξηκολούθησαν δὲ νὰ προετοιμάζωνται ὅλον τὸ ἔτος τῶν 1820 καὶ τῶν 1821 μέχρι τῆς ἐκραγείσης Ἐπαναστάσεως, ἀλλ' ὄντες καὶ ἄνθρωποι μὲ φρόνησιν, εἰδήμονες καὶ ταξειδεύοντες εἰς τὸν κόσμον καὶ ἀκούοντες τερατολογίας τινὰς, τὰς ὁποίας ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν τινες τῶν ἀποστόλων διαβαίνοντες ἐκεῖθεν διέδιδον εἰς τὸν τόπον, δηλ. ὅτι θὰ ἔχωμεν βοήθειαν καὶ στόλον ὑπὲρ ἡμῶν ἐξ Ἀμερικῆς, ὅτι ἔχομεν προστάτιν τῆς Ἐπαναστάσεως τὴν Ῥωσσίαν καὶ ὅτι αὕτη θὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ὑπὲρ ἡμῶν, ὅτι πολλοὶ ἐν Κωσταντινουπόλει καὶ ἐν ἄλλοις μέρεσι κατὰ τὰ φαινόμενον Τοῦρκοι ἰσχυροί εἰσι μυστικῶς χριστιανοὶ καὶ ὁμόφρονές μας, ὅτι θὰ συμμεθέξουν εἰς τὴν Ἐπανάστασίν μας κατὰ τῆς Τουρκίας, ὅτι εἰς τὴν Κωσταντινούπολιν εἶναι ὠργανισμένον πολυάριθμον σῶμα ἐκ χριστιανῶν, προσποιουμένων τὸν ἀλλοεθνῆ καὶ ὡπλισμένων, ἑτοίμων ἅμα δοθῇ τὸ σύνθημα τοῦ κινήματος νὰ ἐπαναστατήσωσι καὶ ἐπιπέσωσιν εἰς τὸν ναύσταθμον ἵνα καταστρέψωσι τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον καὶ ἀποπειραθῶσι καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἄλλα παραπλήσια τούτοις τερατολογήματα, ἐνθυμούμενοι τὰς καταστροφὰς καὶ ὅσα δεινὰ συνέβησαν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τῶν 1769 καὶ τὴν ἀπάνθρωπον ἐγκατάλειψιν τῶν τότε ἐπαναστατησάντων ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας εἰς τὴν συνθηκολόγησιν αὐτῆς μετὰ τῆς Τουρκίας, ἐδίσταζον καὶ τοὺς δισταγμοὺς αὐτῶν συνεμερίζετο καὶ δικαίως ἅπασα ἡ νῆσος. Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν τούτους οἱ Ὑδραῖοι κατὰ τὰς ὥρας ἐκείνας ἦσαν σύννοες καὶ προσεκτικοὶ νὰ μάθωσι τὴν ἀλήθειαν καὶ ἴδωσι ποῖα ἄλλα μέρη

συνεμερίζοντο δι' ἔργων τὰ τῆς Ἐπαναστάσεως. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων μέχρι τοῦ Μαρτίου τοῦ 1821.

Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν μεμυημένοι εἰς τὰ τῆς φιλικῆς ἑταιρίας καὶ διάφοροι προὔχοντες καὶ καπετανέοι ἐκ τῆς νήσου Πετσῶν, ἦλθαν εἰς συνεννόησιν μετ' αὐτῶν οἱ ἐν Ὕδρᾳ ἑταῖροι καὶ ἐνήργησαν ἀπὸ τὸν Φεβρουάριον, ὥστε αἱ δύο κοινότητες Ὕδρας καὶ Πετσῶν δι' ἐπιτροπῶν συγκειμένων ἐκ προὐχόντων μυστικῶς εἰς παράμερα μέρη νὰ συσκεφθῶσι δὶς καὶ τρὶς περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ ἔμειναν σύμφωνοι ὅ,τι κίνημα ἐκρίνετο εὔλογον νὰ γείνῃ πρὸς τὴν Ἐπανάστασιν νὰ ἐγίνετο συγχρόνως ἐκ συμφώνου καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν νήσων. Τὰς σκέψεις δὲ καὶ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐκοινοποίησαν μυστικῶς καὶ εἰς τὴν κοινότητα Ψαρῶν συμμεριζομένην καὶ αὐτὴν ταῦτα. Εἶχε μάλιστα δοθῇ ἀφορμὴ ὑπονοιῶν εἰς τὰς τρεῖς ναυτικὰς νήσους τὰς δύο ταύτας καὶ τὴν τῶν Ψαρῶν ἀπὸ ἑνὸς ἔτους πρότερον ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ἵνα ὦσι προσεκτικώτεραι, διότι ἡ Ὑ. Πύλη εἶχεν ἀποστείλῃ πρὸ ἑνὸς περίπου ἔτους τὸν διερμηνέα τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου μὲ πλοῖον δημόσιον εἰς τὴν νῆσον τῶν Ψαρῶν μὲ διαταγάς, προτρέπουσα τὴν νῆσον ταύτην καὶ τὰς ἀνωτέρω ἄλλας δύο ν' ἀλλάξωσι τὰ ἐμπορικὰ πλοῖά των τὴν Ῥωσσικὴν σημαίαν (ὑπὸ τὴν ὁποίαν τότε ἐκαλύπτοντο ἐν γένει ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα) καὶ νὰ ὑψώσωσι τὴν ῥαγιάδικην Ὀθωμανικὴν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας διὰ τοῦ διερμηνέως της ἡ Ὑ. Πύλη ὑπισχνεῖτο νὰ δώσῃ προνόμια καὶ εὐκολίας πλειοτέρας παρ' ὅσας ἀπελάμβανεν ἡ Ῥωσσική. Οἱ Ψαριανοὶ ῴκονόμησαν τὸν διερμηνέα (ὅστις εἶχε γνωστοποιήσει εἰς αὐτοὺς ὅτι ἐκεῖθεν ἔμελλε νὰ μεταβῇ εἰς Ὕδραν καὶ Πέτσας πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν), καὶ σπεύσαντες συνεννοήθησαν μετὰ τῆς Ὕδρας καὶ Πετσῶν καὶ ἐκ συμφώνου αἱ τρεῖς κοινότητες

ἀπεφάσισαν ν' ἀπαντήσωσιν εἰς τὸν διερμηνέα ὅτι, ἐπειδὴ ἕνεκα τῆς τότε μὴ καλῆς καταστάσεως τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς δυστυχίας ἐπτώχευσαν οἱ καπετανέοι καὶ συμμέτοχοι τῶν πλοίων, ἐπώλησαν τὰ πλοῖά των εἰς ἐμπόρους Ῥώσσους, καὶ διὰ τοῦτο φέρουν Ῥωσσικὴν σημαίαν, οἱ δὲ καπετανέοι καὶ ναῦται ὡς ναυτικοὶ καὶ μὴ ἔχοντες ἄλλον πόρον ζωῆς ναυτολογοῦνται μὲ τὰ ὑπὸ Ῥωσσικὴν σημαίαν πλοῖα διὰ νὰ ζήσωσι, καὶ ὅτι δὲν τοῖς ἦτον δυνατὸν νὰ ἐκτελέσωσι τὴν διαταγὴν τῆς Ὑ. Πύλης. Ἐλέγετο δὲ τότε ὅτι τὸ τοιοῦτο βῆμα τῆς Ὑ. Πύλης ἐγένετο κατ' ἔμπνευσιν τοῦ ἐν Κωσταντινουπόλει Ἄγγλου πρέσβεως καὶ ἦτο δέλεαρ ἵνα κατορθώσῃ ἡ Τουρκικὴ ἀρχὴ νὰ συλλάβῃ ἀπροστάτευτα τὰ πλοῖα τῶν ῥαγιάδων της καὶ τὰ δημεύσῃ, διότι ὑπώπτευε καὶ ἐφοβεῖτο κάπως τὴν ναυτικὴν ἰσχὺν τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων. Οἱ Ψαριανοὶ λοιπὸν ἀπήντησαν εἰς τὸν διερμηνέα, ὡς ἀνωτέρω, εὐχαριστήσαντες αὐτὸν ἄλλως διὰ γενναίων δώρων· τὸ αὐτὸ ἔπραξεν ὁ διερμηνεὺς εἰς Ὕδραν καὶ Πέτσας καὶ μὲ τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον προσηνέχθησαν καὶ οἱ Ὑδραῖοι καὶ Πετσιῶται.

Οἱ οἰκοκυραῖοι (ἰδιοκτῆται) καὶ οἱ καπετανέοι τῆς Ὕδρας, ὡς καὶ οἱ τῶν Πετσῶν βλέποντες τὴν, ὡς ἄνω εἴρηται, κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐπιφυλακτικῶς βαδίζοντες εἶχον λάβει τὸ μέτρον σιωπηλῶς καὶ δὲν ἐξεκίνουν τὰ πλοῖά των εἰς νέα ταξείδια ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1820 ἐπιστρέφοντα κενὰ τὰ πλοῖα των ἐκ Δύσεως ἐκράτουν αὐτὰ δεδεμένα εἰς τοὺς λιμένας τῶν νήσων των περιμένοντες τὴν ἄνοιξιν ἵνα ἴδωσι τὸ ἀποβησόμενον τοῦ μελετωμένου κινήματος τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ περὶ τοῦ ὁποίου ἰδέα ὁσημέραι ἐξηπλοῦτο καὶ ἐγενικεύετο. Ὅθεν οἱ ἐν Ὕδρᾳ μεμυημένοι τὰ τῆς Ἑταιρίας ὁλονὲν εἰργάζοντο προμηθευόμενοι καὶ ἑτοιμάζοντες ὅπλα, πολεμεφόδια καὶ ἀλ-

λα ἀναγκαῖα διὰ τὸν πόλεμον, κατήντησαν δὲ νὰ γίνωνται αἱ ἑτοιμασίαι αὗται ἀναφανδόν. Οἱ πρόκριτοι δὲ τῆς νήσου Ὕδρας, οἱ συγκροτοῦντες τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου, γινώσκοντες τὰ πάντα ὡς συμμέτοχοι οἱ πλεῖστοι τῆς μελετωμένης Ἐπαναστάσεως, βλέποντες τὰς ἀπροκαλύπτως καὶ ἐν τῷ φανερῷ γενομένας ἑτοιμασίας καὶ ὑποπτευόμενοι μήπως γνωσθῶσιν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν καὶ δοθῇ ἀφορμή τις προώρου κινήσεως, ἐνόμισαν καλὸν νὰ συμβουλεύσωσι τοὺς προετοιμαζομένους εἰς τὰ τοιαῦτα νὰ μὴ ἐνεργῶσι φανερῶς τὰς πράξεις των ταύτας, ἀλλὰ νὰ βαδίζωσι μὲ προφυλάξεις. Κατὰ συνέπειαν λοιπὸν τῶν σκέψεων αὐτῶν προσεκάλεσαν κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου ἕνα ἕκαστον ἐκ τῶν μᾶλλον φαινομένων ἐνεργητικῶν περὶ τὰ τοιαῦτα, οἷον τὸν Γκίκαν Θεοδώρου Γκίκα, τὸν Ἀντώνιον Οἰκονόμου, τὸν Γεωργάκην Ἀγαλλόπουλον καί τινας ἄλλους, συμβουλεύσαντες καὶ συστήσαντες αὐτοῖς νὰ ἐργάζωνται ἐσκεμμένως καὶ ὄχι μὲ τόσον φανερὰν καὶ ἐπιδεικτικὴν παρρησίαν· ἀλλ' ἐκ τῶν προσκληθέντων ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος ἦτο χαρακτῆρος ὁρμητικοῦ καὶ ἐνίοτε καθίστατο ὁρμητικώτερος ἐκ τῆς καταχρήσεως τῶν πνευματωδῶν ποτῶν, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, φαίνεται, δὲν ἦτο νήφων καὶ εἰς τὰς παραινέσεις καὶ συμβουλὰς, ἃς τῷ ἀπέτειναν οἱ πρόκριτοι, ἀπήντησεν αὐθαδῶς καὶ ἀπειλητικῶς· τότε ὁ γεροντότερος ἐκ τῶν παρόντων προκρίτων Δ. Τσαμαδὸς τῷ ἀπήντησεν ἐπιπληκτικῶς καὶ ἀπειλητικώτερον.

Ἐπειδὴ ἡ ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου ἐν τοῖς λιμέσι τῆς Ὕδρας ἀργία τῶν πλοίων, ὡς ἄνω εἴρηται, εἶχε συνεπιφέρει καὶ τὴν τοῦ ναυτικοῦ λαοῦ τῆς νήσου ἀργίαν, ἐδυσφόρει ὁ λαὸς διὰ τὴν χρηματικὴν ἀπορίαν του καὶ εἶχον ἀρχίσει ν' ἀκούωνται παράπονα καὶ γογγυσμοὶ διὰ τὴν ἀκινησίαν τῶν πλοίων, ζητούντων τῶν πλείστων ἐκ τοῦ λαοῦ ἔργον πορισμοῦ,

μένοι ἐκ τῆς κατοικίας τῆς οἰκογενείας τοῦ Κιαμίλμπεη, δὲν προήρχοντο, ὡς ἐνομίσαμεν, ἐκ τῆς ἐκτελέσεως τῆς κατ' αὐτῆς θανατικῆς ἀποφάσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς βαρείας ὑποψίας, ἣν ἔλαβεν ἡ οἰκογένεια αὕτη ἀκούσασα καὶ ἰδοῦσα, ὡς φαίνεται, τοὺς κατὰ τοῦ Κιαμίλμπεη δύο πυροβολισμοὺς καὶ ὑποπτεύσασα τὸν φόνον αὐτοῦ, διότι ἡ κατοικία τῆς οἰκογενείας δὲν ἀπεῖχε πολὺ ἀπὸ τῆς φυλακῆς τοῦ Κιαμίλμπεη, τῆς ὁποίας ἓν παράθυρον ἦτο ἀντικρὺ αὐτῆς καὶ ἔδλεπεν ἡ οἰκογένεια τὰ ἐν τῇ φυλακῇ συμβαίνοντα.

Ἐκ τῆς ἐξιστορήσεως τῶν περιστατικῶν τούτων γίνεται δῆλον ὅτι δύο μόνον ἡμέρας ἔμεινα ἐν τῷ φρουρίῳ, ἐὰν ἤμην εἰς θέσιν καὶ εἰς καιρὸν νὰ γνωρισθῶ καὶ νὰ σχετισθῶ μετὰ τῆς παμμιγοῦς φρουρᾶς, συγκειμένης ἐκ μέρους Κορινθίων, ἐκ διαφόρων ἄλλων Ἐπαρχιῶν καὶ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, καὶ νὰ τὴν πείσω νὰ ἀρνηθῇ τὴν εἰς τὸν φρούραρχον ὀφειλομένην ὑποταγὴν καὶ νὰ ὑποτάσσηται αὕτη εἰς ἐμὲ εἰς τοιαύτας μάλιστα ὥρας, ὡς νὰ εἶχον ἐγὼ τὴν μαγικὴν δύναμιν νὰ κατορθώσω ὅσα ἐσφαλμένως γράφει ὁ κ. Φωτάκος ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ. Ἴσως θὰ ἠδυνάμην μετὰ τῶν ἄνω ῥηθέντων δύο Κορινθίων, ἐὰν ἐτύγχανον ἐκεῖ πλησίον νὰ λάβω εἴδησιν, ὅτε κατὰ πρῶτον ἐξεστόμισεν ὁ φρούραρχος τὴν ἀποτρόπαιον ἰδέαν τῆς φυγῆς, νὰ ἐνεργήσω ἵνα προλάβωμεν τὸ κίνημα αὐτὸ, ἔστω καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ τοῦ φρουράρχου· ἀλλ' ὅτε ἐγὼ μετὰ 2 3 ὥρας ἔλαβον εἴδησιν, ἡ ἀνωτέρω ἀπόφασις τοῦ φρουράρχου ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκτετελεσμένη.

Ὡς νὰ μὴ ἤρκει δὲ ὁ ἰὸς τῆς κατ' ἐμοῦ συκοφαντίας, τὸν ὁποῖον ἔρριψεν ἐν τῇ ὑποσημειώσει του ὁ κ. Φωτάκος, λέγων ὅτι ἡ φρουρὰ ὑπετάσσετο εἰς ἐμὲ, ἵνα ἔτι μᾶλλον κορέσῃ τὸ κατ' ἐμοῦ πάθος του καὶ δικαιολογήσῃ τὸν ἀδι-

καιολόγητον διὰ τὴν δειλίαν του φρούραρχον Ἀχιλλέα, διὰ τῆς ἐμπαθοῦς κρίσεώς του ἐπιφέρει συμπεραίνων «ὅταν αὐτὸς (ὁ Κριεζῆς) ἔφυγε μὲ τὴν φρουρὰν ἠμποροῦσε νὰ μείνῃ ὁ Ἀχιλλεύς;» (ὅρα τὰ περὶ τῆς περιστάσεως ταύτης ἐξιστορούμενα ἐν τῷ ά. τόμῳ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Ν. Σπηλιάδου σελ. 395 καὶ 396).

Ἐσφαλμένως γράφει ὁ κ. Φωτάκος καὶ ὅτι Τοῦρκοι ἄρρενες ἔμειναν καὶ ἄλλοι ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Κορίνθου, διότι αὐτοὶ ὅλοι, ὡς ἄνω ἐρρέθη, εἶχον φονευθῆ τὴν προτεραίαν ἐκτὸς τῶν υἱῶν τοῦ Κιαμίλμπεη, οἵτινες διέμενον ὁμοῦ μετὰ τῆς λοιπῆς οἰκογενείας των.

Ἐν τῇ ὑποσημειώσει του ὁ κ. Φωτάκος λέγει περὶ τῶν φευγαλάδων Τριπολιτσιωτῶν ἀνύπαρκτα καὶ ἀσυμβίβαστα μὲ τὰ πράγματα, καὶ ἰδοὺ πῶς. Τὸ στρατιωτικὸν σῶμα τῶν Τριπολιτῶν ὡς καὶ οἱ ὀλίγοι ἐκ Κορινθίας καὶ Ἀργολίδος τὴν 6 Ἰουλίου εἶχον καταλάβει τὸ στενὸν εἰς τὴν θέσιν λεγομένην Ἀέρα τῶν Δερβενίων περιμένοντες τὸν ἐχθρὸν ἐκεῖ, φθάσαντα ἤδη εἰς Μέγαρα. Ἰδόντες οἱ ἀνωτέρω τὸ ἄπειρον τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ πλῆθος δὲν ἐτόλμησαν νὰ καταλάβωσι τὸ ὑπερκείμενον εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὄρος Γκοῦρα, διότι καὶ ὀλίγοι ἦσαν καὶ ἀνέτοιμοι καὶ οὔτε τροφὰς εἶχον, ἀλλ' ἐτράπησαν ἀτάκτως ὀπίσω πρὸς τὴν Κόρινθον, καὶ διευθύνθησαν οἱ μὲν πρὸς τὴν Νεμέαν καὶ τὰ βουνώδη μέρη τῆς Ἀργολίδος, οἱ δὲ διὰ τῶν Κεγχρεῶν πρὸς τὰς Κλεωνὰς καὶ τὴν Σολυγείαν. Τὸ σῶμα τῶν Τριπολιτῶν ἴσως ἤθελεν ἀπολέσει καὶ ἀνθρώπους μέχρι τῆς Κορίνθου, ἐὰν οἱ Τοῦρκοι τοὺς παρηκολούθουν ἀμέσως, ἀλλ' ὡς ἐμάθομεν μετὰ ταῦτα, ὁ Τουρκικὸς αὐτὸς στρατὸς ἀπὸ τῆς Φθιώτιδος μέχρι τῆς Κορινθίας μὴ ἀπαντήσας ὡπλισμένους Ἕλληνας μήτε πολλοὺς μήτε ὀλίγους καὶ ἰδὼν τοὺς ὡς ἀνωτέρω Τριπολίτας καὶ λοιποὺς εἰς τὴν βη-

θεῖσαν θέσιν Ἀέρα ὑπώπτευσε, καὶ ἀνεχαιτίσθη ἐπὶ μικρὸν ἡ ἐμπροσθοφύλακή του, κατασκοπεύσασα ἔνθεν καὶ ἔνθεν τὸ στενὸν ἐκεῖνο, ἀνεχαιτίσθη δ' ἐπίσης καὶ μέχρι τῆς θέσεως Μύγιαις, ἀπεχούσης τῆς τοῦ Ἀέρος πρὸς τὸν Ἰσθμὸν περὶ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν, πρὸς τὴν ὁποίαν θέσιν ἡ ὁδὸς εἶναι μὲν ὁμαλωτέρα, ἀλλ' ἦτο μέγα καὶ πυκνὸν δάσος δυσδιόρατον. Οἱ Τριπολῖται λοιπὸν διῆλθον τὴν Κόρινθον τὴν 6ην Ἰουλίου, τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν ἀμέσως κατόπιν εἰσῆλθεν ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς εἰς τὴν Κόρινθον καὶ κατέλαβεν αὐτὴν καὶ τὰ πέριξ· ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ τις ζῶν φευγαλᾶς Τριπολιτσιώτης ἢ ἄλλος τις Ἕλλην πέραν τῆς Κορίνθου πρὸς τὸ στενὸν τῆς Μεγαρίδος. Τὸ ἑσπέρας τῆς 7ης Ἰουλίου ἔφυγεν ἡ φρουρὰ ἀπὸ τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου, τὴν δ' ἐπιοῦσαν 8ην Ἰουλίου εἰσῆλθον εἰς αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν οἱ Τριπολῖται ὠπισθοδρόμησαν ἐκ τῶν Δερβενίων καὶ διέβησαν μέρος αὐτῶν πλησίον τῆς Κορίνθου διευθυνθέντες πρὸς τὴν Νεμέαν καὶ τὰ βουνώδη τῆς Ἀργολίδος τὴν 6ην Ἰουλίου· ἀλλὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν καὶ τὴν ἐπομένην ἀκόμη 7ην Ἰουλίου τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου κατείχετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, τὴν δ' ἐπιοῦσαν 8ην κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Πῶς λοιπὸν συμβιβάζεται μὲ τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἀλήθειαν ἡ ἀπόφανσις τοῦ κ. Φωτάκου ὅτι «μετ' ὀλίγον ἦλθαν καὶ πολλοὶ Τριπολιτσιῶται φευγαλάδες ἀπὸ Μ. Δερβένια, καὶ ἐπειδὴ δὲν εὑρῆκαν κανένα εἰς τὸ φρούριον, ἐπέρασαν εἰς τὸ Ἄργος κλπ;» Φαίνεται ὅτι ὁ κ. Φωτάκος ἠθέλησε νὰ γείνῃ λόγος καὶ περὶ τούτου.

Ὁ κ. Φωτάκος, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐγνωριζόμεθα ἁπλῶς, ἀλλ' οὐδέποτε ἤλθομεν εἰς σχέσιν καὶ συνάφειαν, ἀνῆκεν εἰς μίαν πολιτικὴν ἀπόχρωσιν ἢ κόμμα (καὶ δυστυχῶς τὰ συστηματικὰ πολιτικὰ κόμματα, ἐξ ὧν ἐγεννήθησαν

καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ ἀδιάλλακτα μίση καὶ πάθη, ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπαισθητῶς μετὰ τὰ 1828 μέχρι τῶν 1833) πρεσβεῦον ἀρχὰς ἀντιθέτους τοῦ κόμματος, εἰς ὃ ἀνῆκον ἐγώ. Φαίνεται λοιπὸν ἐκ πάθους καὶ μίσους κομματικοῦ ἐμπνεόμενος ἐνεθυμήθη νὰ πλάσῃ καὶ νὰ γράψῃ ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ ὅσα κατ' ἐμοῦ ἀνύπαρκτα καὶ ἀνόσια ἔγραψε· διότι προσωπικῶς, ὅσον ἐγὼ ἐνθυμοῦμαι, οὐδέποτε ἔλαβεν ἀφορμὴν λύπης ἢ δυσαρεσκείας ἐναντίον μου.

Ἐπεκτείνων ὁ κ. Φωτάκος καὶ εἰς τὴν Ὕδραν τὸ κομματικόν του πάθος, προερχόμενον ἀπὸ τὰς αὐτὰς αἰτίας, ἐξιστορεῖ μετὰ πικρίας τὰ ὅσα συνέβησαν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως, παραμορφώνων τὰ γεγονότα καὶ βλασφημῶν κατὰ τῶν προυχόντων καὶ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου ἐκείνης, συγκεχυμένως καὶ χυδαϊκῶς ἐκθέτων τὰ περὶ αὐτῆς καὶ ὅλως παρηλλαγμένα.

Ἡ Ὕδρα τῳόντι ἐδέχετο τοὺς διερχομένους δι' αὐτῆς ἀποστόλους, ἔχουσα πολλοὺς ἐκ τῶν προυχόντων καὶ τῶν καπετανέων κατηχημένους εἰς τὰ τῆς ἑταιρίας καὶ μεμυημένους τὸ μυστήριον, τοὺς περιεποιεῖτο καὶ τοὺς ἐνίσχυεν εἰς τὸ ἔργον των· οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν καπετανέων καὶ τῶν προυχόντων μεμυημένοι τὸ μυστήριον τῆς μελετωμένης Ἐπαναστάσεως εἶχον ἀρχίσει νὰ ἑτοιμάζωνται καὶ νὰ προπαρασκευάζωνται διὰ τὸν πόλεμον ἀπὸ τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1820, ὅτε ὁ Σουλτάνος ἀποκηρύξας τὸν Ἀλῆ Πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων ἔστειλε στρατεύματα κατ' αὐτοῦ νὰ τὸν καταπολεμήσῃ. Ἡ ἀποκήρυξις αὕτη τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ καὶ ὁ κατ' αὐτοῦ πόλεμος ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν διευθυνόντων τὰ τῆς φιλικῆς ἑταιρίας ἐν Κωσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ πρόσφορος εὐκαιρία διὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἔκτοτε λοιπὸν καὶ οἱ πολλοὶ τῶν συνεταίρων καὶ οἱ περισσότεροι οἰκοκυραῖοι καὶ πλοίαρ-

χοι τῆς Ὕδρας θεωροῦντες πρόσφορον τὴν περίστασιν ἤρχισαν νὰ ἐφοδιάζωνται μὲ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου καὶ νὰ προετοιμάζωνται διὰ τὴν ἐπανάςασι, ἀλλ' ἔπραττον τὰ πάντα ἐν μυστικότητι καὶ ἐσκεμμένως ἄνευ θορύβου καὶ ἐπιδείξεων. Ἐξηκολούθησαν δὲ νὰ προετοιμάζωνται ὅλον τὸ ἔτος τῶν 1820 καὶ τῶν 1821 μέχρι τῆς ἐκραγείσης Ἐπαναστάσεως, ἀλλ' ὄντες καὶ ἄνθρωποι μὲ φρόνησιν, εἰδήμονες καὶ ταξειδεύοντες εἰς τὸν κόσμον καὶ ἀκούοντες τερατολογίας τινὰς, τὰς ὁποίας ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν τινες τῶν ἀποστόλων διαβαίνοντες ἐκεῖθεν διέδιδον εἰς τὸν τόπον, δηλ. ὅτι θὰ ἔχωμεν βοήθειαν καὶ στόλον ὑπὲρ ἡμῶν ἐξ Ἀμερικῆς, ὅτι ἔχομεν προστάτιν τῆς Ἐπαναστάσεως τὴν Ῥωσσίαν καὶ ὅτι αὕτη θὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ὑπὲρ ἡμῶν, ὅτι πολλοὶ ἐν Κωσταντινουπόλει καὶ ἐν ἄλλοις μέρεσι κατὰ τὸ φαινόμενον Τοῦρκοι ἰσχυροί εἰσι μυστικῶς χριστιανοὶ καὶ ὁμόφρονές μας, ὅτι θὰ συμμεθέξουν εἰς τὴν Ἐπανάστασίν μας κατὰ τῆς Τουρκίας, ὅτι εἰς τὴν Κωσταντινούπολιν εἶναι ὠργανισμένον πολυάριθμον σῶμα ἐκ χριστιανῶν, προσποιουμένων τὸν ἀλλοεθνῆ καὶ ὡπλισμένων, ἑτοίμων ἅμα δοθῇ τὸ σύνθημα τοῦ κινήματος νὰ ἐπαναστατήσωσι καὶ ἐπιπέσωσιν εἰς τὸν ναύσταθμον ἵνα καταστρέψωσι τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον καὶ ἀποπειραθῶσι καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἄλλα παραπλήσια τούτοις τερατολογήματα, ἐνθυμούμενοι τὰς καταστροφὰς καὶ ὅσα δεινὰ συνέβησαν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τῶν 1769 καὶ τὴν ἀπάνθρωπον ἐγκατάλειψιν τῶν τότε ἐπαναστατησάντων ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας εἰς τὴν συνθηκολόγησιν αὐτῆς μετὰ τῆς Τουρκίας, ἐδίσταζον καὶ τοὺς δισταγμοὺς αὐτῶν συνεμερίζετο καὶ δικαίως ἅπασα ἡ νῆσος. Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν τούτους οἱ Ὑδραῖοι κατὰ τὰς ὥρας ἐκείνας ἦσαν σύννοες καὶ προσεκτικοὶ νὰ μάθωσι τὴν ἀλήθειαν καὶ ἴδωσι ποῖα ἄλλα μέρη

συνεμερίζοντο δι' έργων τὰ τῆς Ἐπαναστάσεως. Τοιαύτη ἦτε ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων μέχρι τοῦ Μαρτίου τοῦ 1821.

Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν μεμυημένοι εἰς τὰ τῆς φιλικῆς ἑταιρίας καὶ διάφοροι προὔχοντες καὶ καπετανέοι ἐκ τῆς νήσου Πετσῶν, ἦλθαν εἰς συνεννόησιν μετ' αὐτῶν οἱ ἐν Ὕδρᾳ ἑταῖροι καὶ ἐνήργησαν ἀπὸ τὸν Φεβρουάριον, ὥστε αἱ δύο κοινότητες Ὕδρας καὶ Πετσῶν δι' ἐπιτροπῶν συγκειμένων ἐκ προὐχόντων μυστικῶς εἰς παράμερα μέρη νὰ συσκεφθῶσι δὶς καὶ τρὶς περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ ἔμειναν σύμφωνοι ὅ,τι κίνημα ἐκρίνετο εὔλογον νὰ γείνῃ πρὸς τὴν Ἐπανάστασιν νὰ ἐγίνετο συγχρόνως ἐκ συμφώνου καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν νήσων. Τὰς σκέψεις δὲ καὶ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐκοινοποίησαν μυστικῶς καὶ εἰς τὴν κοινότητα Ψαρῶν συμμεριζομένην καὶ αὐτὴν ταῦτα. Εἶχε μάλιστα δοθῇ ἀφορμὴ ὑπονοιῶν εἰς τὰς τρεῖς ναυτικὰς νήσους τὰς δύο ταύτας καὶ τὴν τῶν Ψαρῶν ἀπὸ ἑνὸς ἔτους πρότερον ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ἵνα ὦσι προσεκτικώτεραι, διότι ἡ Ὑ. Πύλη εἶχεν ἀποστείλῃ πρὸ ἑνὸς περίπου ἔτους τὸν διερμηνέα τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου μὲ πλοῖον δημόσιον εἰς τὴν νῆσον τῶν Ψαρῶν μὲ διαταγάς, προτρέπουσα τὴν νῆσον ταύτην καὶ τὰς ἀνωτέρω ἄλλας δύο ν' ἀλλάξωσι τὰ ἐμπορικὰ πλοῖά των τὴν Ῥωσσικὴν σημαίαν (ὑπὸ τὴν ὁποίαν τότε ἐκαλύπτοντο ἐν γένει ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα) καὶ νὰ ὑψώσωσι τὴν ῥαγιάδικην Ὀθωμανικήν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας διὰ τοῦ διερμηνέως της ἡ Ὑ. Πύλη ὑπισχνεῖτο νὰ δώσῃ προνόμια καὶ εὐκολίας πλειοτέρας παρ' ὅσας ἀπελάμβανεν ἡ Ῥωσσική. Οἱ Ψαριανοὶ ὠκονόμησαν τὸν διερμηνέα (ὅστις εἶχε γνωστοποιήσει εἰς αὐτοὺς ὅτι ἐκεῖθεν ἔμελλε νὰ μεταβῇ εἰς Ὕδραν καὶ Πέτσας πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν), καὶ σπεύσαντες συνεννοήθησαν μετὰ τῆς Ὕδρας καὶ Πετσῶν καὶ ἐκ συμφώνου αἱ τρεῖς κοινότητες

ἀπεφάσισαν ν' ἀπαντήσωσιν εἰς τὸν διερμηνέα ὅτι, ἐπειδὴ ἕνεκα τῆς τότε μὴ καλῆς καταστάσεως τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς δυστυχίας ἐπτώχευσαν οἱ καπετανέοι καὶ συμμέτοχοι τῶν πλοίων, ἐπώλησαν τὰ πλοῖά των εἰς ἐμπόρους Ῥώσσους, καὶ διὰ τοῦτο φέρουν Ῥωσσικὴν σημαίαν, οἱ δὲ καπετανέοι καὶ ναῦται ὡς ναυτικοὶ καὶ μὴ ἔχοντες ἄλλον πόρον ζωῆς ναυτολογοῦνται μὲ τὰ ὑπὸ Ῥωσσικὴν σημαίαν πλοῖα διὰ νὰ ζήσωσι, καὶ ὅτι δὲν τοῖς ἦτον δυνατὸν νὰ ἐκτελέσωσι τὴν διαταγὴν τῆς Ὑ. Πύλης. Ἐλέγετο δὲ τότε ὅτι τὸ τοιοῦτο βῆμα τῆς Ὑ. Πύλης ἐγένετο κατ' ἔμπνευσιν τοῦ ἐν Κωσταντινουπόλει Ἄγγλου πρέσβεως καὶ ἦτο δέλεαρ ἵνα κατορθώσῃ ἡ Τουρκικὴ ἀρχὴ νὰ συλλάβῃ ἀπροστάτευτα τὰ πλοῖα τῶν ῥαγιάδων της καὶ τὰ δημεύσῃ, διότι ὑπώπτευε καὶ ἐφοβεῖτο κάπως τὴν ναυτικὴν ἰσχὺν τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων. Οἱ Ψαριανοὶ λοιπὸν ἀπήντησαν εἰς τὸν διερμηνέα, ὡς ἀνωτέρω, εὐχαριστήσαντες αὐτὸν ἄλλως διὰ γενναίων δώρων· τὸ αὐτὸ ἔπραξεν ὁ διερμηνεὺς εἰς Ὕδραν καὶ Πέτσας καὶ μὲ τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον προσηνέχθησαν καὶ οἱ Ὑδραῖοι καὶ Πετσιῶται.

Οἱ οἰκοκυραῖοι (ἰδιοκτῆται) καὶ οἱ καπετανέοι τῆς Ὕδρας, ὡς καὶ οἱ τῶν Πετσῶν βλέποντες τὴν, ὡς ἄνω εἴρηται, κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐπιφυλακτικῶς βαδίζοντες εἶχον λάβει τὸ μέτρον σιωπηλῶς καὶ δὲν ἐξεκίνουν τὰ πλοῖά των εἰς νέα ταξείδια ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1820 ἐπιστρέφοντα κενὰ τὰ πλοῖά των ἐκ Δύσεως ἐκράτουν αὐτὰ δεδεμένα εἰς τοὺς λιμένας τῶν νήσων των περιμένοντες τὴν ἄνοιξιν ἵνα ἴδωσι τὸ ἀποβησόμενον τοῦ μελετωμένου κινήματος τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ περὶ τοῦ ὁποίου ἰδέα ὁσημέραι ἐξηπλοῦτο καὶ ἐγενικεύετο. Ὅθεν οἱ ἐν Ὕδρᾳ μεμυημένοι τὰ τῆς Ἑταιρίας ὁλονὲν εἰργάζοντο προμηθευόμενοι καὶ ἑτοιμάζοντες ὅπλα, πολεμεφόδια καὶ ἄλ-

λα ἀναγκαῖα διὰ τὸν πόλεμον, κατήντησαν δὲ νὰ γίνωνται αἱ ἑτοιμασίαι αὗται ἀναφανδόν. Οἱ πρόκριτοι δὲ τῆς νήσου Ὕδρας, οἱ συγκροτοῦντες τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου, γινώσκοντες τὰ πάντα ὡς συμμέτοχοι οἱ πλεῖστοι τῆς μελετωμένης Ἐπαναστάσεως, βλέποντες τὰς ἀπροκαλύπτως καὶ ἐν τῷ φανερῷ γενομένας ἑτοιμασίας καὶ ὑποπτευόμενοι μήπως γνωσθῶσιν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν καὶ δοθῇ ἀφορμή τις πρoώρου κινήσεως, ἐνόμισαν καλὸν νὰ συμβουλεύσωσι τοὺς προετοιμαζομένους εἰς τὰ τοιαῦτα νὰ μὴ ἐνεργῶσι φανερῶς τὰς πράξεις των ταύτας, ἀλλὰ νὰ βαδίζωσι μὲ προφυλάξεις. Κατὰ συνέπειαν λοιπὸν τῶν σκέψεων αὐτῶν προσεκάλεσαν κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου ἕνα ἕκαστον ἐκ τῶν μᾶλλον φαινομένων ἐνεργητικῶν περὶ τὰ τοιαῦτα, οἷον τὸν Γκίκαν Θεοδώρου Γκίκα, τὸν Ἀντώνιον Οἰκονόμου, τὸν Γεωργάκην Ἀγαλλόπουλον καί τινας ἄλλους, συμβουλεύσαντες καὶ συστήσαντες αὐτοῖς νὰ ἐργάζωνται ἐσκεμμένως καὶ ὄχι μὲ τόσον φανερὰν καὶ ἐπιδεικτικὴν παρρησίαν· ἀλλ' ἐκ τῶν προσκληθέντων ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος ἦτο χαρακτῆρος ὁρμητικοῦ καὶ ἐνίοτε καθίστατο ὁρμητικώτερος ἐκ τῆς καταχρήσεως τῶν πνευματωδῶν ποτῶν, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, φαίνεται, δὲν ἦτο νήφων καὶ εἰς τὰς παραινέσεις καὶ συμβουλὰς, ἃς τῷ ἀπέτειναν οἱ πρόκριτοι, ἀπήντησεν αὐθαδῶς καὶ ἀπειλητικῶς· τότε ὁ γεροντότερος ἐκ τῶν παρόντων προκρίτων Δ. Τσαμαδὸς τῷ ἀπήντησεν ἐπιπληκτικῶς καὶ ἀπειλητικώτερον.

Ἐπειδὴ ἡ ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου ἐν τοῖς λιμέσι τῆς Ὕδρας ἀργία τῶν πλοίων, ὡς ἄνω εἴρηται, εἶχε συνεπιφέρει καὶ τὴν τοῦ ναυτικοῦ λαοῦ τῆς νήσου ἀργίαν, ἐδυσφόρει ὁ λαὸς διὰ τὴν χρηματικὴν ἀπορίαν του καὶ εἶχον ἀρχίσει ν' ἀκούωνται παράπονα καὶ γογγυσμοὶ διὰ τὴν ἀκινησίαν τῶν πλοίων, ζητούντων τῶν πλείστων ἐκ τοῦ λαοῦ ἔργον πορισμοῦ,

Τοιαύτης οὔσης τῆς καταστάσεως τοῦ λαοῦ τῆς Ὕδρας, εὗρε τὸν καιρὸν ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου (ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς ἐν ἀπελπισίᾳ ὢν καὶ στενοχωρίᾳ μᾶλλον ἐφαίνετο κινούμενος ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως, διότι πρό τινων ἐτῶν εἶχεν ἀπολέσει τὸ πλοῖόν του καὶ εὑρίσκετο ἐν πενίᾳ) νὰ διαστρέψῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς συνεταίρους του συμβουλῶν τῶν προκρίτων καὶ νὰ παραστήσῃ εἰς πολλοὺς ἐκ τοῦ λαοῦ ὑποκώφως, ἵνα τοὺς ἑλκύσῃ εἰς τὸ μέρος του, ὅτι οἱ πρόκριτοι δῆθεν δὲν ἤθελον τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ὅτι ἐζήτουν μᾶλλον νὰ τὴν ἐμποδίσωσι.

Οἱ συνέταιροι θέλοντες νὰ γνωρίζωσι καθημερινῶς τὴν κατάστασιν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος διὰ συνεισφορᾶς εἶχον τρία πλοιάρια (τρεχαντήρια) ναυλωμένα, τὰ ὁποῖα ἐπηγαινοήρχοντο, τὸ μὲν εἰς τὴν Μεγαρίδα καὶ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, τὸ δὲ εἰς τὸν Ἀργολικὸν κόλπον μέχρι Μονεμβασίας καὶ τὸ ἕτερον εἰς Γύθειον καὶ Μάνην, δίδοντα καὶ λαμβάνοντα τὴν ἀλληλογραφίαν τῶν εἰς τὰ διάφορα ἐκεῖνα μέρη εὑρισκομένων ἀδελφῶν συνεταίρων. Κατὰ τὴν 27 Μαρτίου ἡμέραν Κυριακὴν πρὸς τὸ δειλινὸν δι' ἑνὸς τοιούτου πλοιαρίου ἐπανελθὼν ὁ Παναγιωτάκης Βαφειόπουλος (α) ἐκ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου καὶ τῶν Μεγάρων μᾶς ἔφερε τὴν εἴδησιν ὅτι εἰς τὰ Καλάβρυτα ἔγεινε τὸ κίνημα τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ὅτι εἴπετο νὰ γείνῃ τοῦτο καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Πελοποννήσου. Μόλις διεδόθη ἡ εἴδησις αὕτη εἰς τὴν πολυπληθῆ παράλιον ἀγορὰν τῆς Ὕδρας, καὶ ἤρχισε κίνησις ἔκτακτος

(α) Ὁ Π. Βαφειόπουλος εἷς ἐκ τῶν ἑταίρων τῆς Ἐπαναστάσεως ὢν γραμματεὺς τοῦ ἐν Ὕδρᾳ Ῥωσσικοῦ Προξενείου καὶ καλυπτόμενος ὑπὸ ξένην ὑπηκοότητα ἐνήργει μετὰ πολλοῦ ζήλου, συνεννοήσει καὶ παρακλήσει πολλῶν ἐκ τῶν ἐν Ὕδρᾳ συνεταίρων καὶ ἰδίως τοῦ Ἰωάννου Κλάδου, ἐν Μεγαρίδι καὶ Κορινθίᾳ τὰς προπαρασκευὰς διὰ τὸ κίνημα τῆς Ἐπαναστάσεως ἔλαβε δὲ μέρος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἐπανάστασιν.

καὶ ψιθυρισμοὶ μεταξὺ τοῦ πλήθους. Ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου καὶ ὁ Γκίκας Θεοδώρου ἔτυχον ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ μαθόντες τὴν εἴδησιν εἰσῆλθον εἰς τὸ ἐκεῖ πλησίον οἰνοπωλεῖον τοῦ Κουτσογεώργη, ὡμίλησαν μεταξύ των αὐτοὶ ὀλίγας λέξεις; κατέπιε μίαν γενναίαν δόσιν ῥουμίου ὁ Ἀντ. Οἰκονόμου, ἐξῆλθεν εἰς τὴν θύραν τοῦ οἰνοπωλείου, ὅπου ἦτο πλῆθος περιέργων ἐκ τοῦ λαοῦ συνωθούμενον, καὶ μεγάλῃ τῇ φωνῇ εἶπεν· οἱ ἀδελφοί μας Πελοποννήσιοι ἐσήκωσαν τὴν Ἐπανάστασιν καὶ ἡμεῖς ἐδῶ σαπιζόμεθα εἰς τὴν ἀργίαν, διότι οἱ Τουρκοπροεστοί μας μᾶς ἐμποδίζουν νὰ κινήσωμεν τὴν Ἐπανάστασιν· μετὰ τὴν σύντομον ταύτην προσλαλιὰν ἠκούσθησαν φωναί τινες ἐκ τοῦ μέσου τοῦ λαοῦ τὶ πρέπει νὰ κάμωμεν; ὁ δὲ Οἰκονόμος ἀπεκρίθη· νὰ πᾶμε νὰ τοὺς σκοτώσωμεν. Ἐκεῖ πλησίον εἰς τὸ παράλιον συνείθιζον νὰ τοποθετῶσι τὰ καύσιμα ξύλα πρὸς πώλησιν, ἦσαν δὲ πολλαὶ στιβάδες τοιούτων καυσίμων ξύλων, καὶ μὲ τὴν φωνὴν νὰ τοὺς σκοτώσωμεν ἐρρίφθη τὸ πλῆθος εἰς τὰς στιβάδας ἔλαβεν ἕκαστος ἀνὰ ἓν ξύλον καὶ ἀπειλοῦντες καὶ φωνάζοντες νὰ τοὺς σκοτώσωμεν περιέτρεχον (πλέον τῶν 4,000 ἀτόμων) τὴν μακρὰν καὶ στενὴν καὶ παράλιον ἀγορὰν τῆς Ὕδρας ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλο. Οἱ πρόκριτοι, προύχοντες, πολλοὶ τῶν καπετανέων καὶ διάφοροι οἰκοκυραῖοι περιωρίσθησαν εἰς τὰς οἰκίας τῶν πρὸς ἀσφάλειάν αὐτῶν καὶ παρῆλθε τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας καὶ ἡ νὺξ ἐν τοιαύτῃ ταραχῇ. Ὁ Ἀντ. Οἰκονόμου καὶ ὁ Γκίκας Θεοδώρου, ὁ ὁποῖος ἐφέρετο ὡς μέντωρ καὶ μετεχειρίζετο ὡς ὄργανον τὸν Ἀ. Οἰκονόμου, μετὰ συγγενῶν τού τινων καὶ ὀπαδῶν κατέλαβον ἀφ' ἑσπέρας τὴν κοινοτικὴν οἰκίαν, λεγομένην τότε καγκελαρίαν, κειμένην εἰς τὸ παράλιον ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἄνω ῥηθείσης πλατείας, ἐξήγαγον ἀπό τινος πλοίου τέσσαρα πυροβόλα μὲ

πολεμεφόδια καὶ ἐτοποθέτησαν αὐτὰ περὶ τὴν καγκελαρίαν. κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς νυκτὸς ἠκούσθησαν πολλαὶ φωναὶ «λαὲ τῆς Ὕδρας, πηγαίνετε ἀπόψε καὶ ἡσυχάσατε εἰς τὰς οἰκίας σας καὶ αὔριον πολλὰ πρωΐ νὰ εὑρεθῆτε ἅπαντες εἰς τὴν πλατεῖαν ταύτην ὡπλισμένοι».

Ὁ Οἰκονόμου λοιπὸν καὶ ὁ Γκίκας καταλαβόντες τὴν καγκελαρίαν ἔδειξαν ἐπισήμως ὅτι κατέλαβον καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ τόπου· τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης ἀπέστειλαν τρεῖς-τέσσαρας, ὡς ἐπιτροπὴν, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου καὶ τῷ εἶπαν νὰ μὴ ταραχθῇ μήτε αὐτὸς μήτε οἱ ἄλλοι πρόκριτοι· ἀλλ', ἐπειδὴ ὁ λαὸς πεινᾷ, νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν προκρίτων, νὰ τοὺς συγκαλέσῃ ἐν κοινῷ αὐθημερὸν καὶ ν' ἀποφασίσωσι νὰ οἰκονομήσωσι χρηματικῶς τὸν λαὸν, διότι πεινᾷ. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν συνηθροίσθησαν οἱ πρόκριτοι καὶ διάφοροι ἄλλοι προὔχοντες, συνδιεσκέφθησαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ καταβάλωσι χρήματα πρὸς ἐξοικονόμησιν καὶ καθησύχασιν τοῦ λαοῦ. Ἤρχισαν αἱ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν ἐν τῇ καγκελαρίᾳ Α. Οἰκονόμου καὶ Γκίκα Θεοδώρου καὶ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Λ. Κουντουριώτου συνηθροισμένων διά τινος ἐπιτροπῆς ἐκ τῶν τοῦ λαοῦ συγκροτουμένης· ἐγένετο λόγος εἰς τὴν καγκελαρίαν πόσα νὰ ζητήσῃ ὁ λαὸς χρήματα ἵνα δοθῶσιν εἰς ἕνα ἕκαστον ἐκ τῶν ἀνδρῶν, καὶ ἄλλοι μὲν εἶπον δέκα τάλληρα, ἄλλοι δὲ εἴκοσι καὶ ἄλλοι περισσότερα μέχρις 100 ταλλήρων. Γέροντές τινες μέτριοι καὶ φρόνιμοι ἐκ τῶν τοῦ λαοῦ ἐξέφεραν τὴν παρατήρησιν, ὅτι, ἐὰν ζητήσωσι μέγα ποσὸν, ὡς τὸν προταθέντα ἀνώτατον ὅρον, τὰ χρήματα αὐτὰ θὰ ἐρανισθῶσι καὶ θὰ καταβάλωσιν οἱ προὔχοντες καὶ εὔποροι τῆς νήσου, καὶ ἐνῷ ἄνευ μεγάλης ἀνάγκης θὰ συμποσωθῇ ἤδη μία μεγάλη ποσότης χρημάτων, θὰ καταντήσουν νὰ ἐξαντληθοῦν οὕτω οἱ μέλλοντες νὰ δώσουν τὰ ποσὰ αὐτὰ καὶ νὰ μὴ ἦναι εἰς κατάστασιν

νὰ συντρέξωσι κατόπιν εἰς τὸ κίνημα τῆς Ἐπαναστάσεως. Εἰς τὴν τοιαύτην ὅμως ἔλλογον παρατήρησιν ὁ Γκίκας Θεοδώρου ἀπήντησε μεγαλοφώνως ὅτι διὰ τὴν τοιαύτην ποσότητα μόνος ὁ ἀφρὸς τῆς στέρνας (θησαυροφυλακίου) τοῦ πατρός του θὰ ἀρκέσῃ. (α.)

Ἐξηκολούθησαν λοιπὸν αἱ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῆς καγκελαρίας καὶ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Λ. Κουντουριώτου καὶ μετὰ ἱκανὰς προτάσεις καὶ ἀντιπροτάσεις περὶ τοῦ ποσοῦ ἀπεφασίσθη νὰ δοθῶσιν εἰς ἕκαστον ἄνδρα ἐκ τοῦ λαοῦ ἀνὰ 50 μπεσλίκια (νόμισμα τουρκικὸν ἴσον μὲ 5 γρόσια, τὸ δὲ δίστηλον Ἰσπανικὸν τάλληρον εἶχε τότε 6 γρόσια)· συνέταξαν οἱ προὔχοντες τὸν ὀνομαστικον κατάλογον τοῦ ἐράνου, ἀνέλαβε δὲ ἕκαστος νὰ καταβάλῃ τὰ χρήματα, εἰδοποιηθέντων καὶ τῶν ἀπόντων ἐκ τῆς οἰκίας Κουντουριώτου περὶ τοῦ προσδιορισθέντος δι' ἕνα ἕκαστον ἐρανικοῦ ποσοῦ, τὴν δὲ ἐπιοῦσαν ἡμέραν, εὑρισκομένων καὶ πολλῶν διακεκριμένων καπετανέων εἰς τὴν καγκελαρίαν, ἐν παρουσίᾳ αὐτῶν ἐστέλλοντο παρ' ἑνὸς ἑκάστου τῶν οἰκοκυραίων τὰ ἐρανισθέντα ποσὰ καὶ ἐκεῖ διενέμοντο εἰς τοὺς ἄνδρας τοῦ λαοῦ ἀνὰ 50 μπεσλίκια. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ληψοδοσίας ταύτης, καὶ ἀφοῦ ἀνέλαβον ὁ Οἰκονόμου καὶ ὁ Γκίκας τὴν ἐξουσίαν τοῦ τόπου, ἔλαβεν ὁ τελευταῖος (ὁ Γκίκας) εἰς χεῖράς του τὴν εἰς πέντε τμήματα διῃρημένην σφραγῖδα τῆς κοινότητος παρὰ τῶν κατεχόντων αὐτὴν προκρίτων τῆς διοικητικῆς ἐκείνης περιόδου, καὶ ὑπεχρέωσε τὸν γραμματέα

(α.) Ὁ Γκίκας οὗτος σκεπτόμενος τοιουτοτρόπως περὶ τοῦ ὄντως πλουσίου πατρός του εἶχε κάμε 4-5 ἔτη πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τρεῖς παρακεκινδυνευμένας πράξεις, δι' ὧν ἀναγκαστικῶς ἔλαβε παρὰ τοῦ πατρός του μεγάλας ποσότητας χρημάτων, προξενήσας χρηματικὰς ζημίας εἰς αὐτὸν ἀναβαινούσας εἰς πολλὰς δεκάδας χιλιάδων ταλλήρων καὶ ὡς ἐκ τῆς παρατόλμου τοιαύτης διαγωγῆς του τὸ κοινὸν τῆς Ὕδρας τὸν ὠνόμαζε μὲ τὴν προσεπωνυμίαν τρελο-Γκίκα.

τῆς κοινότητος καὶ ἔγραψεν ἐκ μέρους αὐτῆς ἐπιστολὴν μὲ τὴν συνήθη ὑπογραφὴν «οἱ πρόκριτοι τῆς νήσου Ὕδρας» πρὸς τὴν νῆσον Πετσῶν, ἀναγγείλας ὅτι ὁλόκληρος ὁ λαὸς καὶ ἡ κοινότης Ὕδρας ἐπαναστάτησε ἵνα πολεμήσῃ τοὺς τυράννους τῆς πατρίδος, καὶ ὅτι κατὰ τὴν προηγουμένην συνεννόησιν τῶν δύο κοινοτήτων εἰδοποιοῦνται περὶ τοῦ κινήματος τῆς Ὕδρας καὶ ἂς πράξωσι καὶ αὐτοὶ ὅ,τι ὁ πατριωτισμός των τοῖς ὑπαγορεύει.

Ὡς ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης πρὶν ἢ πληροφορηθῶσιν οἱ Πετσιῶται τὰ ἐν Ὕδρᾳ διατρέξαντα (α) ἀνύψωσαν ἄνευ ἀναβολῆς τὴν σημαίαν τῆς Ἐπαναστάσεως. Εἰς Ὕδραν δὲ, ἀφοῦ ὁ λαὸς ἔλαβε χρήματα καὶ ἀπήντησε τὴν πεῖνάν του, ἤρχισαν ἡμερώτερον καὶ ἡσυχώτερον αἱ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ Ἀντ. Οἰκονόμου καὶ Γκίκα Θεοδώρου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν προυχόντων ἀφ' ἑτέρου καὶ ἐκ συμφώνου κατηργήθη ἡ πρὸ ἐτῶν τῇ αἰτήσει τῆς κοινότητος δεδομένη παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς ἀρχῆς εἰς τὸν καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐντόπιον Ὑδραῖον καπετὰν Νικόλαον Κοκοβίλεν ἐξουσία τῆς διοικήσεως τοῦ τόπου καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς εὐταξίας· ὁ Κοκοβίλες αὐτὸς ἐξετέλει τὰς διαταγὰς τῶν προκρίτων καὶ διετήρει τὴν εὐταξίαν τοῦ τόπου. Τούτου παυθέντος, τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἀνέλαβεν ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος τὴν διετήρησεν ὀλίγας ἑβδομάδας μέχρι οὗ συνεννοηθέντες πολλοὶ προύχοντες καὶ καπετανέοι καὶ προσλαβόντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ πολλοὺς ἄνδρας ἐκ τοῦ λαοῦ ἔξωσαν αὐτὸν ἐκ τῆς νήσου, ἔφυγε δὲ καὶ ὁ Γκίκας Θεοδώρου, καὶ οὕτω περιῆλθεν αὖθις ἡ ἐξουσία τῆς νήσου εἰς χεῖρας τῶν προκρίτων. Οἱ Πετσιῶται ἀναπετάσαντες τὴν ση-

(α.) Διότι εἶχον ἀπαγορεύσει οἱ Α. Οἰκονόμου καὶ Γκίκας Θεοδώρου ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας δι' ἀποκλεισμοῦ τὸ ν' ἀναχωρήσῃ πλοῖον ἢ πλοιάριον ἐξ Ὕδρας.

μαίαν της Ἐπαναστάσεως καὶ μὴ βλέποντες τοὺς Ὑδραίους νὰ ἀναπετάσωσι καὶ οὗτοι αὐτὴν ἀμέσως ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ των ἠγανάκτουν κατὰ τῶν Ὑδραίων, ἀφοῦ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς κοινότητός των ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ σπεύσωσιν αὐτοί. Τῶν Ὑδραίων οἱ προὔχοντες, οἱ καπετανέοι καὶ ἄλλοι οἰκοκυραῖοι, οἱ φρονοῦντες, πρὶν ἢ ἐκραγῇ ἡ στάσις τοῦ Οἰκονόμου, ὅτι πρέπει νὰ κινήσωσι τὴν ἐπανάστασιν καὶ οἱ διστάζοντες ὡς πρὸς τὸ κίνημα αὐτῆς καὶ προτείνοντες ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀναλάβῃ μόνη ἡ Ὕδρα τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὸ κίνημα τῆς ἐπαναστάσεως πρὶν ἢ ἐπαναστήσωσι καὶ ἄλλα μέρη καὶ πρὸ πάντων ἡ Πελοπόννησος, ἕως οὗ συνέλθωσι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ εἰς ἑαυτοὺς ἐκ τῆς ταραχῆς τῆς στάσεως καὶ τακτοποιήσωσι τὰ τοῦ τόπου των ἐβράδυναν δύο ἑβδομάδας, μὴ ὄντες πρὶν εἰς καιρὸν ἕνεκα τῶν περιστάσεων αὐτῶν νὰ σκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ κινήματος τῆς ἐπαναστάσεως. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν στάσιν, ἤτοι κατὰ τὴν 15 Ἀπριλίου, ἀφοῦ προητοίμασαν τὰ πάντα, διὰ πανδήμου ἐν τῷ κοινοτικῷ ναῷ τελετῆς καὶ δεήσεως πρὸς τὸν Θεὸν κατεβίβασαν ἐκ τοῦ συνήθους τόπου τοῦ ἐπὶ τῆς κοινοτικῆς οἰκίας (καγκελαρίας), κειμένης ἐν τῇ πλατείᾳ, τὴν Ὀθωμανικὴν μετὰ τῆς ἡμισεληνου σημαίαν καὶ ἀνεβίβασαν διὰ κανονοβολισμῶν καὶ ζητωκραυγῶν τὴν σημαίαν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου, μέτοχος καὶ πλοίαρχος ἑνὸς πλοίου, τὸ ὁποῖον εἶχε μετὰ τοῦ Θεοδ. Γκίκα, εἶχεν ἀπολέσει αὐτὸ πρό τινων ἐτῶν καὶ διετέλει ἐν πτωχίᾳ καὶ μεγάλῃ χρηματικῇ στενοχωρίᾳ· ὅτε δὲ συνεκομίζοντο εἰς τὸν κοινοτικὸν οἶκον (ὅπου ἦτο τὸ κέντρον καὶ ἡ ἕδρα τῆς διοικήσεως τοῦ τόπου) οἱ σάκκοι μὲ τὰ μπεσλίκια πρὸς διανομὴν εἰς τὸν λαόν, σάκκους τινὰς (3 ἄλλοι δὲ εἶπαν 4) (α.)

(α.) Συνήθεια ἦτο τότε εἰς ὅλους τοὺς κεφαλαιούχους νὰ θέτωσιν εἰς ἕνα σάκκον ἀνὰ χίλια τάλληρα δίστηλα ἢ ἀνὰ χίλια μπεσλίκια.

ὁ Ἀντ. Οἰκονόμου μετὰ τοῦ υἱοῦ του καί τινων στενῶν συγγενῶν του ἔσυρε κατὰ μέρος καὶ ἰδιοποιήθη αὐτοὺς πρὸς ἰδίαν του χρῆσιν· τοῦτο πολλοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρόντες εἶδόν καὶ ἐβεβαίωσαν.

Ὁ κ. Φωτάκος ἐν τῇ ὑποσημειώσει τῆς σελ. 37 τῶν Ἀπομνημονευμάτων του διηγεῖται μεταξὺ τῶν ἄλλων τὰ κινήματα τοῦ Ἐπισκόπου Ἕλους, τοῦ ὁποίου τὸν πατριωτισμόν, τὸν ζῆλον καὶ τὴν προθυμίαν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς εὐοδώσεως αὐτῆς ἀνεγνώρισαν καὶ ἀνεκήρυξαν πάντες οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνθρωποι· ἀλλὰ καθόσον ἀφορᾷ τὴν διήγησιν τοῦ συγγραφέως περὶ τῆς μεταβάσεως τῆς Πανιερότητός του εἰς Ὕδραν, ὅτι «συνέδραμε πολὺ τὸν Ἀντώνην Οἰκονόμου, ἐμψύχωσε τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐπανάστασιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του καὶ τέλος συνετέλεσε τὸν ποθούμενόν του σκοπὸν νὰ φιλιωθοῦν οἱ οἰκοκυραῖοι μὲ τὸν λαὸν καὶ νὰ κηρύξουν ὅτι ἀφιερώνουν τὰ πλούτη των, τὰ καράβιά των καὶ τὴν ἰδίαν των ζωὴν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος», κατὰ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ του θέλων νὰ ἐξυμνήσῃ παντοῦ εὑρισκόμενον τὸν ἅγιον Ἕλους σφάλλεται καὶ τῷ ἀποδίδει ἔργα καὶ ἐνεργείας ἐν Ὕδρᾳ, ὅσα δὲν ἔπραξε. Ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου ἐν τῇ μέθῃ τῆς παρ' ἐλπίδα νίκης του κατὰ τῶν προϋχόντων τῆς Ὕδρας καὶ ἐπὶ τῇ κατοχῇ τῆς ἐξουσίας τοῦ τόπου δὲν εἶχε τότε ἀνάγκην συμβουλῶν οὔτε τοῦ ἁγίου Ἕλους οὔτε ἄλλου τινός, ἀλλ' ἐζήτει πῶς νὰ στερεώσῃ εἰς ἑαυτὸν, παραμερίσας καὶ αὐτὸν τὸν εὐεργέτην καὶ μέντορά του Γκίκαν Θεοδώρου, τὴν διοικητικὴν καὶ δικτατορικὴν ἐξουσίαν τῆς κοινότητος καὶ νὰ ἀπαντήσῃ τὴν πενίαν καὶ πεῖνάν του. Ὁ ἅγιος Ἕλους οὔτε δημοσίᾳ εἰς τὸν λαὸν ὡμίλησε καὶ ἐκ τῶν προϋχόντων ὀλιγίστους ἠντάμωσεν· εἶχε δὲ φιλοξενηθῇ εἴς τινας Πελοποννησίους, κα-

τοίχους Ὕδρας, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ ἂν ὡμίλησε δὲν εἶχον μεγάλην σημασίαν αἱ προτροπαί του, διότι οἱ Πελοποννήσιοι δὲν εἶχον ἐπιρροὴν εἰς τὸν λαὸν τῆς Ὕδρας καὶ μάλιστα κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐν ὥρᾳ ἀναργίας καὶ ἀνωμαλίας.

Λέγει ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ σημειώσει του ὅτι «ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου Ὑδραῖος μὲ τοὺς φίλους του Γκίκαν Θ. Γκίκα Ὑδραῖον Πέτρον Μαρκέζην ἀπὸ Κάστρι τῆς Κυνουρίας, Γεώργιον Ἀγαλλόπουλον Μιστριώτην, Δημήτριον Πλατανίτην, Ν. Σπηλιωτόπουλον Δημητσανίτην, Ἰωάννην Στρατηγόπουλον Λαγκαδινὸν, Παναγιώτην Ππεγλῆν Ζυγοβιστινὸν, τὸν Ἀχιλλέα καὶ πολλοὺς ἄλλους Ὑδραίους παρατηρήσας τὴν τοιαύτην κατάστασιν τῆς πατρίδος του συνώμοσε μετ᾽ αὐτῶν κατὰ τῶν λεγομένων οἰκοκυραίων καὶ ἐκέρδησαν τὸ πλῆθος κλπ.»· πλάσμα τοῦ συγγραφέως εἶναι ὅτι ὁ Α. Οἰκονόμος συνώμοσε μετὰ τῶν ἄνω ῥηθέντων Πελοποννησίων. Συνωμοσία δὲν ὑπῆρξεν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνω μνημονευόμενοι καὶ διάφοροι ἄλλοι εὑρισκόμενοι τότε ἐν Ὕδρᾳ Πελοποννήσιοι, ὡς οἱ Νικόλαος καὶ Σπῦρος Σπηλιοτόπουλοι (οἱ ὁποῖοι πρὸ ἑξαμηνίας καὶ ἐπέκεινα εἶχον προβλέψει μεγάλας ποσότητας ὑλικοῦ ἀναγκαίου πρὸς πυριτοποιΐαν, τὸ ὁποῖον ἔπεμπον ἐκ διαλειμμάτων καὶ μετὰ προφυλάξεων εἰς Δημητσάνην καὶ κατεσκευάζετο πυρίτης, ἥτις ἀπήντησε καθ᾽ ὅλην τὴν Πελοπόννησον ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐπαναστάσεως), οἱ Δημ. Τσώκρης, Σταΐκὸς Σταϊκόπουλος, ὁ καὶ Σταϊκούλης μετονομασθεὶς, Γεώργιος Ἀντωνόπουλος ἐκ Καλαμῶν καὶ λοιποὶ, ὄντες συνέταιροι εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡτοιμάζοντο ὅλοι, ἕκαστος τὸ κατὰ δύναμιν, συνεννοούμενοι μεταξύ των ὁμοῦ καὶ μετ᾽ ἄλλων Ὑδραίων συναδέλφων των καὶ ἐκαραδόκουν πότε θὰ γείνῃ τὸ κίνημα τῆς Ἐπαναστάσεως ἵνα

μεθέξῃ ἕκαστος κατὰ τὸν ὅρκον του.

Εἰς τὴν στάσιν τῆς Ὕδρας οὐδεὶς ἄλλος παρὰ τοὺς Γκίκαν καὶ Οἰκονόμου ἀνεμίχθη καὶ μάλιστα ἐκ τῶν Πελοποννησίων, διότι, καὶ ἄν τις ἐκ τῶν τελευταίων ἤθελε ν' ἀναμιχθῇ, εἰς τὸν ναυτικὸν λαὸν τῆς Ὕδρας οὔτε γνωστὸς ἦτο οὔτε νὰ συντελέσῃ κατά τι ἠδύνατο. Εἴπομεν ὅτι ἐβλασφήμησε καὶ βλασφημεῖ κατὰ τοῦ κοινοῦ τῆς Ὕδρας ὁ κ. Φωτάκος παραμορφώνων τὰ γεγονότα. Ὁ κ. Φωτάκος, ὅστις δὲν εἶδεν ἴσως ποτέ του τὴν Ὕδραν καὶ οὔτε ἐγνώρισε τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ἄνευ πολλῆς ἐρεύνης συνέλεξεν ἀπὸ τῶν τριόδων τὰ σαρίδια καὶ ἐξέθεσεν αὐτὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ του κατὰ τῆς Ὕδρας. Λέγει λοιπὸν μεταξὺ τῶν ἄλλων ὅτι «ἐνῷ ἡ Ἐπανάστασις εἶχεν ἐξαπλωθῇ εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ ὅλον τὸ Ἑλλην. ἔθνος τίποτε ἄλλο δὲν ἐσυλλογίζετο παρὰ πῶς νὰ κερδίσῃ τὰ προπατορικά του δικαιώματα, ἡ ὑπερήφανος καὶ πολυάνθρωπος καὶ πλουσία Ὕδρα ἐκοιμᾶτο καὶ ἐσυλλογίζετο μόνον τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς καὶ τῶν χρημάτων της καὶ ὡς ἐκ τούτου εὑρίσκετο εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ.»

Οἱ Ὑδραῖοι, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, ἐσκέπτοντο σπουδαίως περὶ τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐμφορούμενοι ὑπὸ αἰσθημάτων πατριωτικῶν ἀκραιφνοῦς ἑλληνισμοῦ μὴ ὄντες ἠναγκασμένοι ὑπὸ τῆς τουρ. τυραννίας νὰ κάμωσιν ἀπελπιστικόν τι κίνημα, ὡς μὴ στενοχωρούμενοι μήτε πιεζόμενοι ὑπ' αὐτῆς μήτε ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν Τούρκων, ὡς ἦσαν τότε ὅλαι σχεδὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον αἱ ἐπαρχίαι τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, αἵτινες εἶχον φθάσει ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω αἰτιῶν μέχρις ἀπελπισίας βιασάσης αὐτὰς κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἐκαραδόκουν καὶ ἠτένιζον νὰ ἴδωσιν ὁποῖαι ἐπαρχίαι καὶ κοινότητες ἤθελον ἐγκολπωθῇ τὸ κίνημα αὐτό, ῥιπτομένου περὶ τῶν ὅλων τοῦ κύβου, καὶ πρὸς

τούτοις ποίους ἄλλους θὰ ἔχωσι συντρόφους καὶ ὁποῖα πειστικὰ διδόμενα ὑπῆρχον πρὸς εὐόδωσιν τῆς Ἐπαναστάσεως· διότι τὰ τερατολογήματα, τὰ ὁποῖα ἐρχόμενοι οἱ ἀπόστολοι τῆς ἑταιρίας διέδιδον εἰς τὴν Ὕδραν, ὡς ἄνω ἐρρέθη, περὶ ἀφίξεως δῆθεν Ἀμερικανικοῦ στόλου καὶ στρατευμάτων, περὶ πολέμου Ῥωσσίας και τὰ παρόμοια, ἐφαίνοντο ὅλως διόλου μυθώδη καὶ ἀνύπαρκτα. Μόλις δὲ ἠκούσθη τὸ κίνημα τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐξερράγη ἡ στάσις τοῦ Οἰκονόμου, ἥτις ἔκαμε τὴν κοινότητα ἄνω κάτω εἰς τρόπον, ὥστε οἱ δυνάμενοι νὰ σκεφθῶσι καὶ ἐνεργήσωσι τὰ τῆς ἐπαναστάσεως δὲν εἰσηκούοντο οὔτε ἦσαν εἰς καιρὸν ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης ἀνωμάλου καταστάσεως τοῦ τόπου νὰ πράξωσι τι ὑπὲρ αὐτῆς, ἀσχαλούμενοι νὰ ἡσυχάσωσιν, ἐξομαλύνωσι καὶ τακτοποιήσωσι πρῶτον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τόπου των. Σφάλλει λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀδικεῖ τοὺς Ὑδραίους λέγων ὅτι «ἐνῷ ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἐξαπλωθῇ εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον ἡ Ὕδρα ἐκοιμᾶτο καὶ ἐσυλλογίζετο μόνον τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς καὶ τῶν χρημάτων της καὶ ὡς ἐκ τούτου εὑρίσκετο εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ.» Παραλογίζεται δὲ ὁ συγγραφεὺς ὁμιλῶν πολὺ ἐλαφρῶς περὶ τῶν Ὑδραίων καὶ ἀκρίτως, ἀφοῦ λέγει ὅτι ἐβάδιζον εἰς τὸν κρημνὸν μέχρι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν «τὴν 15 Ἀπριλίου, ἀφοῦ ἐψάλη δοξολογία, ὑψώθη ἡ Ἑλληνικὴ σημαία εἰς τὴν Ὕδραν καὶ ἡ νῆσος αὕτη ἕνωσε τὸ πνεῦμά της μὲ τὸ πνεῦμα ὅλου τοῦ ἔθνους·» ὡς νὰ ἦσαν οἱ Ὑδραῖοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μωρὰ παιδία καὶ πρὸ δύο μὲν ἑβδομάδων ἐσκέπτοντο πῶς νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ζωὴν καὶ τὰ χρήματά των κλπ, μετὰ δύο δ' ἑβδομάδας ἑνώσαντες τὸ πνεῦμά των μὲ τὸ πνεῦμα ὅλου τοῦ ἔθνους ἔρριψαν τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον καὶ ἐθυσίασαν ἐν τῷ ἱερῷ ἀγῶνι τὰ πάντα, καταςάντων τῶν ἐπιζησάντων πενεςάτων.

Ἡ Ἐπανάστασις ἐκινήθη κατ' ἀρχὰς τὴν 23 Μαρτίου εἰς Καλάμας, μέχρι τῆς 25 - 26 εἰς Καλάβρυτα, πρὶν ἢ διαδοθῇ αὕτη εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον· κατὰ δὲ τὴν 27 Μαρτίου, ἡμέραν Κυριακήν, ἔφθασε κατὰ πρῶτον εἰς Ὕδραν ἡ εἴδησις τοῦ κινήματος τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς Καλάβρυτα, ὅτε, ὡς ἄνω ἐρρέθη, ὁ Α. Οἰκονόμου καὶ Γκίκας Θ. Γκίκας προέβησαν εἰς τὸ κίνημα τῆς στάσεως· ἕνεκα δὲ τῆς στάσεως ταύτης καὶ τῶν κατόπι συμβάντων δὲν ἔμεινε πλέον καιρὸς εἰς τοὺς Ὑδραίους καὶ ἡσυχία, ἵνα σκεφθῶσι καὶ ἐνεργήσωσι περὶ τακτικοῦ καὶ ἐσκεμμένου κινήματος τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ὁ κ. Φωτάκος συγγράψας τὰ Ἀπομνημονεύματά του μετὰ 38 ἔτη ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως θὰ ἦτο βεβαίως εἰς καιρὸν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰ εἰς τὴν Ἐπανάστασιν ἔργα, τὸν πατριωτισμόν, τὴν αὐταπαρνησίαν καὶ τὰς πολυειδεῖς θυσίας τῶν Ὑδραίων καὶ νὰ σταθμίσῃ αὐτὰς μὲ τὰς σκέψεις καὶ κρίσεις του, τὰς ὁποίας ἐπιφέρει κατ' αὐτῶν περὶ τῆς διαγωγῆς των κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως· ἀλλ' ὠρέγετο ὁ κ. Φωτάκος νὰ γράφῃ κατὰ Ὕδρας καὶ Ὑδραίων, ὅπως εὐχαριστήσῃ τὸ κατ' αὐτῶν πάθος τῆς καρδίας του.

Λέγει ὁ κ. Φωτάκος ἐν τῇ σημειώσει του ὅτι, «ἐνῶ, οἱ ἄλλοι Ἕλληνες καὶ αὐτοὶ οἱ Σπετσιῶται καὶ Ψαριανοὶ ἔλαβαν τὰ ἅρματα κατὰ τοῦ Σουλτάνου, οἱ οἰκοκυραῖοι τῆς Ὕδρας τότε ἔστελναν τὴν ἀναλογίαν τους τοὺς ναύτας εἰς τὸν Σουλτάνον.»

Συνήθεια ἐπεκράτησε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ν' ἀποτίωσιν ὡς ἐτήσιον φόρον αἱ τρεῖς ναυτικαὶ νῆσοι Ὕδρα, Πέτσαι καὶ Ψαρὰ κατ' ἀναλογίαν ἑκάστη ἀριθμόν τινα ναυτῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου ἐπὶ 5-6 μῆνας ἕκαστον ἔτος καὶ ἐν ὥρᾳ πολέμου διὰ πλειότερον χρόνον· οἱ ναῦται οὗτοι ἐλάμβανον ἐντὸς τῶν πολεμικῶν Ὀθωμανικῶν πλοίων

τὴν εἰς αὐτὰ συνειθιζομένην τροφὴν καὶ εὐτελῆ τινα μηνιαῖον μισθὸν ἐκ 10-25 γροσίων. Ἐπειδὴ οἱ τοιοῦτοι ναῦται ἐναυτολογοῦντο ἐν γένει ὡς ἐθελονταὶ καὶ οὐχὶ ὑποχρεωτικῶς καὶ κατ' ἀπογραφὴν, ὑπεχρεοῦντο αἱ κοινότητες νὰ πείσωσιν αὐτοὺς νὰ δεχθῶσι τοιαύτην ὑπηρεσίαν καὶ νὰ πληρώνωσιν εἰς αὐτοὺς εἴτε μηνιαῖον μισθὸν εἴτε κατ' ἀποκοπὴν δι' ἑξαμηνίαν, δαπανῶσαι ἐξ ἰδίων τὴν τοιαύτην μισθοδοσίαν ἢ ἐπιμίσθιον. Ἐξ-ὀκτὼ ἔτη πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως αἱ κοινότητες Ψαρῶν καὶ Πετσῶν δυσκολευόμεναι νὰ ναυτολογήσωσιν ἕνεκεν τοῦ ὀλίγου ναυτικοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν ναύτας τοῦ τόπου των εἶχεν συνεννοηθῆ μετὰ τῶν ἁρμοδίων περὶ τὰ τοιαῦτα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐχορήγουν προσδιωρισμένην ποσότητα χρημάτων, διὰ τῶν ὁποίων ἐναυτολογοῦντο τοιοῦτοι ναῦται ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ. Πολλάκις εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἐλάμβανε μέρος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὁ κατὰ καιροὺς καπετάνιος τῶν Ὑδραίων τῶν ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ στόλῳ ναυτῶν, μεσολαβῶν παρὰ τῷ καπετὰν-Πασᾶ (ἀρχιναυάρχῳ τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου) καὶ τοῖς λοιποῖς ἐν τῷ Ὀθωμ. στόλῳ ἄρχουσι· ἡ δὲ κοινότης τῆς Ὕδρας ἔδιδε ναύτας, ναυτολογουμένους εἰς τὸν τόπον, καὶ ἔστελλε καὶ χρήματα εἰς Κωνσταντινούπολιν. Δύο δὲ ἢ τρία ἔτη πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχε παύσει καὶ ἡ κοινότης αὕτη νὰ στέλλῃ ναύτας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔστελλε δὲ καὶ αὐτὴ χρήματα διὰ τὸν ἐτήσιον φόρον ἀντὶ ἀνδρῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποῖα προσδιώριζε κατ' ἔτος ὁ καπετὰν-Πασᾶς διὰ μίαν ἑκάστην τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων. Εἶχε δὲ συμφέρον ὁ καπετὰν-Πασᾶς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἰσχυροὶ νὰ λαμβάνωσιν ἀπὸ τῶν κοινοτήτων χρήματα ἀντὶ ἀνδρῶν καὶ νὰ ναυτολογῶνται οἱ ὀλίγοι ναῦται ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ καὶ ἐν Ὕδρᾳ ὑπ' ἀξιωματικῶν Ὑδραίων ἀνηκόν-

των εἰς τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον, παντάπασι μὴ ἀναμιγνυομένης τῆς κοινότητος, ποσὸν δὲ ἀρκετὸν ἐκ τῶν τοιούτων χρημάτων νὰ περιέρχηται εἰς ἀτομικὸν ὄφελος τοῦ καπετὰν-Πασᾶ.

Εἶναι ψεῦδος λοιπὸν ὅτι ἡ νῆσος Ὕδρα ἀπέστειλεν εἰς Κωνσ]πολιν τὴν ἀναλογίαν της τοὺς ναύτας διὰ τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον τὸ 1821· οὔτε χρήματα εἶχε στείλει ἀκόμη διὰ τὸ ἔτος 1821, διότι αὐτὰ συνήθως ἐστέλλοντο τὴν ἄνοιξιν κατὰ τὸν Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον. Ναῦται δὲ Ὑδραῖοι εὑρέθησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς διάφορα πλοῖα τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου ναυτολογηθέντες εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς Ὕδραν πολὺν καιρὸν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως· πολλοὶ τοιοῦτοι πλέον τῶν διακοσίων εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν πλοίων μιᾶς Ὀθωμανικῆς ναυτικῆς μοίρας, ἀποσταλείσης εἰς Μοῦρτον ἀπὸ τὸ 1820 κατὰ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, τοὺς ὁποίους ναύτας μετὰ τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν Μανώλη Γκιούστου ἀπηγχόνισαν ἐν τοῖς πλοίοις αἱ Ὀθωμανικαὶ ἀρχαὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐπαναστάσεως, σωθέντων διὰ φυγῆς ὀλιγίστων τινῶν ἐξ αὐτῶν. Ἐν δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει ὢν καπετάνιος τῶν ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ στόλῳ Ὑδραίων ὁ Κωνσταντῖνος Γκιοῦτσος καὶ ὢν συνέταιρος καὶ μεμυημένος τὸ μυστήριον τῆς Ἐπαναστάσεως προδοθεὶς ὡς τοιοῦτος ἐκαρατομήθη τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1821, αἰχμαλωτισθέντων καὶ ὑποδουλωθέντων καὶ ὅλων τῶν εὑρεθέντων ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ στόλῳ ναυτῶν Ὑδραίων.

Ἐπειδή, ὡς εἴρηται ἤδη, ἐναυτολογοῦντο ναῦται διὰ τὸν Ὀθωμ. στολον καὶ τοιούτους εὕρισκον εὐκολώτερον εἰς Ὕδραν, διὰ τοῦτο κατὰ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου τοῦ 1821 εἶχε σταλῆ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ὕδραν εἷς ἀξιωματικὸς Ὑδραῖος ἐκ τῶν τοῦ Ὀθωμανικοῦ ναυτικοῦ κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν καὶ ἐναυτολόγησε περὶ τοὺς 70

ναύτας άνευ ὑποχρεώσεώς τινος ἢ ἐπεμβάσεως τῆς κοινό-τητος Ὕδρας. Οἱ ναῦτοι οὗτοι ἕτοιμοι εἰς τὰς ἀρχὰς Μαρτίου περιέμενον πλοῖον διὰ Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐπιβιβασθῶσι. Τότε περὶ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου ὁ Ἰωάννης Λυσμάνης, Ὑδραῖος, μὲ τὸ πλοῖόν του ὑπὸ σημαίαν Ῥωσσικὴν ναυλωμένος ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν τῆς Τύνιδος καὶ φέρων ἐκεῖθεν 3 - 4 ἀπεσταλμένους τῆς Κυβερνήσεως ἐκείνης μὲ δῶρα πρὸς τὸν Σουλτάνον διαβὰς ἐξ Ὕδρας διέμεινε δύο-τρεῖς ἡμέρας, ὁπόθεν παρέλαβε τοὺς ἑτοίμους ἐκείνους ναύτας μετὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ των· προχωρήσαντες δὲ εἰς τὸ ταξείδιον μέχρι Τενέδου ἔμαθον οἱ ἐπιβιβασθέντες Ὑδραῖοι ναῦται τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνωμαλίας καὶ ταραχὰς καὶ ἀφήσαντες τὸ πλοῖον ἐδραπέτευσαν ἅπαντες ἐπανακάμψαντες εἰς Ὕδραν· ὁ δὲ Λυσμάνης μὲ τὸ πλοῖον καὶ τὸ τακτικὸν πλήρωμά του ὑπῆγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπεβίβασε τὸ φορτίον του καὶ ἐξῆλθε τοῦ Ἑλλησπόντου ἀνενόχλητος.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν συνέβησαν ταῦτα πάντα, κίνημα ἐπαναστάσεως δὲν εἶχε γείνει εἰς κανὲν μέρος τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ συγγραφεὺς κ. Φωτάκος καὶ ὅσοι ἄλλοι συγγράψαντες τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς Ὕδραν ἠδίκησαν τοὺς προὔχοντας καὶ λοιποὺς τοῦ τόπου ἰσχυροὺς εἰπόντες ὅτι, ἐνῷ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες σχεδὸν πάντες ἐπανέστησαν, μόνοι αὐτοί, ἵνα βεβαιώσωσι τὸν Σουλτάνον περὶ τῆς πίστεώς των, ἔπεμψαν κατὰ τὸ σύνηθες τοὺς ἀναλογοῦντας ναύτας νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν στόλον του, παραμορφώνοντες οὕτω τὴν ἀλήθειαν καὶ συγχέοντες τὰς χρονολογίας τῶν διαφόρων συμβάντων. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν διὰ τὴν παντελῆ ἀκινησίαν τοῦ ἐμπορίου ἦσαν συσσωρευμένα ὅλα τὰ πλοῖα εἰς τοὺς λιμένας της καὶ μένοντος ἐν μεγάλῃ στενοχωρίᾳ καὶ ἀνεχείᾳ τοῦ ναυτικοῦ λαοῦ της ἐκ τῆς ἀργίας, εὐκόλως ἐναυτολογήθησαν

οἱ ἀνωτέρω χωρὶς νὰ δύναταί τις, καὶ ἂν ἤθελε, νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ ναυτολογηθῶσιν ἐθελουσίως.

Ὡς νὰ μὴ ἤρκουν αἱ ἄλλαι κατὰ τῶν Ὑδραίων ὕβρεις τοῦ συγγραφέως προσθέτει ἀκόμη καὶ ὅτι «τὸ πλῆθος ἦτο δυσαρεστημένον διὰ τὰς προτητερινάς των ἀδικίας εἰς τὰ μερδικά των κατὰ τῶν οἰκοκυραίων καὶ διὰ τοῦτο συνωμόσαν ἠκολούθησε τὸν Οἰκονόμον εἰς τὴν στάσιν κατὰ τῶν οἰκοκυραίων.» Περὶ τῆς στάσεως καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτῆς εἴπομεν ἀνωτέρω πόθεν ἠναγκάσθη ὁ λαὸς νὰ ἐξορμηθῇ εἰς τοιοῦτον κίνημα. Ἀδικίαι δὲν ἐπράττοντο εἰς τὴν Ὕδραν ἐκ μέρους τῶν οἰκοκυραίων εἰς τὰ μερίδια οὔτε ἠδύνατο ν' ἀκμάζῃ καὶ νὰ εὐπορῇ πόλις ἐμπορικὴ, ὡς ἡ τῆς Ὕδρας, ἐνεργουμένων ἀδικιῶν περὶ τὰ μερίδια τῶν ναυτῶν, τῆς ὁποίας πόλεως ἡ τιμιότης τῶν συναλλαγῶν ἦτο παραδειγματικὴ, διότι ὑπῆρχε καθιερωμένη τάξις τις ἐπέχουσα τόπον νόμου τοπικοῦ πρὸς διανομὴν τῶν κερδῶν, τὰ ὁποῖα ἔφερον τὰ πλοῖά των ἐκ τῶν ταξειδίων. Οἱ ναῦται ἦσαν σύντροφοι εἰς τὰ κέρδη μόνον, διότι, ὁσάκις συνέβαινε ζημία τῶν κεφαλαίων (ὅπερ σπάνιον), οἱ ναῦται δὲν ἐπλήρωνον τίποτε καὶ ἔμενον ἀκαταζήτητοι δι' ὅσα ἐκ προκαταβολῆς εἶχον λάβει, ἡ δὲ ζημία ὅλη ἔπιπτεν εἰς τοὺς μετόχους τοῦ πλοίου· τὰ δὲ κέρδη ἦτο προσδιωρισμένον πῶς νὰ διαμοιράζωνται, ἤρχιζον δηλ. κλιμακηδὸν νὰ διδωνται τόκοι εἰς τὰ κεφάλαια ἀπὸ τὴν Ἑπτάνησον, ἀπὸ τὴν Μάλταν, Σικελίαν μέχρι Λισαβώνης τῆς Πορτογαλίας πρὸς 5-10 μέχρι 40 ἢ 45 τοῖς 100 ἐπὶ τῶν κεφαλαίων δι' ἕκαστον ταξείδιον, ὁσάκις τὰ κέρδη ἦσαν τόσα, ὥστε νὰ λαμβάνῃ ἕκαστος ναύτης μερίδιον προσδιωρισμένον κατ' ἐλάχιστον ποσὸν σχετικῶς πρὸς τὸν τόπον, εἰς ὃν ἔγεινε τὸ ταξείδιον, καὶ τὸν χρόνον τῆς διαρκείας αὐτοῦ. Ἐὰν τὰ κέρδη ἦσαν πλειότερα, τόκος δὲν ἐδίδετο μεγαλείτερος τοῦ προσδιωρι-

σμένου εἰς τὰ κεφάλαια, ἀλλὰ διενέμοντο κατὰ μερίδια εἰς τοὺς ναύτας καὶ τὸ πλοῖον. Ὁσάκις δὲ τὰ κέρδη τοῦ ταξειδίου ἦσαν ὀλιγώτερα, ὑπῆρχε καθιερωμένη κλίμαξ τις, κατὰ τὴν ὁποίαν διενέμοντο τὰ κέρδη, διδομένου τόκου ὀλιγωτέρου εἰς τὰ κεφάλαια καὶ μεριδίων εἰς τοὺς ναύτας καὶ τὸ πλοῖον κατ' ἀναλογίαν μικροτέρων, πάντοτε ὅμως μᾶλλον πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ναυτῶν· καὶ ὁσάκις συνέβαινε τὰ κέρδη νὰ ἦναι μικρὰ, ὥστε δὲν ἐξήρκουν νὰ δοθῇ ὁ προσδιωρισμένος διὰ τὸ ταξείδιον τόκος ἐπὶ τῶν κεφαλαίων, νὰ μείνῃ δὲ καὶ εἰς τοὺς ναύτας ἀνάλογον μερίδιον, ἐπὶ παραδείγματι διὰ τὸ ταξείδιον τῆς Πορτογαλλίας ἔπρεπε νὰ δοθῇ τόκος ἐπὶ τῶν κεφαλαίων 40 ἢ 45 τοῖς 100, ἀλλὰ συνάμα ἔπρεπε νὰ μείνωσι καὶ εἰς τοὺς ναύτας 60 ἢ 50 τάλληρα· ἐὰν λοιπὸν τὰ κέρδη δὲν ἐξήρκουν εἰς τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν, τότε ἠλαττοῦτο ὁ τόκος, ὅπως αὐξηθῇ τὸ μερίδιον τῶν ναυτῶν καὶ διατηρῆται ἰσορροπία πρὸς τὴν διανομὴν τῶν κερδῶν. Εἰς τὴν τοιαύτην δὲ περίστασιν δὲν εἶχον τὴν ἄδειαν ν' ἀποφασίζωσιν οἱ ἰδιοκτῆται τοῦ πλοίου, ἀλλ' ὑπεβάλλοντο λ]σμοὶ εἰς τὴν κοινότητα τοῦ τόπου, τὴν ὁποίαν διῴκουν οἱ ἐκλελεγμένοι πρόκριτοι, καὶ οὗτοι στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν διατάξεων καὶ τῶν ἐθίμων, ἐπεχόντων τόπον νόμου, ἀπεφάσιζον πόσοι τοῖς 100 νὰ δοθῶσι τόκοι εἰς τὰ κεφάλαια καὶ πόσα νὰ διανεμηθῶσιν εἰς μερίδια τῶν ναυτῶν καὶ τοῦ πλοίου, κλίνοντες πάντοτε οἱ πρόκριτοι νὰ προβλέπωσιν ὑπὲρ τῶν ναυτῶν. Καὶ ταῦτα εἰς ἀπάντησιν τοῦ φιλαλήθους συγγραφέως πρὸς τὰ λεγόμενα περὶ τῶν παραπόνων τοῦ λαοῦ διὰ τὰ μερίδιά των.

Ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι αἱ οἰκοκυραῖοι μὴ χωνεύοντες τὸν Ἀ. Οἰκονόμου ὠργάνισαν ἀντεπανάστασιν καὶ τὸν ἔξωσαν. Ὁ Οἰκονόμου διὰ τῆς συμπεριφορᾶς του καὶ τῶν τρόπων κατέστησεν αὐτὸς ἑαυτὸν ἀχώνευτον, διότι, ἐνῷ πρὸ

τῆς στάσεως ἐπηγγέλλετο τὸν πατριώτην καὶ ἐμεγαλαύχει νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Τούρκων ὑπὲρ Πατρίδος, ὅτε μετὰ τὴν στάσιν κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν, παρεμέρισε καὶ ἔστρεψε τὰ νῶτα, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, εἰς τὸν εὐεργέτην, μέντορά του καὶ σύντροφόν του Γκίκαν Θεοδώρου, περιέσφιγξεν εἰς τοὺς κόλπους του τοὺς σάκκους τῶν μπεσλικίων καὶ ἐκαλοστρώθη εἰς τὴν ἀρχὴν, ζητῶν νὰ διατάξῃ δικτατορικῶς περὶ τῶν ἐκστρατειῶν καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀρέσκειαν ἐκείνους, οἵτινες ἔμελλον νὰ καταβάλωσι τὰ πλοῖά των, τὰ χρήματά των καὶ τὴν ζωήν των, καὶ νὰ ἐξώσῃ τοὺς φυσικοὺς διατάκτας, οὕτως εἰπεῖν, ἰδιοκτήτας πλοιάρχους ἐκ τῶν πλοίων των, διορίσῃ δὲ αὐτὸς ἄλλους τῆς θελήσεώς του. Ὑπομονὴ δὲ, ἐὰν συνώδευε τὰς τοιαύτας ἀπαιτήσεις του μετὰ τρόπου καταλλήλου καὶ λογικοῦ, ἀλλ' αὐτὸς τὰ πάντα ἐνήργει ἰδιορρύθμως καὶ ἐξευτελιστικῶς πρὸς τοὺς ἄλλους· εἰς τὴν συμπεριφοράν του δὲ ταύτην τὴν αὐθάδη καὶ τὴν ἐπαύξησιν τῶν μωρῶν ἀπαιτήσεών του συνετέλει δυστυχῶς ἡ κατάχρησίς του εἰς τὰ ποτά.

Τὴν τοιαύτην λοιπὸν κατάστασιν οἱ οἰκοκυραῖοι, οἱ καπετανέοι καὶ οἱ φρόνιμοι ἐκ τοῦ λαοῦ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνεχθῶσι καὶ οὔτε ὁ καιρὸς πλέον ἐπέτρεπε νὰ ἔχῃ ὁ τόπος τοιοῦτο σκάνδαλον, ἐνῷ ἐπεχείρει ἀγῶνα ὡς τὸν τῆς Ἐπαναστάσεως. Συνεννοήθησαν λοιπὸν οἱ οἰκοκυραῖοι καὶ ἀπέμπεψαν αὐτὸν ἐκ τῆς Ὕδρας διὰ τρόπου ἁρμόζοντος. Τὸ δὲ κίνημα ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἐπανάστασις τοῦ Οἰκονόμου, ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ κ. Φωτάκος καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, ἀλλ' ἦτο στάσις τυχαία, προελθοῦσα ἐκ τῶν ἀνωτέρω ῥηθεισῶν αἰτιῶν, οὔτε ἀντεπανάστασις ἔγεινε κατὰ τοῦ Οἰκονόμου, ὡς θέλει νὰ ὀνομάσῃ ὁ κ. Φωτάκος καὶ οἱ ἄλλοι τὴν ἐξ Ὕδρας ἀποπομπήν του, ἀλλ' οἱ φρόνιμοι ἄνθρωποι τοῦ τόπου ὅλων ἐν

γένει τῶν τάξεων ἀπέκρουσαν καὶ ἀπέπεμψαν ἐκ τῆς νήσου ἓν σκάνδαλον καὶ ἓν ζιζάνιον, τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν περιστάσεων ἔλαβεν ὕπαρξιν εἰς τὸν τόπον.

Μετὰ τὴν ἐξ Ὕδρας ἀποπομπὴν τοῦ Α. Οἰκονόμου καὶ τὴν πρώτην ἐκστρατείαν τῶν πλοίων τῆς Ὕδρας ὑπῆρχον ἐγκαθεσταμένοι εἰς Ὕδραν πολλοὶ τεχνῖται ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος, μένοντες σχεδὸν τότε ἀργοί· τοὺς τοιούτους παρεκίνησε καὶ ὑπεχρέωσεν ἡ κοινότης ν' ἀφήσωσι καὶ αὐτοὶ τὰ ἰδιωτικὰ ἔργα των, τὰς τέχνας των καὶ νὰ μεταβῶσιν ἕκαστος εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, ἵνα λάβωσι καὶ αὐτοὶ τὰ ὅπλα καὶ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὅπως καὶ ὁ ἄλλος κόσμος. Ἐκ τούτων τινὲς ἀνάξιοι καὶ ῥάθυμοι νὰ λάβωσιν ἐνεργητικὸν μέρος εἰς τὰ τοῦ πολέμου φυγόντες παρὰ τὴν θέλησίν των καὶ μὲ δυσαρέσκειαν ἐξ Ὕδρας διέδωκαν ἔξω εἰς τὰς Ἐπαρχίας τὰ κατὰ Ὑδραίων περὶ ἀφιλοξενίας των καὶ κατατρεγμοῦ δῆθεν τῶν Ὑδραίων κατὰ τῶν ξένων, λαμβάνοντες ὡς ἐπιχείρημα καὶ ἀποδίδοντες γενικὴν κατηγορίαν κατὰ τῶν Ὑδραίων, ἐὰν συνέβη ἐν τῷ τόπῳ μικρά τις ἀταξία μεταξὺ Ὑδραίου τινὸς ἀτάκτου καὶ ξένου. Ἐντεῦθεν προῆλθε καὶ τὸ «ἔστε Χούαϊ» (εἶναι ξένος), καὶ ἵνα δώσῃ πλειοτέραν βαρύτητα ὁ συγγραφεύς, τὸ γράφει ἀλβανιστὶ δῆθεν πρὸς περιφρόνησιν. Δηλονότι ὁ κ. Φωτάκος περιελθὼν τὰς τριόδους καὶ τὰς ἀγυιὰς συνέλεξεν ὅλας τὰς τοιαύτας διαδόσεις ἐκ μέρους τῶν τοιούτων καὶ τὰ σαρίδια καὶ τὰ ἐπεσώρευσεν εἰς τὴν ἱστορικὴν ταύτην σημείωσίν του, διότι τί ἄλλο εἶναι παρὰ σαρίδια καὶ ἀκαθαρσίαι τῶν τριόδων, ὅταν συγγράφῃ κατὰ τὸ 1858 ὅλα τὰ ἐν τῇ σημειώσει του καὶ ὅτι «ἀκόμη ἕως τώρα βοΐζει εἰς τὰ αὐτία τῶν Μωραϊτῶν τὸ ἔστε Χούαϊ;»

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁ συγγραφεὺς γράφει ὅτι ὁ Πέτρος Μαρκέζης ἦτο ἀπὸ Καστρὶ τῆς Κυνουρίας καὶ ὁ Γεώργιος

Ἀγαλλόπουλος ἀπὸ Μιστρᾶ. Ἐάν τις ἐξετάσῃ τὴν καταγωγὴν τῶν πλείστων οἰκογενειῶν τῆς Ὕδρας, θὰ εὕρῃ ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν λοιπὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν Εὔβοιαν καὶ τὰς διαφόρους νήσους. Ἡ νῆσος Ὕδρα κατὰ τὰ 1769 δὲν εἶχε πλέον τῶν ἑξακοσίων οἰκογενειῶν καὶ μετὰ πεντήκοντα περίπου ἔτη, ἤτοι κατὰ τὰ 1821 εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐπαναστάσεως ἠρίθμει περὶ τὰς πέντε χιλιάδας οἰκογενειῶν· ἡ αὔξησις δὲ αὕτη τοῦ πληθυσμοῦ προῆλθεν οὐχὶ φυσικῶς ἐκ τῶν γεννήσεων, ἀλλ' ἐκ τῆς προσφυγῆς, ὡς προείπομεν, Στερεολλαδιτῶν, Εὐβοέων καὶ νησιωτῶν, τῶν πλείστων δὲ Πελοποννησίων ὡς πλησιεστέρων γειτόνων, παθόντων κατὰ τὸ 1769 καταστροφὴν προελθοῦσαν ἐκ τῆς τότε ἐπαναστάσεως, ὥστε δὲν εἶνε εὕρημα εἰς τὸν συγγραφέα νὰ ὀνομάζῃ τὸν Μαρκέζην καὶ τὸν Ἀγαλλόπουλον Μωραΐτας, τὸν δὲ προδότην Ἀχιλλέα ἐν τῇ ὑποσημειώσει τῆς σελ. 184 ὡς φρούραρχον Κορινθίας παριστάνει ἐξ Ὕδρας. Ὅλοι οἱ τόποι καὶ ὅλαι αἱ κοινότητες παρήγαγον τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς ἀνδρείους, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον παρήγαγον καὶ κακούς· δὲν σημαίνει λοιπὸν πολὺ τὸ νὰ λέγῃ ὁ συγγραφεὺς ὅτι ὁ δεῖνα ἐγεννήθη ἐκεῖ καὶ ὁ ἄλλος ἀλλοῦ.

Ἄλλως εἶναι ἀνακριβεῖς αἱ πληροφορίαι τοῦ συγγραφέως. Ὁ Πέτρος Μαρκέζης λεγόμενος καὶ Κοχορέλης ἐγεννήθη εἰς Ὕδραν, καταγομένου τοῦ πατρός του ἐκ τοῦ Καστρίου τῆς Κυνουρίας. Ὁ Γεωργάκης Ἀγαλλόπουλος ἐγεννήθη ἐπίσης εἰς Ὕδραν, ὁ πατὴρ τοῦ ὁποίου Δῆμος Ἀγαλλόπουλος εἶχεν ἔλθει εἰς Ὕδραν μετὰ τῆς συζύγου του ἀπὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας του. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἱεροδιάκονος (Ἰάκωβος Θεοδωρίδης λεγόμενος) ἐγεννήθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μονεμβασίας, ἀφ' ὅπου ὁ πατήρ του μαστορο-Θεοδωράκης, τέκτων, παραλαβὼν τὴν οἰκογένειάν του καὶ αὐτὸν

νήπιον ἦλθεν εἰς Ὕδραν καὶ μετήρχετο τὴν τέχνην του. (α)

Ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ σημειώσει τῶν Ἀπομνημονευμάτων του γράφει καὶ «ὅτι οἱ Ὑδραῖοι σύντροφοι τοῦ Οἰκονόμου καὶ ὁ Γκίκας Θ. Γκίκας καὶ λοιποὶ ἔφυγαν καὶ ἦλθαν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, ὁ ὁποῖος τότε ἐπολιόρκει τὴν Τριπολιτσάνα· καὶ ἐνταῦθα ἀνακριβῶς ἐκθέτει τὰ πράγματα ὁ συγγραφεύς. Ὁ Α. Οἰκονόμου δὲν εἶχε συστηματικοὺς φίλους, ὀπαδοὺς καὶ συντρόφους οὔτε δεκάδα ἀνδρῶν, διότι ἦτο ἀνίκανος ν' ἀποκτήσῃ τοιούτους, αἱ περιστάσεις τὸ ἔφεραν νὰ φανῇ ἀρχηγὸς τῆς στάσεως καὶ νὰ τὸν παρακολουθήσωσι πολλοὶ ἐκ τοῦ λαοῦ εἰς αὐτήν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἰδόντες αὐτὸν ἰδιοτελῆ, μέθυσον καὶ ἀνίκανον τῷ ἔστρεψαν τὰ νῶτα, ἀφήσαντες αὐτὸν εἰς τὴν τύχην του· ὅτε δὲ ἐφυγάδευσαν αὐτὸν ἐκ τῆς Ὕδρας, ὁ Γκίκας Θεοδώρου ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀχώριστον σύντροφόν του Πέτρον Μαρκέζην καὶ στρατολογήσας περὶ τοὺς 150 ἄνδρας μετέβη ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην· εἶτα δέ, ἐπειδὴ δὲν ἦσαν ὅλα τὰ πλοῖα τῆς Ὕδρας εἰς ἐκστρατείαν καὶ ἐπλεόναζον ἐν Ὕδρᾳ ἄνδρες ἐν ἀργίᾳ, ἐστρατολόγησαν διάφοροι ἄλλοι ἱκανοὺς ἄνδρας περὶ τοὺς 400 καὶ μετέβησαν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως χάριν παληκαρισμοῦ καὶ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι λαφύρων ὀλίγον πρὸ τῶν παραμονῶν τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως ταύτης, ἡνώθησαν δὲ μετὰ τῶν ἄλλων Ὑδραίων ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην.

Εἰς τὸ ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Ἰ. Φιλήμονος (Τομ. Γ. σελ. 324) γενομένου

(α) Ὁ Ἰάκωβος Θεοδωρίδης, ὁ καὶ Ἀχιλλεὺς αὐτονομασθείς, δύο ἔτη πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως διδαχθεὶς ἐν Βλαχίᾳ ὑπὸ τοῦ Κλεοβούλου τὴν ἀλληλοδιδακτικὴν μέθοδον ἦλθεν εἰς Ὕδραν, ἐσύστησεν ἰδιοσυντήρητον ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον καὶ διετήρησεν αὐτὸ μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς Ἐπαναστάσεως.

λόγου περὶ τῆς ἐξ Ὕδρας ἀποπομπῆς τοῦ στασιαστοῦ Α. Οἰκονόμου ἐν σημειώσει (σελ. 453) ἀναφέρεται «κατὰ τὰς αὐτὰς ὥρας τῆς κρίσεως τοῦ Οἰκονόμου ἐδραπέτευσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ οἱ πρώτιστοι συναρρωγοὶ αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπανάστασιν ἤτοι οἱ Γκίκας, Μαρκέζης, Ἀγαλλόπουλος καὶ Δημήτριος Κριεζῆς». Τὸ ἀναφερόμενον τοῦτο εἶναι ὅλως ἀνακριβὲς καὶ παραμεμορφωμένον. Ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου δὲν ἦτο ἱκανός, ὡς ἄνω ἐρρέθη, νὰ ἔχῃ ὀπαδούς· οὔτε πλοῦτον εἶχεν ἵνα ἑλκύῃ δι' αὐτοῦ ὀπαδούς, ἀπεναντίας ἦτο πτωχὸς καὶ διετηρεῖτο πρὸ ἱκανοῦ χρόνου ἀπὸ βοηθείας ἄλλων καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ εὐεργέτου καὶ μέντορός του Γκίκα Θ. Γκίκα· ἰδιάζουσαν νοημοσύνην δὲν εἶχεν οὐδὲ ἄλλο τι προσὸν ἢ προτέρημα, ὅπως ἑλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν ὀπαδούς· ἐδείκνυεν ἐνθουσιασμὸν καὶ πατριωτισμὸν ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀλλ' ἡ καθημερινὴ κατάχρησίς του εἰς τὰ ποτὰ ἔκαμνε πολλοὺς νὰ τὸν ὑποπτεύωσι καὶ νὰ μὴ τὸν πλησιάζωσι καίτοι θέλοντα νὰ συναναστρέφηται μετὰ τῶν συνεταίρων. Οἱ ἐν τῇ ἀνωτέρω σημειώσει ἀναφερόμενοι καὶ ἄλλοι συνέταιροι κινούμενοι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἕκαστος ἀνεξαρτήτως δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐξ ἰδίων του πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπέβλεπον πρὸς τὸ γενικὸν κίνημα καὶ συνεννοοῦντο ὡς ὅμοιοι καὶ συνέταιροι πρὸς τὸν γενικὸν σκοπόν. Δὲν εἶχε λοιπὸν ὁ Α. Οἰκονόμου τὴν 27 Μαρτίου, ὅτε ἐκίνησε τὴν στάσιν, συναρρωγοὺς ἐκτὸς τοῦ Γκίκα Θ. Γκίκα, οὔτε συνεμερίσθη ἄλλος τις ἐκ τῶν μνημονευομένων τὸ κίνημά του οὐδὲ τὸν παρηκολούθησέ τις μετ' αὐτὸ κατὰ τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς ἐκράτει τὴν ἐξουσίαν τοῦ τόπου, ὥστε δὲν ἐνοχοποιήθη οὐδὲ κατεδιώχθη ἄλλος τις, ἵνα εὑρεθῇ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δραπετεύσῃ, ὡς ὁ Α. Οἰκονόμου. Οἱ ἀναφερόμενοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι μετὰ τὴν εἰς Ὕδραν πανηγυρικὴν

ὕψωσιν τῆς σημαίας τῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν 15 Ἀπριλίου, ὅτε πλέον εἶχε γενικευθῆ ἡ Ἐπανάστασις εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἰς ἄλλα μέρη, ἐξῆλθον ἐκ διαλειμμάτων εἰς διάφορα μέρη. Πρὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Οἰκονόμου ὁ Ἀγαλλόπουλος ἐξῆλθε πρὸς τὸ μέρος τοῦ Μιστρός, ὁ Μαρκέζης συνεννοημένος μετὰ τοῦ Γκίκα Θ. Γκίκα πρὸς τὸ μέρος τῆς Κυνουρίας, ὅπου μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ὕδρας ἔξωσιν τοῦ Οἰκονόμου μετέβη καὶ ὁ ἴδιος Γκίκας, τὸν ὁποῖον παρηγκωνισμένον ὄντα ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου δὲν ἔλαβον πλέον ὑπ' ὄψιν σπουδαίαν οἱ ὑπερισχύσαντες Ὑδραῖοι διὰ τὰ ἐν Ὕδρᾳ συμβάντα· ὁ δὲ Δ. Ι. Κριεζῆς μετέβη ἐπίσης κατὰ τὰ τέλη Ἀπριλίου εἰς τὴν δευτέραν πολιορκίαν τῆς Κορίνθου, ὁ δὲ Οἰκονόμος ἐξώσθη ἐξ Ὕδρας τὴν 12 Μαΐου.

Ὁ κ. Φωτάκος εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του ἐν σελ. 50 λέγει ὅτι «κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐστάλη ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνην ὁ Διονύσιος Εὐμορφόπουλος εἰς τὰ μεγάλα Δερβένια ὡς ἀρχηγὸς νὰ συστήσῃ ἀπὸ τοὺς Δερβενοχωρίτας καὶ ἀπὸ ἄλλους ἐκεῖ στρατόπεδον φυλάττων τὸν τόπον καὶ βοηθῶν τὴν πολιορκίαν τῆς Κορίνθου· διότι οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Δερβενοχωρῖται ἔμειναν οἱ τελευταῖοι νὰ ἐπαναστατήσουν. Δύο φοραῖς ἐκινδύνευσαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἂν ἔλειπαν οἱ Πετιμεζαῖοι μὲ τοὺς Καλαβρυτινοὺς καὶ ὁ Φλέσας, βεβαιότατά ποτε δὲν ἐκινοῦντο.» Ἀγνοῶ τί διέταξε τότε ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὸν Εὐμορφόπουλον καὶ ἂν ἠκούετο ἡ διαταγὴ αὐτοῦ εἰς τὰ Δερβενοχώρια, ἀλλ' ἐν σελ. 48 ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι ὠνόμασαν ἀρχιστράτηγον τῆς Καρύταινας κατὰ τὴν 28 Ἀπριλίου τὸν Θ. Κολοκοτρώνην· καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἔστειλεν ὁ Κολοκοτρώνης τὸν Εὐμορφόπουλον διὰ νὰ συστήσῃ ἀπὸ τοὺς Δερβενοχωρίτας στρατόπεδον κτλ. δηλ. μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς πρώτης πολιορκίας τῆς Κορίνθου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Δερβενοχω-

ρῖται καὶ οἱ Κορίνθιοι ἐκινήθησαν ὅλοι ἀφ' ἑαυτῶν ἀμέσως ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τῶν Καλαβρύτων, καὶ οὔτε ἦτο οὔτε ἐφάνη που ὁ Δ. Εὐμορφόπουλος, οἱ μὲν Περαχωρῖται καὶ Μπισιῶται ὅλοι, οἱ δὲ Μεγαρεῖς καὶ Κουντουριῶται κατὰ μέγα μέρος καὶ ὀλιγώτεροι Βυλιῶται ἦλθαν εἰς Κόρινθον συμπολεμήσαντες μετὰ τῶν ἐκ τῆς ἐπαρχίας Κορινθίας συναθροισθέντων κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει Κορίνθου Τούρκων, τοὺς ὁποίους ἐκηνύγησαν καὶ ἔκλεισαν ἐν τῷ φρουρίῳ, συςήσαντες τὴν πρώτην πολιορκίαν αὐτοῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἶχεν ἔλθει καὶ ὁ Ἀναγνώστης Πετιμεζᾶς μετ' ὀλίγων Καλαβρυτινῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκαν τὰ πρωτεῖα οἱ πολλοί, καὶ ἐφάνη ἀρχηγὸς τῆς πολιορκίας. Συγχρόνως οἱ ἄλλοι Μεγαρεῖς καὶ Κουντουριῶται μετέβησαν εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ δὲ Βυλιῶται γειτονεύοντες μετὰ τῶν Θηβῶν ἔστρεψαν τὴν προσοχήν των πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο, φθάσαντες μέχρι τοῦ Ἀνηφορίτου ἀντικρὺ τῆς Χαλκίδος. Ὁ Εὐμορφόπουλος δὲν ἐφάνη οὔτε ἠκούσθη τότε ἐκεῖ ὡς ἀρχηγός.

Εἰς τὴν πολιορκίαν ταύτην τῆς Κορίνθου ἔλαβον μέρος πολλοὶ Ποριῶται καὶ Μεθαινῖται καὶ ὀλιγώτεροι Αἰγινῆται. Συστηθείσης τῆς πρώτης πολιορκίας, ἡ ἐφορία καὶ ἄλλοι προὔχοντες ὄντες ἐν τῇ πολιορκίᾳ ἔγραψαν εἰς Ὕδραν καὶ ἐκεῖθεν οἱ συνέταιροι, μεθ' ὧν συνυπηκούοντο, ἐπρομηθεύθησαν δύο πυροβόλα με τ' ἀναγκαῖά των καὶ τοῖς τὰ ἀπέστειλαν μὲ ὀλίγους τινὰς Ὑδραίους εἰς Κεγχρεάς, ὁπόθεν τὰ μετέφεραν οἱ πολιορκηταὶ καὶ ἐτοποθέτησαν εἰς κατάλληλον μέρος τοῦ Πεντεσκουφιοῦ ἀπέναντι τοῦ φρουρίου καὶ ἤρχισαν τὸν πυροβολισμόν· συγχρόνως τῇ ἐνεργείᾳ τῶν ἀνωτέρω ἔφεραν καὶ ἀπὸ τὸν Πόρον δύο μικρὰ σιδηρᾶ πυροβόλα, ὡς καὶ οἱ Αἰγινῆται ἕτερα δύο μικρὰ ὀρειχάλκινα, ἅτινα εἶχον ἁρπάξει ἀπὸ τὴν γαλιότταν τοῦ Καρυστινοῦ, τοποθετήσαντες αὐτὰ εἰς Πεντεσκοῦφι. Τὸν πυροβολισμὸν αὐτὸν ἐνήργησαν οἱ ὀλίγοι Ὑδραῖοι

καὶ πολλοὶ Πορῶται ὡς ναυτικοὶ γνωρίζοντες τὰ τοιαῦτα.

Ἀδικεῖ μεγάλως ὁ συγγραφεὺς τοὺς κατοίκους τῆς ἐπαρχίας Κορινθίας καὶ τῆς Μεγαρίδος, ἤτοι τοὺς Δερβενοχωρίτας, λέγων ὅτι δῆθεν δὲν ἤθελον νὰ κινηθῶσιν εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ ὅτι ἂν ἔλειπον οἱ Πετιμεζαῖοι μὲ τοὺς Καλαβρυτινοὺς καὶ ὁ Φλέσας, βεβαιότατά ποτε δὲν ἐκινοῦντο. Ψεῦδος δὲ χονδρὸν εἶναι καὶ ὅτι αὐτοὶ δὶς ἐκινδύνευσαν τὴν ἐπανάστασιν χωρὶς νὰ λέγῃ τὰς περιστάσεις τὰς κινδυνευσάσας αὐτήν. Ἐκ δὲ τῶν τῆς Ἐπαρχίας Κορινθίας ἐφάνησαν τότε ἐπὶ κεφαλῆς τῶν κινηθέντων Τρικαλιτῶν καὶ τῶν πέριξ τῶν Τρικάλων ὁ Ἰωάννης Παναγόπουλος, ὁ καὶ Σούμπασης ἐπιλεγόμενος, (ὁ ὁποῖος ἐξεστράτευσε μετὰ ἓν ἔτος εἰς τὴν Στερεὰν ἐπὶ κεφαλῆς πλέον τῶν ἑκατὸν Κορινθίων καὶ ἔπεσεν ἐνδόξως εἰς Ἁγίαν Μαρίναν τῆς Φθιώτιδος), ἀνὴρ ἀνδρεῖος καὶ ἔμπειρος περὶ τὰ ὅπλα, ὁ ὁποῖος δύο ἔτη πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐρίσας μετὰ ζορμπᾶ Τούρκου ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ κατεδιώκετο ὑπὸ τῆς ἐξουσίας, ὁ Γεραρῆς ἐκ Ζαχόλης μετὰ τῶν Ζαχολιτῶν καὶ τῶν πέριξ, ὁ Νικόλαος Οἰκονομόπουλος, ὁ Γκουριώτης ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Φενεατῶν, ὁ Παπανίκας ἐκ Καστανέας μετὰ τῶν Στυμφαλιέων, ὁ Χατζῆ-Γιάννης Μαρκέλος μετὰ τῶν Σοφικιτῶν (Σολιγέων), Μεθαινῖται, ἄλλοι διάφοροι ἀπὸ τὸν κάτω Ναχαγιὲν ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν ἐπίσκοπον Δαμαλῶν Ἰωνᾶν, καὶ ἄλλοι ἀπὸ διαφόρους κοινότητας τῆς Κορινθίας (ὅρα ἐν λεπτομερείᾳ Δοκίμιον Ι. Φιλήμονος ἐν τόμῳ Α΄. σελ. 50-53 καὶ 150-153). Ποῦ λοιπὸν ἀπήντησεν ὁ συγγραφεὺς κ. Φωτάκος ὀλιγωροῦντας καὶ ἀμελοῦντας τοὺς Κορινθίους καὶ Δερβενοχωρίτας καὶ μὴ θέλοντας τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ κινδυνεύσαντας δὶς αὐτήν;

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πολλοὶ κάτοικοι τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς τὰς πρώτας στιγ-

μὰς τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἔλαβον μέρος ἐνεργητικὸν εἰς αὐτήν, διότι καὶ ὅπλων ἐστεροῦντο καὶ ἄπειροι ἦσαν διὰ τὸν πόλεμον· ταῦτα συνέβαινον καὶ εἰς τὴν Κορινθίαν καὶ τὴν Μεγαρίδα, ἀλλὰ δὲν ἦσαν ἄρνησις πρὸς τὴν ἐπανάστασιν.

Συστηθεῖσα ἡ πολιορκία τοῦ φρουρίου Κορίνθου ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου ἐξηκολούθησε διαρκέσασα μέχρις 21 ἢ 22 τοῦ ἰδίου μηνὸς, ὅτε ἐλθὼν ὁ Κεχαγιάμπεης μεθ' ἱκανοῦ στρατοῦ διὰ ξηρᾶς (εἰσβαλὼν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκ τοῦ Ῥίου) διέλυσεν αὐτήν. Ὁ Παπα-Φλέσας περιφερόμενος εἰς διάφορα μέρη πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἐξασκῶν ἐπιτηρητικὸν βλέμμα εἰς διαφόρους ἐπαρχίας, θέσεις καὶ φρούρια, κατεγίνετο πῶς νὰ ἐμψυχώνῃ διὰ τῆς βαρύτητός του τοὺς λαοὺς πρὸς τὴν Ἐπανάστασιν καὶ ἐνισχύῃ τὰ ἔργα τοῦ πολέμου· τότε ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Κεχαγιάμπεη τυχὼν ἐκεῖ ἐνόμισε καὶ δικαίως διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον νὰ ἐνοχοποιήσῃ τοὺς ἐπαναστάτας δεινότερον ἀπέναντι τῶν Τούρκων καὶ διὰ τοῦτο διέταξε τὸν πυρπολισμὸν τοῦ σεραΐου τοῦ Κιαμίλμπεη. Οἱ πολιορκηταὶ Ἕλληνες ἀδύνατοι ὄντες δὲν ἐστάθησαν νὰ πολεμήσωσι τὸν Κεχαγιάμπεην, ἀλλ' ἔφυγον, ὀλίγιστοι ἔμειναν εἰς τὴν πόλιν καὶ αὐτοὶ σποραδικῶς ἀπωλέσθησάν μαχόμενοι, ἐκ τούτων δέ τινες ἦσαν Ποριῶται. Ὁ πυρπολισμὸς τοῦ σεραΐου τοῦ Κιαμίλμπεη δὲν εἶχε σκοπὸν λαφύρων, οὔτε εἶχον μείνει πλέον κινητὰ πράγματα ἐν αὐτῷ τότε εὔχολα πρὸς λαφυραγωγίαν, διότι τὰ πολλὰ τῶν ἐν αὐτῷ κινητῶν πραγμάτων εἰς τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως ὡς ἐκ τῶν ὑποψιῶν, ἃς εἶχον λάβει περὶ αὐτῆς οἱ Τοῦρκοι, παρέλαβεν ἡ οἰκογένεια τοῦ Κιαμίλμπεη καὶ μετέφερεν ἐν τῷ φρουρίῳ, ὅπου μετῴκησε καὶ αὐτή, ἄλλα δὲ βαρύτερα κινητὰ διηρπάγησαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς εἰσβολῆς αὐτῶν ἐν τῇ πόλει πρὸς κα-

ταδιώξιν τῶν Τούρκων. Τρεῖς ἡμέρας δὲ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας Κορίνθου ὁ Κεχαγιάμπεης μετέβη μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του εἰς Ἄργος. (α) Οἱ Κορίνθιοι, ἀρχηγοῦντος τοῦ Ἀγνώστου Πετιμεζᾶ μετὰ ὀλιγίστων Καλαβρυτινῶν, καὶ οἱ Δερβενοχωρῖται συνεννοηθέντες ἐπανῆλθον μετ' ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὴν πόλιν τῆς Κορίνθου, κατεδίωξαν αὖθις τοὺς ἐντοπίους Τούρκους, κλεισθέντας εἰς τὸ φρούριον, καὶ ἐσύστησαν στενῶς αὖθις τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου, ἥτις διετηρήθη μέχρι τῆς πτώσεως αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ τὰ 4 σιδηρᾶ πυροβόλα τῶν Ἑλλήνων τὰ ἐν τῇ πρώτῃ πολιορκίᾳ εἶχον παραλάβει οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸ φρούριον, τῇ ἐνεργείᾳ τῶν διακρινομένων ἐπὶ νοημοσύνῃ καὶ ἐπιρροῇ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἡ συστηθεῖσα αὖθις τότε ἐφορία ἔγραψεν εἰς Ὕδραν πρός γνωστά τινα πρόσωπα τῶν συνεταίρων, αἵτινες δι' ἐράνου ἠγόρασαν τρία μεγάλα σιδηρᾶ πυροβόλα φεργαδίσια ὁμοῦ καὶ τὰ ἐφόδιά των καὶ τὰ ἀπέστειλαν εἰς Κεγχρεάς, ἀφ' ὅπου οἱ πολιορκηταὶ τὰ μετέφεραν εἰς Πεντεσκοῦφι καὶ ἐξηκολούθησαν τὸν πυροβολισμὸν κατὰ τοῦ φρουρίου μέχρι τῆς πτώσεώς του. Τὴν δευτέραν ταύτην φορὰν τὴν διεύθυνσιν καὶ διαχείρισιν τῶν πυροβόλων μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ φρουρίου εἶχον οἱ Ὑδραῖοι, ὄντος κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν τοῦ Δημητρίου Ἰ. Κριεζῆ,

---

(α) Ὁ συγγραφεὺς προσθέτει κατὰ τῶν Κορινθίων καὶ Δερβενοχωριτῶν ἐν τῇ αὐτῇ, ὡς ἄνω, σελίδι «ὁ Φλέσας διὰ νὰ ἐνοχοποιήσῃ τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς ἄλλους Δερβενοχωρίτας, οἱ ὁποῖοι ἤκουσαν ἀκόμη τὰς διαταγὰς τῆς μητρὸς τοῦ Κιαμίλμπεη κτλ.» Σφάλλεται ὁ συγγραφεὺς συκοφαντῶν τοὺς Κορινθίους καὶ Δερβενοχωρίτας. Ἅμα ἐνηργήθη ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ φρουρίου Κορίνθου διαρκέσασα περὶ τὰς τρεῖς ἑβδομάδας, ἡ μήτηρ τοῦ Κιαμίλμπεη μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἀπεκλείσθη ἐν τῷ φρουρίῳ, τοῦ ὁποίου πᾶσα συγκοινωνία μετὰ τῶν ἔξω διεκόπη· πῶς λοιπὸν δύναταί τις νὰ πεισθῇ λογικῶς ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Κιαμίλμπεη ἔδιδε διαταγὰς εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐξήσκει ἐπιρροὴν ἐφ' αὐτῶν;

κατόπι δὲ συνεκστρατεύσαντος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τὴν Στερεὰν, ἔμειναν διευθύνοντες τὰ τοῦ κανονοστασίου οἱ Ἱδραῖοι Ἀναγνώστης Ντεντάκης, ὁ Γεώργιος καπετὰν-Κωνσταντῆ καὶ ὁ Δημήτριος Βιολῆς, ἔχοντες ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των καὶ ἄλλους Ὑδραίους. Τὴν δευτέραν πολιορκίαν τῆς Κορίνθου ὑπεστήριξε πολὺ ἠθικῶς τε καὶ ὑλικῶς ἓν πολεμικὸν Ὑδραϊκὸν πλοῖον «ὁ Νέςωρ» ἐκ τῶν τῆς πρώτης τάξεως τοῦ Κωνσταντίνου Μεθαινίτου Ὑδραίου, (α) τὸ ὁποῖον δι' ἀναλωμάτων τοῦ Δημητρίου Ἰ. Κριεζῆ, καταβαλόντος τοὺς μισθοὺς καὶ τροφὰς 35 ἀνδρῶν δι' ἕνα μῆνα, τοῦ Δημ. Μούρτου, καταβαλόντος ἐπίσης διὰ δέκα ἄνδρας, καὶ τοῦ Κλάδου ὡσαύτως δι' εἴκοσι, (β) ἐφοπλισθὲν καὶ ἐφοδιασθὲν μὲ τοὺς ἀναγκαίους ναύτας καὶ λοιπὰ χρειώδη μετέβη εἰς τὰς Κεγχρεὰς καὶ παρέμεινεν ἐν τῷ Σαρωνικῷ κόλπῳ εἴς τε τὰ παράλια τῆς Κορινθίας καὶ τῆς Μεγαρέδος μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ φρουρίου Κορίνθου. Ἑτοιμασθὲν τὸ πλοῖον αὐτὸ περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου καὶ ἐκκινῆσαν τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαΐου ἐξ Ὕδρας, ὄντων καὶ τῶν ἄνω ῥηθέντων Κριεζῆ καὶ Μούρτου ἐν αὐτῷ καὶ τοῦ ἐκ Κορινθίας

(α) Ἐν σελ. 154 τοῦ Ἱστορικοῦ δοκιμίου Ἰ. Φιλήμονος ἀνακριβῶς καὶ πρωθυστέρως γίνεται λόγος περὶ τῆς εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κορίνθου ἀποστολῆς τοῦ ἀνωτέρω πλοίου «Νέστωρος.» Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Ἰ. Κλάδος συνεισέφερεν εἰς τὰ τῆς πολιορκίας Κορίνθου ἀρκετά, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ συνεισέφεραν διάφοροι συνέταιροι, μεταξὺ τῶν ὁποίων κεκαλυμμένως πως συνεισέφερε καὶ ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης. Τὸ δ' ἀνωτέρω πλοῖον «Νέςωρ» δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν πρώτην πολιορκίαν τῆς Κορίνθου, ἀλλ' ἀπεστάλη περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου διαμεῖναν ἐν τῷ Σαρωνικῷ κόλπῳ μέχρι Πειραιῶς ἕως τέλους Ἰανουαρίου τοῦ 1822, ὅτε παρεδόθη τὸ φρούριον Κορίνθου. Ὁ δ' ἐφοπλισμὸς τοῦ ἀνωτέρω πλοίου «Νέστωρος» δὲν ἔγεινεν ὑπὸ μόνου τοῦ Κλάδου.

(β) Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὁ Κριεζῆς εἶχε στρατολογήσει καὶ ἑτέρους 40, οἵτινες τὸν παρηκολούθησαν πεζομαχοῦντες εἴς τε τὴν πολιορκίαν Κορίνθου καὶ εἰς τὴν κατὰ τὴν Α. Ἑλλάδα ἐκστρατείαν (ὅρα ἐν Α'. τόμῳ Ἀπομνημονευμάτων Ν. Σπηλιάδου σελ. 217 καὶ 218).

καταγομένου καὶ εἰς Ὕδραν κατοικοῦντος Σωτηρίου Λιναρδοπούλου, διέβη εἰς Αἴγιναν, ἔνθα ἔπεισαν καὶ παρέλαβον τοὺς Θεοχαράκην Ῥέντην, Σταματέλον Ἀντωνόπουλον, Σταῦρον Νικολάου, Χατζῆ-Ἀντώνην Ζωϊόπουλον καὶ Θεοδωράκην Βλάσην καὶ τοὺς μετέφεραν εἰς τὰς Κεγχρεάς, ὅπου συστήσάντες τὴν ἕδραν των προσεκάλεσαν καὶ ἄλλους ἐκ Κορινθίας προὔχοντας, τοὺς Γέρο-Μάρκον καὶ Οἰκονομόπουλον ἐκ Νεμέας, τὸν Μῖχον Λελέκον ἐξ Ἁγινοριοῦ, τὸν Παναγιώτην Τσολακόπουλον ἐκ Χελίου καὶ ἄλλους τινὰς καὶ ἐσύστησαν τὴν ἐφορίαν, φροντίζουσαν περὶ ὅλων τῶν ἀναγκαίων τοῦ στρατοπέδου, ὁ δὲ Θεόδωρος Βλάσης εἷς ἐκ τῶν προὐχόντων τοῦ Ἄργους, μετέβη πάραυτα εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

Ὁ κ. Φωτάκος ἀνακριβῶς καὶ ἐσφαλμένως γράφει ἐν σελ. 51 ὅτι «ἦλθαν πάλιν καὶ οἱ Αἰγινῆται μὲ τὸν Σ. Μαρκέλον καὶ Γ. Λογιωτατίδην μὲ τὰ κανόνιά τους καὶ ἔδοσαν ὅλα τὰ μέσα τῆς πολιορκίας». Αἰγινῆται καὶ εἰς τὴν πρώτην καὶ εἰς τὴν δευτέραν πολιορκίαν μὲ τὸν Μαρκέλον καὶ Λογιωτατίδην ἦλθον ὀλίγοι.(α) Ὁ Μαρκέλας καὶ Λογιωτατίδης δὲν ἦσαν ἄνθρωποι τῶν ὅπλων, ἀλλ' ἀνεμιγνύοντο εἰς τὰ τῆς ἐφορίας, οἱ ὁπλοφόροι ὀλίγοι Αἰγινῆται εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Τσελεπῆν, διέμειναν δὲ κατὰ τὴν δευτέραν πολιορκίαν ὀλίγον καιρόν, διότι γειτονεύοντες μᾶλλον πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐλάμβανον μέρος ἐκεῖθι ὅπου ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ δύο ὀρειχάλκινα πυροβόλα των. Ποριῶται πολλοὶ πλέον τῶν 200 μὲ διαφόρους ἐπὶ κεφαλῆς καὶ Μεθαινῆται περὶ τοὺς 150, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν καπετὰν - Πέτρον των ἔλαβον μέρος εἴς τε τὴν πρώτην καὶ

(α) Μόνον εἰς τὴν πρώτην πολιορκίαν εἶχον δύο μικρὰ ὀρειχάλκινα τηλεβόλα ἁρπάσαντες, καθ' ἃ καὶ προηγουμένως εἴρηται, ταῦτα τότε ἀπὸ τὴν γαλιότταν τοῦ Καρυστινοῦ καὶ τὰ ὁποῖα μετέφεραν εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κεχαγιᾶ διάλυσιν τῆς πολιορκίας τῆς Κορίνθου εἰς Αἴγιναν.

τὴν δευτέραν πολιορκίαν· πολλοὶ δὲ ἐκ τῶν Ποριωτῶν συνεξεστράτευσαν κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου μὲ τὰ ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Κορινθίας ἐκστρατεύσαντα διὰ τὴν Στερεὰν στρατιωτικὰ σώματα, (α) τὰ ὁποῖα εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Νικήταν Σταματελόπουλον ἢ Νικηταρᾶν καὶ τὸν Ἠλίαν Πετρόμπεην Μαυρομιχάλην, συνεξεστράτευσαν δὲ ὁμοῦ καὶ πολλοὶ Δερβενοχωρῖται, τῆς ἐκστρατείας δὲ ταύτης ἀπετέλει μέρος καὶ ὁ Δημήτριος Κριεζῆς μεθ' ἱκανοῦ ἀριθμοῦ Ὑδραίων. Ἐνῷ τὸ σῶμα αὐτὸ εὑρίσκετο εἰς Θήβας ἑτοιμαζόμενον ν' ἀπέλθῃ καὶ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου, εἶδε τὴν νύκτα τὸν πυρπολισμὸν τῆς Λεβαδείας ἐνεργηθέντα παρὰ τοῦ Μεϊμὲτ-Πασᾶ, ἐρχομένου ὡς Βαλῆ τοῦ Μωρέως καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸν Ὀμὲρ-Πασᾶ Βρυώνη· ἐξεκίνησε δ' ἐκ Θηβῶν (β) ἐσπευσμένως τὴν πρωΐαν καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἡνώθη ἔξωθεν τῆς Λεβαδείας μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως εἰς τὸ χωρίον Γρανίτσα, ἀφοῦ προηγουμένως ἦλθεν εἰς συμπλοκὴν μετὰ τῶν Τούρκων, κατὰ τὴν ὁποίαν συνελήφθη μαχόμενος ὁ ἐκ Πόρου ἀνδρεῖος καπετὰν-Κυριάκος Δουζίνας, ἔπεσον δὲ καί τινες ἄλλοι Ποριῶται, ὡς καὶ ὁ ἐκ Κουντούρων Χατζῆ-Βασίλης, ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου Χατζῆ Μελέτη καὶ ἄλλοι, ἅπαντες περὶ τοὺς τεσσαράκοντα (ὅρα Ν. Σπηλιάδου Ἀπομνημονεύματα τόμον Α. σελ. 217-9).

(α) Ὁ Ν. Σπηλιάδης ἐν σελ. 218 τοῦ Α'. τόμου ἀναφέρει ἐσφαλμένως ὅτι ἦτο εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην καὶ ὁ Χριστόδουλος Μέξης, ἐνῷ πραγματικῶς δὲν ἦτο· ἐκτὸς δὲ τοῦ Κυριάκου Δουζίνα καὶ τοῦ Γεωργίου Κριεζῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Πoριωτῶν ἦσαν καὶ ἄλλοι τινές, ἐν οἷς ὁ Καραμάνος καὶ ὁ Παντελάκης Εὐσταθίου Πασχάλη, ὁ ὁποῖος μάλιστα διεκρίθη διὰ τὴν ἀνδρείαν του κατὰ τὴν ἐν Γρανίτσᾳ συμπλοκήν.

(β) Ὁ Ἰάκωβος Θεοδωρίδης, ὁ καὶ Ἀχιλλεὺς αὐτονομασθείς, ὁ μετὰ ἓν ἔτος ὡς φρούραρχος ἐγκαταλείψας τὸ φρούριον Κορίνθου ἀκολουθήσας ἐξ Ἄργους τὴν στρατιὰν αὐτὴν καὶ ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ δύο μόνον στρατιώ-

Ὁ κ. Φωτάκος ἐν τῇ 50 σελίδι λέγων ὅτι ἔκαυσεν ὁ Φλέσας τὸ ἐν Κορίνθῳ παλάτι τοῦ Κιαμίλμπεη προσθέτει ὅτι ἄνοιξε τὸν πύργον τοῦ Σοφικοῦ καὶ ἔδωκε τὴν ἄδειαν εἰς τοὺς στρατιώτας ν' ἁρπάξουν μερικὰ πράγματα ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸν πύργον· καὶ ἐδῶ συγχίζει πολὺ τὴν διήγησίν του ὁ συγγραφεύς. Τὸ Σοφικὸν καὶ ὁ ἐν αὐτῷ πύργος ἀπέχει τῆς πόλεως Κορίνθου 6-7 ὥρας, δὲν ὑπῆρχε δὲ καμμία συνάφεια μεταξὺ τοῦ πύργου τοῦ Σοφικοῦ καὶ τοῦ σεραΐου· ὁ πύργος αὐτὸς εἰς τὸ Σοφικὸν ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία εἰς τοὺς σπαΐδες (δεκατιστὰς τῶν δημοσίων φόρων)· περὶ τὸν πύργον ὑπῆρχον σιταποθῆκαι, τὰς ὁποίας δὲν εἶχον ἀνάγκην ὁ Σοφικῖται νὰ τοῖς ἀνοίξῃ ὁ Παπᾶ-Φλέσας πρὸς διαρπαγήν. Εἰς τὸν πύργον αὐτὸν εἶχον ἀσφαλίσει οἰκοκυραῖοί τινες κατὰ τὰς στιγμὰς τοῦ κινήματος τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκ διαφόρων μερῶν τὰ πράγματά των· τὸν πύργον λοιπὸν ἐβίασαν τὴν πρωΐαν καὶ διήρπασαν τὰ πράγματα αὐτὰ διάφοροι στρατιῶται φυγόντες ἐκ τοῦ ςρατοπέδου μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κεχαγιᾶ διάλυσιν τῆς πολιορκίας Κορίνθου. Ὁ δὲ Γρηγόριος Δικαῖος Παπᾶ-Φλέσας ὑπῆγεν εἰς τὸ Σοφικὸν μετὰ τὴν διαρπαγήν, δηλ. τὸ ἑσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης.

τας ἐδειλίασε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν πρὸς τὴν Λεβάδειαν πορείαν τῆς ςρατιᾶς ταύτης καὶ ἐπροφασίσθη ὅτι, ἐπειδὴ εἶχε διαδοθῆ ὅτι αἱ οἰκογένειαι τῆς ἐπαρχίας Λεβαδείας φυγοῦσαι ὡς ἐκ τοῦ ἐχθροῦ κατῆλθον εἰς τὸ παράλιον Δοβραίνης καὶ τὰ παραπλήσια ἄλλα παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἦτο δῆθεν ἀνάγκη νὰ καταληφθῶσι τὰ πλοῖα τῶν Δοβρεναίων, ἵνα μὴ τὰ ἐπάρωσιν οἱ ἰδιοκτῆται καὶ ἀπομακρυνθῶσιν ἐκεῖθεν, ἀλλὰ νὰ μείνωσιν ὅπως παραλάβωσι τὰς καταφυγούσας ἐκεῖ οἰκογενείας τῆς Λεβαδείας καὶ τὰς μεταφέρωσιν εἰς τὰ ἀπέναντι παράλια τῶν Δερβενοχωρίων καὶ τῆς Κορινθίας. Μὲ τὴν πρόφασιν, λέγω, ταύτην παραπείσας καὶ παραλαβὼν τέσσαρας Ὑδραίους στρατιώτας ἐκ τῶν τοῦ Δημητρίου Ἰ. Κριεζῆ μετέβη μετ' αὐτῶν εἰς Δοβρέναν καὶ χωρὶς νὰ φροντίσῃ διὰ τίποτε ἄλλο ἐπέβη ἐφ' ἑνὸς πλοιαρίου καὶ ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Κόρινθον.

Ὁ κ. Φωτάκος ἐκθέτων ἐπίσης τὰ τῶν μαχῶν, αἳ ὁποῖαι ἔγειναν εἰς Δερβενάκι, Ἅγιον Σώστην καὶ Ἁγινόρι κατὰ τὴν ἀπὸ Ἀργολίδος εἰς Κόρινθον μετάβασιν τῆς ςρατιᾶς τοῦ Δράμαλη γράφει πολλὰ περιστατικὰ μὴ ὀρθῶς καὶ παραμεμορφωμένα. Ὁ Νικηταρᾶς ἢ Νικήτας Σταματελόπουλος εὑρισκόμενος εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου ἦλθε τρεῖς-τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὴν εἰς Κόρινθον εἰσβολὴν τοῦ Δράμαλη διὰ τῶν Δερβενίων Μεγαρίδος εἰς Πελοπόννησον, διῆλθε νύκτωρ ἔξωθεν τῆς Κορίνθου διὰ τῶν Κεγχρεῶν καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ Σοφικοῦ· ἐκεῖθεν ἐτοποθετήθη εἰς τὰ χωρία Στεφάνι καὶ Ἁγινόρι ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ περὶ τοὺς 100 ςρατιώτας ὁμοῦ καὶ τὸν Χατζῆ-Χρῆστον ἀκολουθούμενον ὑπὸ 20-30 στρατιωτῶν. Τοποθετηθεὶς εἰς τὸ Στεφάνι ἔγραψεν εἰδοποιήσας εἰς Μύλους καὶ Κεφαλάρι τοῦ Ἄργους τὴν εἰς Στεφάνι τοποθέτησίν του καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐνδυναμωθῇ ἡ ἐπίκαιρος αὕτη θέσις μὲ ἰσχυρὸν σῶμα στρατιωτῶν.

Πρὶν ἢ γράψῃ ὁ Νικηταρᾶς εἰς Μύλους καὶ Κεφαλάρι διερχόμενος ἐκ Σοφικοῦ ἔγραψεν εἰς τὸν Δημ. Ἰ. Κριεζῆν, εὑρισκόμενον τότε μετὰ τὴν ἐκ τοῦ φρουρίου Κορίνθου ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς ἐν Αἰγίνῃ, ὁ ὁποῖος καὶ μετέβη ἀμέσως εἰς Σοφικὸν καὶ μὴ προφθάσας ἐκεῖ τὸν Νικηταρᾶν μετέβη εἰς τὸ χωρίον Στεφάνι, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ περὶ τοὺς 45 στρατιώτας· παρέμεινε δὲ ἐφεξῆς διαρκῶς μετὰ τοῦ Νικηταρᾶ μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Ναυπλίου τὴν 30 Νοεμβρίου 1822 (ὅρα Ἀπομνημονεύματα Ν. Σπηλιάδου ἐν τόμ. Α'. σελ. 470 καὶ 473). Ἐκεῖ εἰς Στεφάνι εἶχεν ἀφιχθῆ τὴν προτεραίαν τῆς ἀφίξεως τοῦ Δ. Κριεζῆ καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος, ὁ καὶ Παπᾶ-Φλέσας, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Νικήτα Δικαίου Φλέσα μὲ σῶμα στρατιωτῶν ἐκ 400 περίπου ἐκ Σαμπάζικων, ἤτοι Πολυανιτῶν, Βρωμο-

βρυσέων, Ἀρφαραίων καὶ ἄλλων τοῦ τμήματος ἐκείνου τῆς Ἐπαρχίας Λεονταρίου· εἶχον δὲ συναθροισθῆ εἰς Στεφάνι καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν πέριξ χωρίων συμποσούμενοι ἅπαντες μετὰ τῶν ἀνωτέρω εἰς 800 περίπου ἄνδρας κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν, ἥτις εἶχε γείνει τὴν προτεραίαν τῆς εἰς Ἅγιον Σώστην μάχης· τὴν παραμονὴν δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἦλθε καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ περὶ τοὺς 50 στρατιώτας, τὸν Διονύσιον Εὐμορφόπουλον ἄνευ στρατιωτῶν καὶ τὸν Κατσανὸν Μανιάτην, ἀδελφὸν τοῦ Ἠλία Τσαλαφατίνου.

Ὁ Νικηταρᾶς εἶχεν ἐπί τινος βουνοῦ πρὸς τὴν Ἀργολίδα σκοπιὰν παρατηροῦσαν τὰ κινήματα τῶν Τούρκων, ὅτε δὲ ἦλθεν ὁ Παπᾶ-Φλέσας ἐτακτοποιήθη ἡ σκοπιὰ καλλίτερον καὶ ἐτοποθετήθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἑνὸς βουνοῦ ἄνωθεν πρὸς Ἀνατολὰς τῶν Μυκηνῶν, ἀφ' ἧς ἔβλεπεν ὅλην τὴν πεδιάδα τῆς Ἀργολιδο-Ναυπλίας καὶ ἐπεσκόπει τὰ κινήματα τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπιστολὴν τοῦ Κολοκοτρώνη, ὡς ἐν σελ. 211 λέγει ὁ κ. Φωτάκος, περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς τὸ Δερβενάκι οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ Στεφανιοῦ δὲν ἔλαβον, ἀλλ' ἡ σκοπιά των περὶ τὴν μίαν ὥραν Μ. Μ. τῆς 26 Ἰουλίου εἰδοποίησε τοὺς εἰς Στεφάνι καὶ Ἁγινόρι διὰ καπνῶν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐβάδιζον πρὸς τὸ Δερβενάκι· περὶ τὰς 2 λοιπὸν ὥρας Μ. Μ. ἐξεκινήσαμεν ἅπαντες οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ Στεφανιοῦ καὶ Ἁγινοριοῦ διὰ τὸ Δερβενάκι, φθάσαντες δὲ μέχρι τοῦ ἀρχαιοτάτου ὑδραγωγείου τῶν Μυκηνῶν ἐμάθομεν παρὰ τοῦ ἀναφερομένου ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ποιμένος ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ Δερβενάκι ὀπισθοχωρήσαντες κατέβησαν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀργολίδος· ἐμείναμεν ἐκεῖ ἀμηχανοῦντες καὶ σκεπτόμενοι τί νὰ πράξωμεν. Ἡ σκοπιὰ ἀπὸ τῆς θέσεως, εἰς ἣν εὑρέθημεν, δὲν ἐφαίνετο, ἡδὲ θέσις, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὁ ποιμὴν εἶδεν ὀπισθοχωροῦντας τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸ Δερβενάκι ἦτο τοιαύτη, ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐ-

στράφησαν ἅπαντες, οἱ μὲν πεσόντες ἐκεῖ, οἱ δὲ εἰς τὰ διάφορα ῥεύματα τοῦ στενοῦ ἐκείνου.

Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ὁποῖος εἶχε φθάσει εἰς τὸ Στεφάνι τὴν προτεραίαν μετὰ 40-50 ἀνδρῶν, ἀκολουθούντων αὐτὸν τοῦ Διονυσίου Εὐμορφοπούλου μόνου καὶ τοῦ Κατσάνου Μανιάτου ὡσαύτως, ἦλθε τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς μάχης μὲ τὸν στρατὸν εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην καὶ ἔμεινεν ἐπάνω εἰς τὸ βουνὸν μετὰ τοῦ Εὐμορφοπούλου καὶ 5-6 σωματοφυλάκων του εἴς τι μέρος τοῦ βουνοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ἡ πεδιὰς τῆς Κουρτέσας καὶ ὅλον σχεδὸν τὸ στενὸν καὶ ἡ ὁδὸς τοῦ Ἁγίου Σώστη μέχρι σχεδὸν τοῦ ἄκρου αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀργολίδα· ἱστάμενος δὲ ἐκεῖ ἤναψεν εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην πολλὰ πυρὰ νὰ φαίνωνται μακρόθεν ὡς στρατόπεδον. Καθ' ὃν χρόνον ἔφθασε τὸ σῶμα ἡμῶν εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην καὶ ἤρχισεν ἡ συμπλοκὴ θὰ ἦτο ὡς μία καὶ ἡμίσεια ὥρα ἡμέρας ἀκόμη· ἐξηκολούθησε δὲ ἡ μάχη καὶ ἡ λαφυραγωγία μέχρις οὗ ἐνύκτωσε καλά.

Ἐπικρατούσης τῆς μάχης ἐφ' ὅλον αὐτὸ τὸ τότε δασῶδες μὲ πυκνοὺς θάμνους στενὸν τοῦ Ἁγίου Σώστη, τοῦ ὁποίου τὸ μῆκος ἐκτείνεται περίπου τρία τέταρτα τῆς ὥρας, Τοῦρκοι ἱππεῖς καὶ πεζοὶ καὶ ζῶα φορτηγὰ φορτωμένα καὶ μὴ παντοίων εἰδῶν (πλὴν καμήλων, αἱ ὁποῖαι, πρὶν ἢ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ στενόν, ὠπισθοδρόμησαν μετὰ τῶν στραφέντων εἰς τὴν Ἀργολίδα) ἀναμὶξ μετὰ τῶν Ἑλλήνων εἶχον ἔλθει εἰς χεῖρας. Ὁ Νικήτας Δικαῖος Φλέσας ἰδὼν ἐν τῇ ὁδῷ κατὰ σειρὰν ἐρχομένους ἐννέα-δέκα ἡμιόνους, συνδεδεμένους τὸν ἕνα κατόπι τοῦ ἄλλου καὶ φορτωμένους, ἐρρίφθη εἰς τὸν ἐμπροσθινὸν ἀπὸ τὰ δεξιὰ νὰ πιάσῃ τὸν χαλινὸν καὶ κυριεύσῃ αὐτούς· αἴφνης τῷ ἐπαρουσιάσθη ἀπὸ τὸ ἀριστερὸν τοῦ ζώου Τοῦρκός τις ὁδηγός, φαίνεται, τῶν ἡμιόνων, πεζός, Κακλαμάνικα ἐνδεδυμένος, γενάτος καὶ ἔχων ἐνδυμασίαν

ἱππέως, ὁ ὁποῖος ἐκτυπήθη πρόσωπον πρὸς πρόσωπον μετ' αὐτοῦ, μὴ προφθάσας, φαίνεται, διὰ τὸ αἰφνίδιον νὰ πιασθῇ ἀπὸ ὅπλα, καίτοι ἔφερε τοιαῦτα, τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὸν Νικήταν Φλέσαν· οὕτω λοιπὸν ἦλθον ἀμέσως εἰς χεῖρας· ὁ Τοῦρκος ἔπιασε τοὺς δύο βραχίονας τοῦ Νικήτα ἀπὸ τοὺς μυῶνας καὶ τοὺς ἔσφιγξεν ἀρκετὰ δυνατά, ὥστε, καθὼς ἐδιηγεῖτο ὁ Νικήτας, ᾐσθάνθη πολλὰ ἰσχυρὸν καὶ νευρώδη τὸν ἀντίπαλόν του· ἔπραξε δὲ καὶ αὐτὸς τὸ ἴδιον κρατῶν σφιγκτώτατα τὸν ἐχθρόν του· τότε ὁ Τοῦρκος ἀμηχανῶν ἐπειράθη νὰ τὸν πολεμήσῃ καὶ διὰ τῶν ὀδόντων, ὅπερ ἔπραξε καὶ ὁ Νικήτας καὶ οὕτως ἐδαγκώθησαν ἀμφότεροι διὰ τῶν ὀδόντων· (α) παλαίοντες λοιπὸν καὶ ἀνταγωνιζόμενοι, ἀνωμάλου ὄντος τοῦ ἐδάφους, κατέπεσον χαμαὶ ἀμφότεροι κρατούμενοι πάντοτε σφιγκτά· κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐφάνη ἐκεῖ παιδίον τι 15 - 16 ἐτῶν ἐκ τῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Φλέσα ἐκ τοῦ χωρίου Βρωμόβρυσι, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισεν ὁ Νικήτας καὶ εἰς τὸ ὁποῖον εἶπε μ' ἔφαγε βρὲ τὶ τὸν φυλᾶς, κτύπα τον, τότε δὲ ὁ παῖς σύρας τὴν ποιμενικὴν χαντζάραν του κατέφερε δύο - τρεῖς ἰσχυροὺς κτύπους κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Τούρκου, ὁ ὁποῖος

(α) Ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος ὁ καὶ Νικηταρᾶς ἐπονομασθεὶς διὰ τὰ ἀνδραγαθήματά του, ὠνομάζετο καὶ Τουρκοπελέκας· τοῦτο πιθανῶς νὰ τῷ ἐδόθη καὶ ὡς ἐκ τῆς ὀνομασίας τοῦ χωρίου του, συγκειμένου ἐκ δέκα πέντε περίπου οἰκογενειῶν, κειμένου εἰς τὴν παλαιὰν ἐπαρχίαν Λεονταρίου καὶ ὀνομαζομένου «Τουρκολέκα», ἀλλὰ μετὰ τὴν μάχην αὐτὴν τοῦ Ἁγίου Σώστη, ὠνόμαζον αὐτὸν οἱ τοῦ λαοῦ ἄνθρωποι καὶ Τουρκοφάγον· ἡ ἐπωνυμία αὕτη πιθανὸν νὰ τῷ ἐδόθη διὰ τὰς ἀνδραγαθίας του κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ πιθανώτερον νομίζω νὰ τῷ ἐδόθη ἐκ τοῦ συμβάντος εἰς τὸν ἄλλον Νικήταν τὸν Φλέσαν τὸν παλαίσαντα καὶ πραγματικῶς φαγωθέντα μετὰ τοῦ Τούρκου. Ἐπειδὴ δὲ συνέπεσε συνωνυμία μεταξὺ τῶν δύο Νικητῶν, τὸ φάγωμα ἴσως τοῦ ἑνὸς μετὰ τοῦ Τούρκου ἀποδόσαντες εἰς τὸν ἄλλον ὡς γνωστότερον καὶ ὀνομαστότερον διὰ τὰς ἀνδραγαθίας του κατὰ τῶν Τούρκων προσεκόλλησαν εἰς τὸν Νικήταν Σταματελόπουλον καὶ τὸ «Τουρκοφάγος».

ζαλισθεὶς ἄφησε τὸν Νικήταν, ὅστις ἐσηκώθη, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἔφθασε καὶ ἄλλος στρατιώτης τοῦ Νικήτα, ὅστις πυροβολήσας ἐφόνευσε τὸν Τοῦρκον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατόπιν εὗρον ζώνην (κιμέρι) μεστὴν χρυσῶν νομισμάτων, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα ἐδόθησαν εἰς τὸν παῖδα. (α) Ἀφοῦ λοιπὸν ἐνύκτωσε καὶ δὲν ἐφαίνοντο πλέον Τοῦρκοι ζῶντες εἰς ὅλον τὸ στενὸν τοῦ Ἁγίου Σώστη, διότι οἱ μὲν ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Κουρτέσαν, οἱ δὲ ὠπισθοδρόμησαν εἰς τὴν Ἀργολίδα καὶ ἄλλοι ἔπεσον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, φορτωθέντες οἱ στρατιῶται μὲ λάφυρα παντοίων εἰδῶν καὶ λαβόντες πολλὰ ζῶα μετέβησαν ὅλοι ἐν γένει εἰς τὸ Στεφάνι καὶ Ἁγινόρι, ὅπου ἦτο ὁ σταθμὸς τοῦ στρατοπέδου των. Ἡ ὁδὸς τοῦ Ἁγίου Σώστη δὲν ἦτο τότε οὔτε

(α) Τοὺς ἡμιόνους ὅλους ἐκλεκτοὺς καὶ πρώτου μεγέθους ἐκυρίευσεν ὁ Νικήτας Δικαῖος μετὰ συστρατιωτῶν του, φθασάντων ἐκεῖ· ἦσαν δὲ φορτωμένοι ὅλοι μὲ τὰ πράγματα τοῦ Δράμαλη πασᾶ, ἔχοντος ἀρκετὰ χρήματα εἰς χρυσόν, ἔπιπλα καὶ σκεύη ἀργυρᾶ διαφόρων εἰδῶν, ἐνδυμασίας ἀξίας, γοῦνας πολυτίμους καὶ ἄλλα τοιαῦτα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μίαν βαρύτιμον σπάθην (πάλας σχῆμα ἔχουσαν)· ἡ λεπὶς αὐτῆς ἀπὸ τοὺς εἰδήμονας διεκρίθη ὡς «καρὰ χορασάν», ἦτο σχεδὸν γεμάτη μὲ χρυσᾶ τουρκικὰ γράμματα, πλησίον τῆς λαβῆς ἐν τῷ μέσῳ τῆς λεπίδος εἶχε προσκεκολλημένον φιλοκάλως μέτριον λίθον ἄνθρακα (ρουμπίνι), ἡ λαβὴ ἀντὶ κοκκάλου, ὡς μᾶς ἐξήγησεν ὁ Ὑψηλάντης, συνέκειτο ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν ἀπὸ ἄγατον, εἶχε δὲ εἰς ἑκατέρας τὰς πλευρὰς ἀνὰ τρεῖς ἄνθρακας (ρουμπίνια) μικροὺς ἀρκετὰ φιλοκάλως καὶ ἐπιτηδείως προσηρμοσμένους ἐν εἴδει κεφαλῆς καρφίου, ἡ δὲ θήκη ὡς καὶ ὁ σταυρὸς καὶ αἱ ταινίαι, αἱ περιζωννύουσαι τὴν λαβήν, ἦσαν ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ, εἶχε δὲ καὶ χρυσοῦν χονδρὸν γαϊτάνι ἀντὶ ζωστῆρος, ἵνα κρεμᾶται ἀπὸ τὸν ὦμον τοῦ φέροντος αὐτὴν κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν, εἰς δὲ τὴν λαβὴν ἐπίσης λεπτότερον γαϊτάνι καὶ φούνταν ἐπίσης ἐκ χρυσοῦ. Ἡ σπάθη αὕτη ἐδόθη κατόπιν προὶξ παρὰ τοῦ Νικήτα Φλέσα εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Μαυρομιχάλην, νυμφευθέντα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, μετὰ καιρὸν δὲ ἐδόθη παρὰ τοῦ Μαυρομιχάλη ὡς ἐνέχυρον εἰς τὸν Κυβερνήτην Ἰωάννην Καποδίστριαν καὶ μετὰ τὸν φόνον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν ἀδελφοῦ του Αὐγουστίνου Καποδιστρίου περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Ῥώσσου Ναυάρχου Ῥικόρδου.

ἀτραπὸς οὔτε μονοπάτι, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ κ. Φωτάκος, ἀλλ' ἦτο ὁδὸς δημοσία, βατή, ἀλλὰ μὴ ἁμαξωτή, δὲν ἦτο μὲν πλατεῖα καὶ ἀνοικτή, ὅπως ἡ τοῦ Δερβενακιοῦ, οὔτε ὡς ἡ τοῦ 'Αγινοριοῦ, ἀλλ' ἐντοσούτῳ ἦτο δημοσία ὁδός· ὁ τόπος ὅμως ἦτο δασώδης καὶ ὄχι τόσον ὁμαλός, διεκόπτετο δὲ εἰς τὰ πλατύτερα μέρη ἀπὸ μικρὰ νεροφαγώματα καὶ θάμνους καὶ δὲν ἐβλέποντο μακρὰν μεταξύ των οἱ ὁδοιποροῦντες.

Ὁ συγγραφεὺς τῶν 'Απομνημονευμάτων ἐν σελ. 228 λέγει ὅτι εἰς πασᾶς ἐκρύβη τὴν ἡμέραν τῆς μάχης τοῦ 'Αγίου Σώστη εἰς το ῥεῦμα ὑπὸ τὸ ταμποῦρι τοῦ Νικήτα καὶ ὅτι τὴν ἐπιοῦσαν οἱ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη πρὸς ἐντάμωσιν τοῦ Νικηταρᾶ ἀποσταλέντες ὑπασπισταί του μετὰ τοῦ Κωνς. 'Αλεξανδροπούλου καὶ λοιπῶν, εἶδον δῆθεν τὸν ἐν λόγῳ πασᾶν ἐξερχόμενον ἀπὸ τοῦ βράχου ἐκεῖ καὶ ἐφώναξαν τὸν Νικήταν ὅτι Τοῦρκοι εἶναι ἀποκάτω σας κλπ. Καὶ ἐνταῦθα ἐσφαλμένως διηγεῖται ὁ κ. Φωτάκος περὶ ταμπουρίων κλπ. ταμπούρια δὲν εἶχον γείνει ἕως τότε εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην οὔτε εἶχε σταθμεύσει μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης στρατιωτικὸν σῶμα εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην. Τὸ ἱστορικὸν ἔχει ὡς ἑξῆς· μετὰ τὴν μάχην, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, οἱ ὑπὸ τὸν 'Υψηλάντην, τοὺς Φλεσαίους καὶ τὸν Νικηταρᾶν στρατιῶται ἀπεσύρθησαν ἅπαντες εἰς Στεφάνι καὶ 'Αγινόρι καταφορτωμένοι μὲ λάφυρα (τὸ Στεφάνι ἀπὸ τὸν Ἅγιον Σώστην ἀπέχει πλέον τῆς μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας), ὁ δὲ Νικηταρᾶς τὴν ἐπιοῦσαν τῆς μάχης δὲν ἐπανέστρεψεν ἀπὸ τὸ Στεφάνι εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην, ὥστε οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ οἱ μετ' αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶδον τὸν Νικηταρᾶν, ὡς ὁ κ. Φωτάκος ἀναφέρει· πιθανὸν νὰ ἔτυχον ἐκεῖ ἐπανελθόντες τὴν ἐπιοῦσαν ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Στεφανιοῦ εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην ὀλίγοι τινὲς στρατιῶται λα-

φυραγωγοὶ (πλιατσαλόγοι) καὶ αἱ γυναῖκες τῶν χωρίων Στεφανιοῦ καὶ Ἁγινοριοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐντὸς τῶν ῥευμάτων καὶ τοῦ δάσους τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἁγίου Σώστη εὗρον πλουσίαν μερίδα λαφύρων. Ἴσως λοιπὸν ἐκ τῶν τοιούτων νὰ ἔτυχον ἐκεῖ που καὶ ἐπυροβόλησαν κατὰ τοῦ πασᾶ. Τὰ ταμπούρια εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην καὶ Δερβενάκι ἔγειναν κατὰ πρῶτον μετὰ δύο μῆνας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἤτοι περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου καὶ ἀρχὰς Ὀκτωβρίου, ἔγειναν δὲ τῇ προτάσει τοῦ ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη καὶ διαταγῇ τῆς Πελοποννησιακῆς γερουσίας, πεμψάσης κτίστας Λαγκαδινοὺς καὶ Κλουκινιώτας κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ νὰ τοποθετηθῶσι στρατιωτικὰ σώματα εἰς ὅλην τὴν ὀρεινὴν γραμμὴν τὴν διαχωρίζουσαν τὴν Κορινθίαν ἀπὸ τὴν Ἀργολιδο-Ναυπλίαν, ἤτοι εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τῆς Νεμέας, εἰς τὸ Δερβενάκι, εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην καὶ εἰς τὸ Ἁγινόρι.

Τὴν 28 Ἰουλίου δύο περίπου ὥρας μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἡ σκοπιὰ τοῦ εἰς Στεφάνι στρατοπέδου εἰδοποίησε διὰ φανῶν ὅτι ἤρχοντο οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν πεδιάδα τοῦ Ναυπλίου εἰς τὴν Κλεισοῦραν τοῦ χωρίου Μπερμπάτι· οἱ ἐστρατοπεδευμένοι εἰς τὰ χωρία Στεφάνι καὶ Ἁγινόρι ὑπὸ τοὺς Ὑψηλάντην, Φλεσαίους καὶ Νικηταρᾶν καὶ ὀλίγοι κάτοικοι τῶν πέριξ χωρίων, ὅσοι ἦσαν συνηθροισμένοι ἐκεῖ, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ Χατζῆ-Γιάννης Μαρκέλος μὲ Σοφικίτας τινάς, οὐχὶ δὲ Πορῶται καὶ Αἰγινῆται, ὡς ἀναφέρει ὁ συγγραφεύς, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδὲ εἷς ἦτο (ἐκ τῶν νησιωτῶν μόνον πέντε Ὑδραῖοι ἦσαν ὑπὸ τὸν Δημ. Ἰ. Κριεζῆν), κατέβησαν εἰς τὸ μέσον τοῦ δρόμου πρὸς τὸ Μπερμπάτι, κατέλαβον ὅλον τὸν δυνατὸν τόπον καὶ μετ' ὀλίγην ὥραν ἔφθασαν οἱ πεζοὶ Τοῦρκοι ἁπλώσαντες καὶ πολεμοῦντες τοὺς ἡμετέρους, τοὺς ὁποίους καθὸ πολυάριθμοι οἱ Τοῦρκοι ἀπώθουν καὶ ἤνοιγον τὴν ὁδὸν εἰς τὸ ἱππικόν, εἰς τὰ φορτηγὰ ζῶα καὶ λοιπὰ βάρη τοῦ Τουρκικοῦ στρατοπέδου· ὁ ἀγὼν δὲ οὗτος ἐξηκολούθησεν ἐφ' ἱκανὴν ὥραν ἕως τῆς μεσημβρίας περίπου, ὅτε ἀπέκαμον οἱ ἡμέτεροι πρὸ πάν-

των ἐκ τῆς δίψης, ὥστε πολεμοῦντες καὶ ἀποσυρόμενοι εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ ἀνηφόρου ἐκείνου· ἐκεῖ δὲ ἀραιωθέντες ὀλίγον κατ' ὀλίγον προσέτρεχον εἰς τὸ ῥέον ὕδωρ τῆς μικρᾶς ἐκείνης πεδιάδος τοῦ Ἁγινοριοῦ καὶ εἰς τὰ πηγάδια τοῦ Στεφανιοῦ, ἵνα σβέσωσι τὴν δίψαν των· ἀλλὰ μόλις ἐπρόφθασαν νὰ πίωσιν ὕδωρ, ἦλθον οἱ Τοῦρκοι εὑρόντες ἀνοικτότερον τόπον, ἐπέπεσον στιφηδὸν πεζοί τε καὶ ἱππεῖς οὐχὶ πλέον ἵνα πολεμήσωσιν, ἀλλ' ὅπως πίωσιν αὐτοί τε καὶ τὰ ζῶά των νερόν. Οἱ ἡμέτεροι ἔτυχον κατ' εὐνοϊκὴν σύμπτωσιν διῃρημένοι εἰς δύο σώματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν δεξιᾷ τῶν Τούρκων εἰς τὸν δυνατὸν καὶ πετρώδη τόπον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἁγινοριοῦ, τὸ δὲ πρὸς τὸ μέρος τοῦ χωρίου Στεφανιοῦ· ἐκεῖ ἁπλώσαντες καὶ καταλαβόντες τὰς ἐπικαίρους θέσεις ἐπυροβόλουν τὸν σωρὸν τῶν Τούρκων, ἐκ τῶν ὁποίων ὀλίγοι ἀντεπυροβόλουν τοὺς ἡμετέρους.

Διήρκεσεν ὁ ἀγὼν αὐτὸς ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν· ἔπειτα ἐκίνησαν οἱ πολλοὶ ἱππεῖς τε καὶ πεζοὶ Τοῦρκοι λαβόντες τὸν δρόμον πρὸς τὴν Κλεισοῦραν τοῦ Ἁγινοριοῦ καὶ συνωθούμενοι καὶ καταπατούμενοι τίς νὰ προσπεράσῃ τὸν ἄλλον δὲν ἦσαν εἰς κατάστασιν πλὴν ὀλίγων τινῶν πεζῶν, τὰ πλάγια τοῦ σμήνους παρακολουθούντων, νὰ πυροβολήσωσι κατὰ τῶν ἡμετέρων. Ἡ ὁδὸς τῆς Κλεισούρας ταύτης ἦτο στενή, κατωφερὴς καὶ εἰς μέρη τινὰ λιθόστρωτος (καλτερίμι) καὶ ὀλισθηρά, ἐν ταὐτῷ δὲ ἦτο ἐπίτηδες ἐσκαμμένη καὶ διακεκομμένη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων εἰς δύο-τρία μέρη, διὰ τῶν ὁποίων μετὰ δυσκολίας καὶ κινδύνου διέβαινον τὰ ζῶα· εἰς τὰς τοιαύτας λοιπὸν θέσεις ἐκ τῆς ἀτάκτου καὶ ἐσπευσμένης πορείας καὶ ἐκ τῆς συνωθήσεως αὐτῶν κατέπεσον εἰς τὰ ῥεύματα καὶ εἰς τοὺς βράχους πολλοὶ Τοῦρκοι ἔφιπποι, πεζοὶ καὶ φορτηγὰ ζῶα καὶ ἐφονεύθησαν, ὡς ἐγνώσθη τοῦτο τὴν ἐπιοῦσαν ἐκ τῆς εὑρέσεως τῶν πτωμάτων· ἤθελε δὲ γείνει πολὺ μεγαλειτέρα ἡ φθορὰ τῶν Τούρκων ἀπὸ τῆς

κοιλάδος μέχρι τοῦ κάτω μέρους τῆς Κλεισούρας τοῦ Ἁγινοριοῦ, ἐὰν ἠκολούθουν οἱ ἡμέτεροι πολεμοῦντες αὐτοὺς μέχρι τοῦ κατωτάτου μέρους τῆς Κλεισούρας, ἀλλὰ προσηλωθέντες εἰς τὰ λάφυρα καὶ μάλιστα εἰς τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα ἔλαβον, ἔμειναν ὀπίσω καὶ ὀλίγοι ἠκολούθησαν πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν νώτων κατὰ τὴν φυγήν. Ὅτε δὲ εἶχον φθάσει οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸ τέλος τῆς Κλεισούρας καὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐξέρχωνται εἰς τὸν ἀνοικτὸν δρόμον πρὸς τὸ Χελιομόδι, τότε ἦλθον εἰς τοὺς ἡμετέρους ὄντας κατὰ τὸ χωρίον Στεφάνι καὶ Ἁγινόρι ἐπικουρίαι ἐκ τῶν εἰς τὰ Δερβενάκια στρατιωτικῶν σωμάτων, ἀλλ' ἦλθον ἀργὰ πλέον μὴ προφθάσασαι Τούρκους.

Ἐκ τινων συλληφθέντων Τούρκων ζώντων ἔμαθον οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοπέδου ἡμῶν Ὑψηλάντης, Παπαφλέσας καὶ Νικηταρᾶς ὅτι οἱ Τοῦρκοι διῃρημένοι ὄντες μεταξύ των, δηλ. φατριάζοντες καὶ ἠγανακτημένοι κατὰ τοῦ Δράμαλη, διότι ἔφερεν αὐτοὺς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἄνευ ἑτοιμασίας τροφῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀναγκαίων, ἐσκόπουν καὶ μάλιστα οἱ τῆς Ἀλβανικῆς φυλῆς μεταβαίνοντες εἰς Κόρινθον νὰ τὸν ζητήσωσι καὶ λάβωσι τοὺς μισθούς των, νὰ στασιάσωσι καὶ νὰ ἐξέλθωσι διὰ τῶν Δερβενίων τῆς Μεγαρίδος εἰς τὴν Στερεὰν καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰς πατρίδας των.

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ καταληφθῶσι μετὰ σπουδῆς τὰ στενὰ τῶν Δερβενίων τῆς Μεγαρίδος· διὰ τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν διέταξαν τὸν Δημ. Κριεζῆν νὰ μεταβῇ εἰς Ἐπίδαυρον καὶ ~~ἐκεῖθεν διὰ~~ θαλάσσης εἰς Σαλαμῖνα, Μέγαρα κλπ., ἵνα ἐξεγείρῃ τοὺς κατοίκους καὶ καταλάβωσιν ἐκ τῶν ἐνόντων τὰ στενὰ ἐκεῖνα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔμειναν σύμφωνοι νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν λοιπῶν ὁπλαρχηγῶν νὰ διαμοιρασθῶσιν ὅλαι αἱ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα εὑρισκόμεναι τότε στρατιωτικαὶ δυνάμεις καὶ καταλάβωσιν ὅλας τὰς ἐπικαίρους θέσεις, τὸ δὲ σῶμα τὸ πρὶν ἐστρατοπεδευμένον εἰς Στεφάνι καὶ Ἁγινόρι

‛Ο κ. Φωτάκος ἐκθέτων ἐπίσης τὰ τῶν μαχῶν, αἱ ὁποῖαι ἔγειναν εἰς Δερβενάκι, Ἄγιον Σώστην καὶ ‛Αγινόρι κατὰ τὴν ἀπὸ Ἀργολίδος εἰς Κόρινθον μετάβασιν τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη γράφει πολλὰ περιστατικὰ μὴ ὀρθῶς καὶ παραμεμορφωμένα. ‛Ο Νικηταρᾶς ἢ Νικήτας Σταματελόπουλος εὑρισκόμενος εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Στερεὰν ‛Ελλάδα μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου ἦλθε τρεῖς-τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὴν εἰς Κόρινθον εἰσβολὴν τοῦ Δράμαλη διὰ τῶν Δερβενίων Μεγαρίδος εἰς Πελοπόννησον, διῆλθε νύκτωρ ἔξωθεν τῆς Κορίνθου διὰ τῶν Κεγχρεῶν καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ Σοφικοῦ· ἐκεῖθεν ἐτοποθετήθη εἰς τὰ χωρία Στεφάνι καὶ ‛Αγινόρι ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ περὶ τοὺς 100 στρατιώτας ὁμοῦ καὶ τὸν Χατζῆ-Χρῆστον ἀκολουθούμενον ὑπὸ 20-30 στρατιωτῶν. Τοποθετηθεὶς εἰς τὸ Στεφάνι ἔγραψεν εἰδοποιήσας εἰς Μύλους καὶ Κεφαλάρι τοῦ Ἄργους τὴν εἰς Στεφάνι τοποθέτησίν του καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐνδυναμωθῇ ἡ ἐπίκαιρος αὕτη θέσις μὲ ἰσχυρὸν σῶμα στρατιωτῶν.

Πρὶν ἢ γράψῃ ὁ Νικηταρᾶς εἰς Μύλους καὶ Κεφαλάρι διερχόμενος ἐκ Σοφικοῦ ἔγραψεν εἰς τὸν Δημ. Ἰ. Κριεζῆν, εὑρισκόμενον τότε μετὰ τὴν ἐκ τοῦ φρουρίου Κορίνθου ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς ἐν Αἰγίνῃ, ὁ ὁποῖος καὶ μετέβη ἀμέσως εἰς Σοφικὸν καὶ μὴ προφθάσας ἐκεῖ τὸν Νικηταρᾶν μετέβη εἰς τὸ χωρίον Στεφάνι, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ περὶ τοὺς 15 στρατιώτας· παρέμεινε δὲ ἐφεξῆς διαρκῶς μετὰ τοῦ Νικηταρᾶ μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Ναυπλίου τὴν 30 Νοεμβρίου 1822 (ὅρα Ἀπομνημονεύματα Ν. Σπηλιάδου ἐν τόμ. Α'. σελ. 470 καὶ 473). Ἐκεῖ εἰς Στεφάνι εἶχεν ἀφιχθῆ τὴν προτεραίαν τῆς ἀφίξεως τοῦ Δ. Κριεζῆ καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος, ὁ καὶ Παπᾶ-Φλέσας, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Νικήτα Δικαίου Φλέσα μὲ σῶμα στρατιωτῶν ἐκ 400 περίπου ἐκ Σαμπάζικων, ἤτοι Πολυανιτῶν, Βρωμο-

βρυσέων, Ἀρφαραίων καὶ ἄλλων τοῦ τμήματος ἐκείνου τῆς Ἐπαρχίας Λεονταρίου· εἶχον δὲ συναθροισθῆ εἰς Στεφάνι καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν πέριξ χωρίων συμποσούμενοι ἅπαντες μετὰ τῶν ἀνωτέρω εἰς 800 περίπου ἄνδρας κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν, ἥτις εἶχε γείνει τὴν προτεραίαν τῆς εἰς Ἅγιον Σώστην μάχης· τὴν παραμονὴν δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἦλθε καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ περὶ τοὺς 50 στρατιώτας, τὸν Διονύσιον Εὐμορφόπουλον ἄνευ στρατιωτῶν καὶ τὸν Κατσανὸν Μανιάτην, ἀδελφὸν τοῦ Ἠλία Τσαλαφατίνου.

Ὁ Νικηταρᾶς εἶχεν ἐπί τινος βουνοῦ πρὸς τὴν Ἀργολίδα σκοπιὰν παρατηροῦσαν τὰ κινήματα τῶν Τούρκων, ὅτε δὲ ἦλθεν ὁ Παπᾶ-Φλέσας ἐτακτοποιήθη ἡ σκοπιὰ καλλίτερον καὶ ἐτοποθετήθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἑνὸς βουνοῦ ἄνωθεν πρὸς Ἀνατολὰς τῶν Μυκηνῶν, ἀφ' ἧς ἔβλεπεν ὅλην τὴν πεδιάδα τῆς Ἀργολιδο-Ναυπλίας καὶ ἐπεσκόπει τὰ κινήματα τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπιστολὴν τοῦ Κολοκοτρώνη, ὡς ἐν σελ. 211 λέγει ὁ κ. Φωτάκος, περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς τὸ Δερβενάκι οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ Στεφανιοῦ δὲν ἔλαβον, ἀλλ' ἡ σκοπιά των περὶ τὴν μίαν ὥραν Μ. Μ. τῆς 26 Ἰουλίου εἰδοποίησε τοὺς εἰς Στεφάνι καὶ Ἁγινόρι διὰ καπνῶν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐβάδιζον πρὸς τὸ Δερβενάκι· περὶ τὰς 2 λοιπὸν ὥρας Μ. Μ. ἐξεκινήσαμεν ἅπαντες οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ Στεφανιοῦ καὶ Ἁγινοριοῦ διὰ τὸ Δερβενάκι, φθάσαντες δὲ μέχρι τοῦ ἀρχαιοτάτου ὑδραγωγείου τῶν Μυκηνῶν ἐμάθομεν παρὰ τοῦ ἀναφερομένου ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ποιμένος ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ Δερβενάκι ὀπισθοχωρήσαντες κατέβησαν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀργολίδος· ἐμείναμεν ἐκεῖ ἀμηχανοῦντες καὶ σκεπτόμενοι τί νὰ πράξωμεν. Ἡ σκοπιὰ ἀπὸ τῆς θέσεως, εἰς ἣν εὑρέθημεν, δὲν ἐφαίνετο, ἡδὲ θέσις, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὁ ποιμὴν εἶδεν ὀπισθοχωροῦντας τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸ Δερβενάκι ἦτο τοιαύτη, ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐ-

ἐχῃ ὁ ποιμὴν ἐὰν ἤρχοντο πρὸς τὸν Ἅγιον Σώστην ἢ ἐὰν ἔλαβον τὴν πρὸς τὸ Ἄργος ἢ τὴν Ναυπλίαν ὁδόν. Καθ' ἣν ὥραν λοιπὸν εὑρισκόμεθα εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν ἠκούσθησαν πυροβολισμοὶ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Δερβεναχιοῦ, ἐκινήσαμεν ἐσπευσμένως διὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ πλησιάσαντες ἄνωθεν τοῦ ἁγίου Σώστη ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ εἴδομεν πέραν πρὸς τὸ Δερβενάκι παρὰ τὰ ῥιζώματα τῶν βουνῶν τοῦ Δερβεναχιοῦ πρὸς τὴν Ἀργολίδα πυροβολισμοὺς πολλούς, προερχομένους, ὡς κατόπιν ἐμάθομεν, ἀπὸ τὰ διάφορα ἐκεῖ στρατιωτικὰ σώματα, τὸν Ἀντώνην Κολοκοτρώνην καὶ τοὺς ἄλλους ἀποκρούσαντας ἀπὸ τὰ Δερβενάκια καὶ τὰ πλάγια τοῦ μέρους ἐκείνου τὸν ἐχθρόν· κάτωθέν μας δὲ εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἁγίου Σώστη ἀπὸ τῆς μιᾶς ἄκρας ἐκ τοῦ μέρους τῆς Ἀργολίδος μέχρι τῆς ἄλλης πρὸς τὴν Κουρτέσαν τῆς Κορινθίας ὅλον αὐτὸ τὸ στενὸν καὶ ἡ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ κοιλὰς ἦτο γεμάτη ἀπὸ Τούρκους ὁδοιποροῦντας πρὸς τὴν Κουρτέσαν, σῶμα δὲ ἀρκετὰ πυκνὸν εἶχε προσπεράσει καὶ κατέλθει εἰς τὸν ἀνοικτὸν τόπον βαδίζον πρὸς τὴν Κουρτέσαν· ὥρα δὲ ἦτο 5 περίπου Μ. Μ. Ἐπέπεσεν ὁρμητικώτατα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ὅλον τὸ στρατιωτικὸν σῶμά μας παροτρυνόμενον ὑπὸ τῶν λαβόντων εἰς τὴν μάχην ἐνεργητικώτατον μέρος Παπᾶ Φλέσα καὶ τῶν δύο Νικητῶν, ἤτοι τοῦ Νικήτα Δικαίου Φλέσα καὶ τοῦ Νικηταρᾶ Σταματελοπούλου, καὶ μετὰ ἱκανῆς ὥρας μάχην οἱ μὲν ἐκ τῶν Τούρκων, ὅσοι ἐπρόφθασαν, κατῆλθον πρὸς τὴν Κουρτέσαν κακοὶ κακῶς, οἱ δὲ τυχόντες εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ στενοῦ τοῦ Ἁγίου Σώστη ὠπισθοδρόμησαν πρὸς τὴν Ἀργολίδα καὶ αὐτοὶ ἐπίσης μετὰ πολλῆς ζημίας· ἐντὸς δὲ τῶν δύο ἄκρων τῆς ὁδοῦ τοῦ διὰ τὴν Κουρτέσαν καὶ τοῦ διὰ τὸ Ἄργος, καταληφθέντων παρὰ τῶν ἡμετέρων ἐκλείσθησαν ἐν τῷ μικρῷ ἐκείνῳ στενῷ χώρῳ οἱ εὑρεθέντες ἐκεῖ Τοῦρκοι καὶ κατε-

στράφησαν ἅπαντες, οἱ μὲν πεσόντες ἐκεῖ, οἱ δὲ εἰς τὰ διάφορα ῥεύματα τοῦ στενοῦ ἐκείνου.

Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ὁποῖος εἶχε φθάσει εἰς τὸ Στεφάνι τὴν προτεραίαν μετὰ 40-50 ἀνδρῶν, ἀκολουθούντων αὐτὸν τοῦ Διονυσίου Εὐμορφοπούλου μόνου καὶ τοῦ Κατσανοῦ Μανιάτου ὡσαύτως, ἦλθε τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς μάχης μὲ τὸν στρατὸν εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην καὶ ἔμεινεν ἐπάνω εἰς τὸ βουνὸν μετὰ τοῦ Εὐμορφοπούλου καὶ 5-6 σωματοφυλάκων του εἴς τι μέρος τοῦ βουνοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ἡ πεδιὰς τῆς Κουρτέσας καὶ ὅλον σχεδὸν τὸ στενὸν καὶ ἡ ὁδὸς τοῦ Ἁγίου Σώστη μέχρι σχεδὸν τοῦ ἄκρου αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀργολίδα· ἱστάμενος δὲ ἐκεῖ ἤναψεν εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην πολλὰ πυρὰ νὰ φαίνωνται μακρόθεν ὡς στρατόπεδον. Καθ' ὃν χρόνον ἔφθασε τὸ σῶμα ἡμῶν εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην καὶ ἤρχισεν ἡ συμπλοκὴ θὰ ἦτο ὡς μία καὶ ἡμίσεια ὥρα ἡμέρας ἀκόμη· ἐξηκολούθησε δὲ ἡ μάχη καὶ ἡ λαφυραγωγία μέχρις οὗ ἐνύκτωσε καλά.

Ἐπικρατούσης τῆς μάχης ἐφ' ὅλον αὐτὸ τὸ τότε δασῶδες μὲ πυκνοὺς θάμνους στενὸν τοῦ Ἁγίου Σώστη, τοῦ ὁποίου τὸ μῆκος ἐκτείνεται περίπου τρία τέταρτα τῆς ὥρας, Τοῦρκοι ἱππεῖς καὶ πεζοὶ καὶ ζῶα φορτηγὰ φορτωμένα καὶ μὴ παντοίων εἰδῶν (πλὴν καμήλων, αἱ ὁποῖαι, πρὶν ἢ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ στενόν, ὠπισθοδρόμησαν μετὰ τῶν στραφέντων εἰς τὴν Ἀργολίδα) ἀναμὶξ μετὰ τῶν Ἑλλήνων εἶχον ἔλθει εἰς χεῖρας. Ὁ Νικήτας Δικαῖος Φλέσας ἰδὼν ἐν τῇ ὁδῷ κατὰ σειρὰν ἐρχομένους ἐννέα-δέκα ἡμιόνους, συνδεδεμένους τὸν ἕνα κατόπι τοῦ ἄλλου καὶ φορτωμένους, ἐρρίφθη εἰς τὸν ἐμπροσθινὸν ἀπὸ τὰ δεξιὰ νὰ πιάσῃ τὸν χαλινὸν καὶ κυριεύσῃ αὐτούς· αἴφνης τῷ ἐπαρουσιάσθη ἀπὸ τὸ ἀριστερὸν τοῦ ζώου Τοῦρκός τις ὁδηγός, φαίνεται, τῶν ἡμιόνων, πεζός, Καλαμάνικα ἐνδεδυμένος, γενάτος καὶ ἔχων ἐνδυμασίαν

ἱππέως, ὁ ὁποῖος ἐκτυπήθη πρόσωπον πρὸς πρόσωπον μετ' αὐτοῦ, μὴ προφθάσας, φαίνεται, διὰ τὸ αἰφνίδιον νὰ πιασθῇ ἀπὸ ὅπλα, καίτοι ἔφερε τοιαῦτα, τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὸν Νικήταν Φλέσαν· οὕτω λοιπὸν ἦλθον ἀμέσως εἰς χεῖρας· ὁ Τοῦρκος ἔπιασε τοὺς δύο βραχίονας τοῦ Νικήτα ἀπὸ τοὺς μυῶνας καὶ τοὺς ἔσφιγξεν ἀρκετὰ δυνατά, ὥστε, καθὼς ἐδιηγεῖτο ὁ Νικήτας, ᾐσθάνθη πολλὰ ἰσχυρὸν καὶ νευρώδη τὸν ἀντίπαλόν του· ἔπραξε δὲ καὶ αὐτὸς τὸ ἴδιον κρατῶν σφιγκτώτατα τὸν ἐχθρόν του· τότε ὁ Τοῦρκος ἀμηχανῶν ἐπειράθη νὰ τὸν πολεμήσῃ καὶ διὰ τῶν ὀδόντων, ὅπερ ἔπραξε καὶ ὁ Νικήτας καὶ οὕτως ἐδαγκώθησαν ἀμφότεροι διὰ τῶν ὀδόντων· (α) παλαίοντες λοιπὸν καὶ ἀνταγωνιζόμενοι, ἀνωμάλου ὄντος τοῦ ἐδάφους, κατέπεσον χαμαὶ ἀμφότεροι κρατούμενοι πάντοτε σφιγκτά· κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐφάνη ἐκεῖ παιδίον τι 15 - 16 ἐτῶν ἐκ τῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Φλέσα ἐκ τοῦ χωρίου *Βρωμόβρυσι*, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισεν ὁ Νικήτας καὶ εἰς τὸ ὁποῖον εἶπε μ'ἔφαγε βρὲ τὶ τὸν φυλᾶς, κτύπα τον, τότε δὲ ὁ παῖς σύρας τὴν ποιμενικὴν χαντζάραν του κατέφερε δύο - τρεῖς ἰσχυροὺς κτύπους κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Τούρκου, ὁ ὁποῖος

(α) Ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος ὁ καὶ Νικηταρᾶς ἐπονομασθεὶς διὰ τὰ ἀνδραγαθήματά του, ὠνομάζετο καὶ Τουρκοπελέκας· τοῦτο πιθανῶς νὰ τῷ ἐδόθη καὶ ὡς ἐκ τῆς ὀνομασίας τοῦ χωρίου του, συγκειμένου ἐκ δέκα πέντε περίπου οἰκογενειῶν, κειμένου εἰς τὴν παλαιὰν ἐπαρχίαν Λεονταρίου καὶ ὀνομαζομένου «Τουρκολέκα», ἀλλὰ μετὰ τὴν μάχην αὐτὴν τοῦ Ἁγίου Σώστη, ὠνόμαζον αὐτὸν οἱ τοῦ λαοῦ ἄνθρωποι καὶ Τουρκοφάγον· ἡ ἐπωνυμία αὕτη πιθανὸν νὰ τῷ ἐδόθη διὰ τὰς ἀνδραγαθίας του κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ πιθανώτερον νομίζω νὰ τῷ ἐδόθη ἐκ τοῦ συμβάντος εἰς τὸν ἄλλον Νικήταν τὸν Φλέσαν τὸν παλαίσαντα καὶ πραγματικῶς φαγωθέντα μετὰ τοῦ Τούρκου. Ἐπειδὴ δὲ συνέπεσε συνωνυμία μεταξὺ τῶν δύο Νικητῶν, τὸ φάγωμα ἴσως τοῦ ἑνὸς μετὰ τοῦ Τούρκου ἀποδόσαντες εἰς τὸν ἄλλον ὡς γνωστότερον καὶ ὀνομαστότερον διὰ τὰς ἀνδραγαθίας του κατὰ τῶν Τούρκων προσεκόλλησαν εἰς τὸν Νικήταν Σταματελόπουλον καὶ τὸ «Τουρκοφάγος».

ζαλισθεὶς ἄφησε τὸν Νικήταν, ὅστις ἐσηκώθη, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἔφθασε καὶ ἄλλος στρατιώτης τοῦ Νικήτα, ὅστις πυροβολήσας ἐφόνευσε τὸν Τοῦρκον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατόπιν εὗρον ζώνην (κιμέρι) μεστὴν χρυσῶν νομισμάτων, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα ἐδόθησαν εἰς τὸν παῖδα. (α) Ἀφοῦ λοιπὸν ἐνύκτωσε καὶ δὲν ἐφαίνοντο πλέον Τοῦρκοι ζῶντες εἰς ὅλον τὸ στενὸν τοῦ Ἁγίου Σώστη, διότι οἱ μὲν ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Κουρτέσαν, οἱ δὲ ὠπισθοδρόμησαν εἰς τὴν Ἀργολίδα καὶ ἄλλοι ἔπεσον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, φορτωθέντες οἱ στρατιῶται μὲ λάφυρα παντοίων εἰδῶν καὶ λαβόντες πολλὰ ζῶα μετέβησαν ὅλοι ἐν γένει εἰς τὸ Στεφάνι καὶ Ἁγινόρι, ὅπου ἦτο ὁ σταθμὸς τοῦ στρατοπέδου των. Ἡ ὁδὸς τοῦ Ἁγίου Σώστη δὲν ἦτο τότε οὔτε

(α) Τοὺς ἡμιόνους ὅλους ἐκλεκτοὺς καὶ πρώτου μεγέθους ἐκορίσευσεν ὁ Νικήτας Δικαῖος μετὰ συστρατιωτῶν του, φθασάντων ἐκεῖ ἦσαν δὲ φορτωμένοι ὅλοι μὲ τὰ πράγματα τοῦ Δράμαλη πασᾶ, ἔχοντος ἀρκετὰ χρήματα εἰς χρυσόν, ἔπιπλα καὶ σκεύη ἀργυρᾶ διαφόρων εἰδῶν, ἐνδυμασίας ἀξίας, γούνας πολυτίμους καὶ ἄλλα τοιαῦτα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μίαν βαρύτιμον σπάθην (πάλας σχῆμα ἔχουσαν)· ἡ λεπὶς αὐτῆς ἀπὸ τοὺς εἰδήμονας διεκρίθη ὡς «καρὰ χορασάν», ἦτο σχεδὸν γεμάτη μὲ χρυσᾶ τουρκικὰ γράμματα, πλησίον τῆς λαβῆς ἐν τῷ μέσῳ τῆς λεπίδος εἶχε προσκεκολλημένον φιλοκάλως μέτριον λίθον ἄνθρακα (ρουμπίνι), ἡ λαβὴ ἀντὶ κοκκάλου, ὡς μᾶς ἐξήγησεν ὁ Ὑψηλάντης, συνέκειτο ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν ἀπὸ ἄγατον, εἶχε δὲ εἰς ἑκατέρας τὰς πλευρὰς ἀνὰ τρεῖς ἄνθρακας (ρουμπίνια) μικροὺς ἀρκετὰ φιλοκάλως καὶ ἐπιτηδείως προσηρμοσμένους ἐν εἴδει κεφαλῆς καρφίου, ἡ δὲ θήκη ὡς καὶ ὁ σταυρὸς καὶ αἱ ταινίαι, αἱ περιζωννύουσαι τὴν λαβήν, ἦσαν ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ, εἶχε δὲ καὶ χρυσοῦν χονδρὸν γαϊτάνι ἀντὶ ζωστῆρος, ἵνα κρεμᾶται ἀπὸ τὸν ὦμον τοῦ φέροντος αὐτὴν κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν, εἰς δὲ τὴν λαβὴν ἐπίσης λεπτότερον γαϊτάνι καὶ φούνταν ἐπίσης ἐκ χρυσοῦ. Ἡ σπάθη αὕτη ἐδόθη κατόπιν προὶξ παρὰ τοῦ Νικήτα Φλέσα εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Μαυρομιχάλην, νυμφευθέντα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, μετὰ καιρὸν δὲ ἐδόθη παρὰ τοῦ Μαυρομιχάλη ὡς ἐνέχυρον εἰς τὸν Κυβερνήτην Ἰωάννην Καποδίστριαν καὶ μετὰ τὸν φόνον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν ἀδελφοῦ του Αὐγουστίνου Καποδιστρίου περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Ῥώσσου Ναυάρχου Ῥικόρδου.

ἀτραπὸς οὔτε μονοπάτι, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ κ. Φωτάκος, ἀλλ' ἦτο ὁδὸς δημοσία, βατή, ἀλλὰ μὴ ἁμαξωτή, δὲν ἦτο μὲν πλατεῖα καὶ ἀνοικτή, ὅπως ἡ τοῦ Δερβενακιοῦ, οὔτε ὡς ἡ τοῦ 'Αγινοριοῦ, ἀλλ' ἐντοσούτῳ ἦτο δημοσία ὁδός· ὁ τόπος ὅμως ἦτο δασώδης καὶ ὄχι τόσον ὁμαλός, διεκόπτετο δὲ εἰς τὰ πλατύτερα μέρη ἀπὸ μικρὰ νεροφαγώματα καὶ θάμνους καὶ δὲν ἐβλέποντο μακρὰν μεταξύ των οἱ ὁδοιποροῦντες.

'Ο συγγραφεὺς τῶν 'Απομνημονευμάτων ἐν σελ. 228 λέγει ὅτι εἰς πασᾶς ἐκρύβη τὴν ἡμέραν τῆς μάχης τοῦ 'Αγίου Σώστη εἰς τὸ ῥεῦμα ὑπὸ τὸ ταμποῦρι τοῦ Νικήτα καὶ ὅτι τὴν ἐπιοῦσαν οἱ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη πρὸς ἐντάμωσιν τοῦ Νικηταρᾶ ἀποσταλέντες ὑπασπισταί του μετὰ τοῦ Κωνς. 'Αλεξανδροπούλου καὶ λοιπῶν, εἶδον δῆθεν τὸν ἐν λόγῳ πασᾶν ἐξερχόμενον ἀπὸ τοῦ βράχου ἐκεῖ καὶ ἐφώναξαν τὸν Νικήταν ὅτι Τοῦρκοι εἶναι ἀποκάτω σας κλπ. Καὶ ἐνταῦθα ἐσφαλμένως διηγεῖται ὁ κ. Φωτάκος περὶ ταμπουρίων κλπ. ταμπούρια δὲν εἶχον γείνει ἕως τότε εἰς τὸν "Αγιον Σώστην οὔτε εἶχε σταθμεύσει μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης στρατιωτικὸν σῶμα εἰς τὸν "Αγιον Σώστην. Τὸ ἱστορικὸν ἔχει ὡς ἑξῆς· μετὰ τὴν μάχην, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, οἱ ὑπὸ τὸν 'Υψηλάντην, τοὺς Φλεσαίους καὶ τὸν Νικηταρᾶν στρατιῶται ἀπεσύρθησαν ἅπαντες εἰς Στεφάνι καὶ 'Αγινόρι καταφορτωμένοι μὲ λάφυρα (τὸ Στεφάνι ἀπὸ τὸν "Αγιον Σώστην ἀπέχει πλέον τῆς μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας), ὁ δὲ Νικηταρᾶς τὴν ἐπιοῦσαν τῆς μάχης δὲν ἐπανέστρεψεν ἀπὸ τὸ Στεφάνι εἰς τὸν "Αγιον Σώστην, ὥστε οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ οἱ μετ' αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶδον τὸν Νικηταρᾶν, ὡς ὁ κ. Φωτάκος ἀναφέρει· πιθανὸν νὰ ἔτυχον ἐκεῖ ἐπανελθόντες τὴν ἐπιοῦσαν ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Στεφανιοῦ εἰς τὸν "Αγιον Σώστην ὀλίγοι τινὲς στρατιῶται λα-

φυραγωγοί (πλιατσολόγοι) καὶ αἱ γυναῖκες τῶν χωρίων Στεφανιοῦ καὶ Ἁγινοριοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐντὸς τῶν ῥευμάτων καὶ τοῦ δάσους τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἁγίου Σώστη εὗρον πλουσίαν μερίδα λαφύρων. Ἴσως λοιπὸν ἐκ τῶν τοιούτων νὰ ἔτυχον ἐκεῖ πού καὶ ἐπυροβόλησαν κατὰ τοῦ πασᾶ. Τὰ ταμπούρια εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην καὶ Δερβενάκι ἔγειναν κατὰ πρῶτον μετὰ δύο μῆνας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἤτοι περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου καὶ ἀρχὰς Ὀκτωβρίου, ἔγειναν δὲ τῇ προτάσει τοῦ ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη καὶ διαταγῇ τῆς Πελοποννησιακῆς γερουσίας, πεμψάσης κτίστας Λαγκαδινοὺς καὶ Κλουκινιώτας κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ νὰ τοποθετηθῶσι στρατιωτικὰ σώματα εἰς ὅλην τὴν ὀρεινὴν γραμμὴν τὴν διαχωρίζουσαν τὴν Κορινθίαν ἀπὸ τὴν Ἀργολιδο-Ναυπλίαν, ἤτοι εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τῆς Νεμέας, εἰς τὸ Δερβενάκι, εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην καὶ εἰς τὸ Ἁγινόρι.

Τὴν 28 Ἰουλίου δύο περίπου ὥρας μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἡ σκοπιὰ τοῦ εἰς Στεφάνι στρατοπέδου εἰδοποίησε διὰ φανῶν ὅτι ἤρχοντο οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν πεδιάδα τοῦ Ναυπλίου εἰς τὴν Κλεισοῦραν τοῦ χωρίου Μπερμπάτι· οἱ ἐστρατοπεδευμένοι εἰς τὰ χωρία Στεφάνι καὶ Ἁγινόρι ὑπὸ τοὺς Ὑψηλάντην, Φλεσαίους καὶ Νικηταρᾶν καὶ ὀλίγοι κάτοικοι τῶν πέριξ χωρίων, ὅσοι ἦσαν συνηθροισμένοι ἐκεῖ, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ Χατζῆ-Γιάννης Μαρκέλος μὲ Σοφικίτας τινάς, οὐχὶ δὲ Πορεῶται καὶ Αἰγινῆται, ὡς ἀναφέρει ὁ συγγραφεύς, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδὲ εἷς ἦτο (ἐκ τῶν νησιωτῶν μόνον πέντε Ὑδραῖοι ἦσαν ὑπὸ τὸν Δημ. Ἰ. Κριεζῆν), κατέβησαν εἰς τὸ μέσον τοῦ δρόμου πρὸς τὸ Μπερμπάτι, κατέλαβον ὅλον τὸν δυνατὸν τόπον καὶ μετ' ὀλίγην ὥραν ἔφθασαν οἱ πεζοὶ Τοῦρκοι ἁπλώσαντες καὶ πολεμοῦντες τοὺς ἡμετέρους, τοὺς ὁποίους καθὸ πολυάριθμοι οἱ Τοῦρκοι ἀπώθουν καὶ ἤνοιγον τὴν ὁδὸν εἰς τὸ ἱππικόν, εἰς τὰ φορτηγὰ ζῶα καὶ λοιπὰ βάρη τοῦ Τουρκικοῦ στρατοπέδου· ὁ ἀγὼν δὲ οὗτος ἐξηκολούθησεν ἐφ' ἱκανὴν ὥραν ἕως τῆς μεσημβρίας περίπου, ὅτε ἀπέκαμον οἱ ἡμέτεροι πρὸ πάν-

των ἐκ τῆς δίψης, ὥστε πολεμοῦντες καὶ ἀποσυρόμενοι εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ ἀνηφόρου ἐκείνου· ἐκεῖ δὲ ἀραιωθέντες ὀλίγον κατ' ὀλίγον προσέτρεχον εἰς τὸ ῥέον ὕδωρ τῆς μικρᾶς ἐκείνης πεδιάδος τοῦ Ἁγινοριοῦ καὶ εἰς τὰ πηγάδια τοῦ Στεφανιοῦ, ἵνα σβέσωσι τὴν δίψαν των· ἀλλὰ μόλις ἐπρόφθασαν νὰ πίωσιν ὕδωρ, ἦλθον οἱ Τοῦρκοι εὑρόντες ἀνοικτότερον τόπον, ἐπέπεσον στιφηδὸν πεζοί τε καὶ ἱππεῖς οὐχὶ πλέον ἵνα πολεμήσωσιν, ἀλλ' ὅπως πίωσιν αὐτοί τε καὶ τὰ ζῶά των νερόν. Οἱ ἡμέτεροι ἔτυχον κατ' εὐνοϊκὴν σύμπτωσιν διῃρημένοι εἰς δύο σώματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν δεξιᾷ τῶν Τούρκων εἰς τὸν δυνατὸν καὶ πετρώδη τόπον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἁγινοριοῦ, τὸ δὲ πρὸς τὸ μέρος τοῦ χωρίου Στεφανιοῦ· ἐκεῖ ἁπλώσαντες καὶ καταλαβόντες τὰς ἐπικαίρους θέσεις ἐπυροβόλουν τὸν σωρὸν τῶν Τούρκων, ἐκ τῶν ὁποίων ὀλίγοι ἀντεπυροβόλουν τοὺς ἡμετέρους.

Διήρκεσεν ὁ ἀγὼν αὐτὸς ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν· ἔπειτα ἐκίνησαν οἱ πολλοὶ ἱππεῖς τε καὶ πεζοὶ Τοῦρκοι λαβόντες τὸν δρόμον πρὸς τὴν Κλεισοῦραν τοῦ Ἁγινοριοῦ καὶ συνωθούμενοι καὶ καταπατούμενοι τίς νὰ προσπεράσῃ τὸν ἄλλον δὲν ἦσαν εἰς κατάστασιν πλὴν ὀλίγων τινῶν πεζῶν, τὰ πλάγια τοῦ σμήνους παρακολουθούντων, νὰ πυροβολήσωσι κατὰ τῶν ἡμετέρων. Ἡ ὁδὸς τῆς Κλεισούρας ταύτης ἦτο στενή, κατωφερὴς καὶ εἰς μέρη τινὰ λιθόστρωτος (καλτερίμι) καὶ ὀλισθηρά, ἐν ταὐτῷ δὲ ἦτο ἐπίτηδες ἐσκαμμένη καὶ διακεκομμένη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων εἰς δύο-τρία μέρη, διὰ τῶν ὁποίων μετὰ δυσκολίας καὶ κινδύνου διέβαινον τὰ ζῶα· εἰς τὰς τοιαύτας λοιπὸν θέσεις ἐκ τῆς ἀτάκτου καὶ ἐσπευσμένης πορείας καὶ ἐκ τῆς συνωθήσεως αὐτῶν κατέπεσον εἰς τὰ ῥεύματα καὶ εἰς τοὺς βράχους πολλοὶ Τοῦρκοι ἔφιπποι, πεζοὶ καὶ φορτηγὰ ζῶα καὶ ἐφονεύθησαν, ὡς ἐγνώσθη τοῦτο τὴν ἐπιοῦσαν ἐκ τῆς εὑρέσεως τῶν πτωμάτων· ἤθελε δὲ γείνει πολὺ μεγαλειτέρα ἡ φθορὰ τῶν Τούρκων ἀπὸ τῆς

κοιλάδος μέχρι τοῦ κάτω μέρους τῆς Κλεισούρας τοῦ Ἀγινοριοῦ, ἐὰν ἠκολούθουν οἱ ἡμέτεροι πολεμοῦντες αὐτοὺς μέχρι τοῦ κατωτάτου μέρους τῆς Κλεισούρας, ἀλλὰ προσηλωθέντες εἰς τὰ λάφυρα καὶ μάλιστα εἰς τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα ἔλαβον, ἔμειναν ὀπίσω καὶ ὀλίγοι ἠκολούθησαν πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν νώτων κατὰ τὴν φυγήν. Ὅτε δὲ εἶχον φθάσει οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸ τέλος τῆς Κλεισούρας καὶ εἶχον ἀργίσει νὰ ἐξέρχωνται εἰς τὸν ἀνοικτὸν δρόμον πρὸς τὸ Χιλιομόδι, τότε ἦλθον εἰς τοὺς ἡμετέρους ὄντας κατὰ τὸ χωρίον Στεφάνι καὶ Ἀγινόρι ἐπικουρίαι ἐκ τῶν εἰς τὰ Δερβενάκια στρατιωτικῶν σωμάτων, ἀλλ' ἦλθον ἀργὰ πλέον μὴ προφθάσασαι Τούρκους.

Ἐκ τινων συλληφθέντων Τούρκων ζώντων ἔμαθον οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοπέδου ἡμῶν Ὑψηλάντης, Παπαφλέσας καὶ Νικηταρᾶς ὅτι οἱ Τοῦρκοι διῃρημένοι ὄντες μεταξύ των, δηλ. φατριάζοντες καὶ ἠγανακτημένοι κατὰ τοῦ Δράμαλη, διότι ἔφερεν αὐτοὺς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἄνευ ἑτοιμασίας τροφῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀναγκαίων, ἐσκόπουν καὶ μάλιστα οἱ τῆς Ἀλβανικῆς φυλῆς μεταβαίνοντες εἰς Κόρινθον νὰ τὸν ζητήσωσι καὶ λάβωσι τοὺς μισθούς των, νὰ στασιάσωσι καὶ νὰ ἐξέλθωσι διὰ τῶν Δερβενίων τῆς Μεγαρίδος εἰς τὴν Στερεὰν καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰς πατρίδας των.

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ καταληφθῶσι μετὰ σπουδῆς τὰ στενὰ τῶν Δερβενίων τῆς Μεγαρίδος· διὰ τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν διέταξαν τὸν Δημ. Κριεζῆν νὰ μεταβῇ εἰς Ἐπίδαυρον καὶ ~~ἐκεῖθεν διὰ~~ θαλάσσης εἰς Σαλαμῖνα, Μέγαρα κλπ., ἵνα ἐξεγείρῃ τοὺς κατοίκους καὶ καταλάβωσιν ἐκ τῶν ἐνόντων τὰ στενὰ ἐκεῖνα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔμειναν σύμφωνοι νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν λοιπῶν ὁπλαρχηγῶν νὰ διαμοιρασθῶσιν ὅλαι αἱ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα εὑρισκόμεναι τότε στρατιωτικαὶ δυνάμεις καὶ καταλάβωσιν ὅλας τὰς ἐπικαίρους θέσεις, τὸ δὲ σῶμα τὸ πρὶν ἐστρατοπεδευμένον εἰς Στεφάνι καὶ Ἀγινόρι

τὸ ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην, Φλεσαίους καὶ Νικηταρᾶν νὰ μεταβῇ καὶ αὐτὸ εἰς τὰ Δερβένια τῆς Μεγαρίδος, ἵνα ἐμποδίσῃ τὴν τυχὸν ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἔξοδον τῶν Τούρκων διὰ τῆς Μεγαρίδος εἰς τὴν Στερεάν.

Ὁ Δ. Κριεζῆς συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἀρχηγῶν περὶ τῶν συνθημάτων τῶν διὰ πυρῶν ἢ φανῶν δοθησομένων ἀπὸ τὰ Δερβένια καὶ περὶ τῆς ἐκεῖ συγκροτήσεως στρατοπέδου καὶ λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν ἐκ Μάνης Κατσανὸν (παρακολουθοῦντα τότε τὸν Ὑψηλάντην) μετέβη τὴν ἐπιοῦσαν εἰς Ἐπίδαυρον, ἔχων συνοδείαν 6-7 στρατιωτῶν, καὶ δι' ἑνὸς τυχόντος ἐκεῖ Ὑδραΐκοῦ πλοιαρίου κατεσπευσμένως ἀπεβιβάσθη εἰς Σαλαμῖνα, ἔνθα ἐντὸς δύο ὡρῶν συνηθροίσθησαν ἅπαντες οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὅπλα καὶ ἐξεκίνησαν διὰ τὰ Μέγαρα (ἅμα ἔφθασεν εἰς Σαλαμῖνα ὁ Κριεζῆς ἔγραψεν εἰς τοὺς Κουντουριώτας, Βυλιώτας καὶ Μεγαρεῖς, ἔχων μετ' αὐτῶν γνωριμίας ἐκ προτέρου, τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς του καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ταχίστης συγκεντρώσεώς των εἰς τὸ Δερβένι ἐν θέσει Ἀέρα), ὅπου πρὸς τὸ ἑσπέρας ἔφθασαν εὑρόντες καὶ τοὺς Μεγαρεῖς κινουμένους καὶ ἑτοιμαζομένους· τὴν ἐπιοῦσαν πολλὰ πρωῒ ἐξεκίνησαν πανστρατιᾷ καὶ οἱ Μεγαρεῖς καὶ μετὰ τῶν Σαλαμινίων ἐφθάσαμεν εἰς τὸ στενὸν Ἀέρα καὶ κατελάβομεν ἄνωθεν αὐτοῦ τὸ βουνὸν Γκοῦρα, ὁπόθεν ἀμέσως ἐκάμομεν τοὺς συνθηματικοὺς φανοὺς εἰδοποιήσαντες τὸ στρατόπεδον τοῦ Στεφανιοῦ περὶ τῆς καταλήψεως τοῦ στενοῦ ἐκείνου· πρὸς τὸ ἑσπέρας δὲ τῆς ἰδίας ἡμέρας ἔφθασαν ἐκεῖ καὶ ἕως τετρακόσιοι Κουντουριῶται, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἦλθον καὶ ἄλλοι Κουντουριῶται καὶ πολλοὶ Βυλιῶται. Τὴν τρίτην δὲ ἡμέραν ἀπὸ τῆς καταλήψεως τοῦ στενοῦ ἐκείνου προειδοποιημένοι ὄντες ἀπὸ τὸ ὑψηλὸν βουνὸν τοῦ Στεφανιοῦ διὰ φανῶν ὅτι ἔμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς Δερβένια τὸ σῶμα τὸ ἐστρατοπεδευμένον εἰς Στεφάνι καὶ Ἁγινόρι εἴδομεν τὴν πρωΐαν (περὶ τὴν ὀγδόην ὥραν Π. Μ.) ἐλθὸν τὸ σῶμα αὐτὸ διοικούμενον παρὰ τοῦ Ὑψη-

λάντου, Νικηταρᾶ, Φλεσαίων καὶ Παναγιώτου Κεφάλα, παρακολουθοῦντος καὶ τοῦ Εὐμορφοπούλου. Μείναντες τρεῖς τέσσαρας ἡμέρας εἰς τὴν θέσιν Γκοῦρα δὲν ἠδυνάμεθα νὰ οἰκονομηθῶμεν τὰ χρειώδη, διὰ τοῦτο κατέβημεν εἰς τὴν θέσιν καὶ τὸ χάνι λεγόμενον «Μεγάλο Δερβένι», εἰς δὲ τὴν θέσιν Γκοῦρα ἔμεινε μικρός τις ἀριθμὸς ἀνδρῶν, συναλλαττομένων κατὰ πᾶσαν δευτέραν ἢ τρίτην ἡμέραν, πρὸς φύλαξιν καὶ σκόπευσιν τῶν εἰς Κόρινθον κινημάτων τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ συγγραφεὺς ἐν σελ. 232 λέγει ὅτι μετὰ τὴν εἰς Ἁγινόρι μάχην τῆς 29 Ἰουλίου ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἐπέρασεν εἰς Περαχώραν ἀπέναντι τῶν Τούρκων καὶ ὅτι ἡ πρᾶξίς του αὕτη ἐθαυμάσθη. Τὰ λεγόμενα ταῦτα τοῦ συγγραφέως τῶν Ἀπομνημονευμάτων εἶναι ἀνακριβῆ καὶ ὑπερβολικά· πρῶτον ἡ μάχη τοῦ Ἁγινοριοῦ ἐγένετο τὴν 28 καὶ οὐχὶ τὴν 29 Ἰουλίου· ἔπειτα μετὰ τὴν μάχην ταύτην οὐχὶ μόνος ὁ Ὑψηλάντης, ἀλλ' ὁλόκληρον τὸ εἰς Στεφάνι καὶ Ἁγινόρι στρατιωτικὸν σῶμα ὑπὸ τοὺς Ὑψηλάντην, Νικηταρᾶν καὶ Φλεσσαίους, ὡς ἀμέσως ἀνωτέρω εἴρηται, διέβη εἰς Δερβένια τῆς Μεγαρίδος· ὁ δὲ Ὑψηλάντης ἀπὸ Στεφάνι δὲν ὑπῆγεν εἰς Περαχώραν, ἀπέχουσαν τέσσαρας ὥρας ἀπὸ τὸ μέρος, ὁπόθεν διῆλθε τὸ στρατιωτ. τοῦτο σῶμα, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸ στενὸν Ἀέρα, οὐδ' ἐπάτησε διόλου εἰς τὴν Περαχώραν ὁ Ὑψηλάντης ἐφ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ ἔμεινε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὰ στενὰ τῆς Μεγαρίδος. Ἡ ἀπὸ Στεφάνι δὲ μετάβασις τοῦ στρατιωτικοῦ τούτου σώματος εἰς τὰ στενὰ τῆς Μεγαρίδος ἐγένετο διὰ τῶν Κεγχρεῶν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς Κορίνθου. Οἱ Τοῦρκοι ἐζημιωμένοι ἐπαισθητῶς ἐκ τῶν τριῶν μαχῶν τοῦ Δερβενακιοῦ, Ἁγίου Σώστη καὶ Ἁγινοριοῦ, ἄτακτοι ἄνευ ὀργανισμοῦ, τάξεως καὶ πειθαρχίας καὶ ἐρίζοντες μεταξύ των εἶχον στρατοπεδεύσει ὅλοι εἰς τὴν πόλιν Κόρινθον, ἐ-

χοντες σκοποὺς περὶ τὰς σκηνὰς χωρὶς νὰ ἐκτείνηται τὴν νύκτα ἡ ἐπιτήρησις καὶ σκόπευσις αὐτῶν ἔξωθεν τῆς πόλεως. Ἦτο λοιπὸν ἀξιέπαινος ἡ διάβασις τοῦ στρατιωτικοῦ τούτου σώματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ θαυμαστή. Τὸ αὐτὸ μέρος ἐπέρασε καὶ πρότερον ὁ Νικηταρᾶς, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰς Πελοπόννησον κατὰ τὸν Ἰούλιον ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Δράμαλη. Τὸ αὐτὸ σῶμα ἐπανέκαμψεν ἄνευ τοῦ παραμικροῦ προσκόμματος διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου, ὅτε ἔμειναν μόνοι οἱ Δερβενοχωρῖται φρουροῦντες τὰ στενὰ ἐκεῖνα καὶ δεχθέντες ὡς ἀρχηγόν των τότε κατὰ πρώτην φορὰν τὸν Δ. Εὐμορφόπουλον, ὁ ὁποῖος παρηκολούθησε κατὰ τὸν Ἰούλιον μόνος χωρὶς νὰ ἔχῃ στρατιώτας τὸν Ὑψηλάντην ἀπὸ τοὺς Μύλους καὶ τὸ φρούριον τοῦ Ἄργους, ὅπως καὶ ἀνωτέρω εἴρηται.

Ἐπειδὴ οἱ Δερβενοχωρῖται δὲν ὡμονόουν μεταξύ των καὶ πολλάκις ἠμέλουν εἰς περιστάσεις κρισίμους νὰ φυλάττωσιν ἐπικαίρους τῶν στενῶν τῶν θέσεις, ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Νικηταρᾶς καὶ πρὸ πάντων ὁ Παπᾶ-Φλέσας διὰ τῆς πειστικῆς καὶ ἐπιβλητικῆς κάπως ὁμιλίας του ἐπειθανάγκασαν αὐτοὺς νὰ δεχθῶσιν ἕνα ὁπλαρχηγόν των, ὅστις νὰ διευθύνῃ τὰ διάφορα στρατιωτικὰ κινήματά των καὶ νὰ συνεννοῆται πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ, τὸν ἀρχηγὸν Κολοκοτρώνην καὶ τοὺς λοιποὺς ὁπλαρχηγούς· κατὰ συνέπειαν αὐτοὶ οἱ τρεῖς διώρισαν δι' ἐγγράφου των κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τὸν Δ. Εὐμορφόπουλον ὁπλαρχηγὸν καὶ διέταξαν τὰς πέντε κοινότητας τῆς Μεγαρίδος, ἤτοι τὰ Μέγαρα, τὰ Κούντουρα, τὰ Βύλια, τὴν Περαχώραν καὶ τὰ Μπίσα νὰ ἀναγνωρίζωσιν αὐτὸν ὡς ὁπλαρχηγόν των καὶ νὰ ὑπακούωσι διὰ τὰ στρατιωτικὰ εἰς τὰς διαταγάς του. Τότε κατὰ πρῶτον ἔγεινε πραγματικὸς ὁπλαρχηγὸς τῶν Δερβενοχωριτῶν ὁ Δ. Εὐμορφόπουλος· ὅλαι δὲ μέχρι τῆς ἐπο-

χῆς ἐκείνης αἱ περιστάσεις, καθ' ἃς ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς τὸν Δ. Εὐμορφόπουλον ὡς ὁπλαρχηγὸν τῶν Δερβενοχωριτῶν, εἶναι ἀνακριβεῖς καὶ λελανθασμέναι.

Περὶ τὰς 10 Σεπτεμβρίου 13 πλοῖα Ὀθωμανικά, τῶν ὁποίων 4 ἦσαν τρικάταρτα, 5 δικάταρτα καὶ 4 γολέται, προσήγγισαν εἰς τὸ παράλιον τῆς Περαχώρας καὶ ἀπεβίβασαν στρατὸν πεζόν, ὁ ὁποῖος ἐπάτησε τὴν Περαχώραν. Διὰ καπνῶν καὶ πεζῶν πρὸς τὸ ἑσπέρας εἰς τὴν θέσιν Γκοῦρα τῶν Δερβενίων ἄνωθεν τοῦ στενοῦ Ἀέρος μᾶς ἐδόθη ἡ εἴδησις τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς τὴν Περαχώραν· ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐκεῖ στρατιωτικοῦ σώματος ἦτο ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος· πρὸ μιᾶς δὲ ὥρας εἶχον ἀναχωρήσει ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης ὁ Γρηγόριος Δικαῖος καὶ ὁ Παναγιώτης Κεφάλας μετὰ ὀγδοήκοντα περίπου ἀνδρῶν, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον· δραμόντες λοιπὸν κατεσπευσμένως διὰ νυκτὸς ἐφθάσαμεν εἰς Μπίσα καὶ τὴν ἐπιοῦσαν προσεβάλομεν τοὺς ἐν Περαχώρᾳ Τούρκους, καὶ ἀπωθήσαμεν αὐτοὺς μέχρι τοῦ παραλίου τῆς θέσεως Ἀγριληὸ, ὅπου ἦσαν τὰ πλοῖά των, φονευθέντων ἕως 15 Τούρκων καὶ 3 ἐκ τῶν ἡμετέρων. Ὁ Γρηγόριος Δικαῖος καὶ ὁ Παναγιώτης Κεφάλας προχωρήσαντες μέχρι τοῦ ἀρχαίου Πελοποννησιακοῦ τείχους, πληροφορηθέντες περὶ τῆς ἀποβάσεως τῶν Τούρκων εἰς Περαχώραν καὶ ἰδόντες τὰ Ὀθωμανικὰ πλοῖα εἰς τὸ παράλιον ἤλλαξαν διεύθυνσιν καὶ ἦλθον εἰς τὸ παράλιον τῆς Περαχώρας Ἀγριληὸ λεγόμενον, ὅπου οἱ Τοῦρκοι, ὡς εἴρηται, κατέφυγον ὀχυρωθέντες καὶ προασπιζόμενοι ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ τῶν πλοίων των. τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπληγώθη ὁ Παναγ. Κεφάλας καὶ ἐφονεύθησαν ἄλλοι τέσσαρες ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἐν οἷς καὶ εἷς καπετάνιος Ὑδραῖος Κυριάκος Δαρνανὸς, τὸν ὁποῖον εἶχε στείλει ἡ κοινότης Ὕδρας μετὰ 10 ναυτῶν, ἵνα ἑτοιμάσῃ πυρπολικὸν καὶ μεταχειρισθῇ αὐτὸ κατὰ τῶν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ

Ὀθωμανικῶν πλοίων· τυχὼν δὲ εἰς τὸ Λουτράκι ἔλαβε μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν μέρος εἰς τὴν μάχην καὶ ἐφονεύθη. Τὴν νύκτα ἐκείνην οἱ Τοῦρκοι ἐπεβιβάσθησαν εἰς τὰ πλοῖά των καὶ ἀπεσύρθησαν· τὴν ἐπιοῦσαν ἀπεσύρθημεν καὶ ἡμεῖς ἅπαντες, ὁ μὲν Γρηγόριος Δικαῖος καὶ Π. Κεφάλας εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὰς προτέρας θέσεις των εἰς τὰ Μ. Δερβένια.

Ἀνακριβῶς ἀναφέρει ὁ κ. Φωτάκος ἐν σελ. 245 τοῦ συγγράμματός του ὅτι ἦτο καὶ ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὴν Περαχώραν· τὸν Ὑψηλάντην κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου προσεκάλεσεν ἐκ τῶν Δερβενίων ἓν μέγα κόμμα Ἀθηναίων, ἵνα τῷ παραδώσῃ τὸ φρούριον Ἀθηνῶν, ὡς ἐριζόντων μεταξύ των τῶν Ἀθηναίων περὶ τῆς κατοχῆς τοῦ φρουρίου. Ἐκ τῶν Δερβενίων λοιπὸν μετέβη εἰς Ἀθήνας καὶ μετὰ παρέλευσιν ἡμερῶν τινων, μὴ πεισθέντων καὶ τῶν ἀντιφρονούντων, παρεδόθη τὸ φρούριον ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ φρουράρχου εἰς τὸν Ὀδ. Ἀνδροῦτσον, ὁ δὲ Ὑψηλάντης ἀνεχώρησε διὰ τῆς Ἐπιδαύρου εἰς Τρίπολιν.

Ὁ κ. Φωτάκος ἐν σελ. 246 – 249 τῶν Ἀπομνημονευμάτων του περιγράφων τὴν ἐκ Κορίνθου εἰς Κουρτέσαν μετάβασιν τῶν Τούρκων κατὰ τὴν 27 Νοεμβρίου πρὸς τροφοδοσίαν τῶν ἐν Ναυπλίῳ λανθάνεται εἰς οὐκ ὀλίγα περιστατικὰ οὐσιώδη, ἀφορῶντα τὴν μάχην ἐκείνην, παραμορφώνων τὴν ἀλήθειαν καὶ διηγούμενος ὡς δῆθεν δοθείσας διαταγὰς παρὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου πρὸς διάφορα στρατιωτικὰ σώματα μὴ συμφωνούσας πρὸς τὰ πράγματα καὶ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τοῦ τόπου. Οἱ Τοῦρκοι ἀπελθόντες ἐκ Κορίνθου καὶ στρατοπεδεύσαντες ἀπὸ τοῦ δειλινοῦ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐν Κουρτέσᾳ καὶ ἔχοντες πολλὰ φορτηγὰ ζῶα καὶ ἱππικὸν καὶ πεζικὸν περὶ τὰς 8,000 ὁμοῦ καὶ πυροβολικὸν ἐδείκνυον ὅτι ἔμελλον νὰ μᾶς προσβάλωσιν, ἀλλ' ἠγνοοῦμεν ὁποίαν ἤθελον κτυπήσει, ἐκ τῶν θέσεών μας τὸ Δερβενάκι δηλονότι ἢ τὸν Ἅγιον Σώστην, ἐφαίνετο δὲ πιθανώτερον ὅτι

ἤθελον προσβάλει τὸν Ἅγιον Σώστην. Ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Σώστη μέχρι τοῦ χωρίου Κλένιας οὐδεμία ὑπῆρχεν ὁδὸς ἄγουσα εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη τοῦ Στεφανιοῦ· μία μόνη ἀτραπὸς ὑπῆρχεν εἰς τὸ χωρίον Ἅγιον Βασίλειον μεταξὺ τῆς Κλένιας καὶ τοῦ Ἁγίου Σώστη, τὴν ὁποίαν ἀτραπὸν ἐφρούρει εἷς ἀποσπασματάρχης (μπουλουξῆς) μετὰ 15-20 ἀνδρῶν Βελέντζας λεγόμενος. Ἡ ἐμφάνισις τῶν Τούρκων εἰς Κουρτέσαν ἔδωκεν ὑποψίας εἰς τὸν Νικηταρᾶν καὶ τὸν Παπα-Ἀρσένην, ἀρχηγούς μας τότε εἰς τὴν θέσιν Ἅγιον Σώστην, ὅτι ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἀποπειραθῶσιν οἱ Τοῦρκοι ὅπως διέλθωσιν ἐκεῖθεν καὶ μᾶς καταλάβωσι τὰ νῶτα, διὰ τοῦτο ἐνόμισαν ἀναγκαῖον πρὸς ἐνδυνάμωσιν τῆς θέσεως καὶ διέταξαν τὸν καπετὰν-Ζαχαρίαν ἐξ Ἁγίου Πέτρου μετὰ 40 50 ἀνδρῶν νὰ καταλάβῃ τὸ στενὸν ἐκεῖνο τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ἀλλ' ὁ Ζαχαρίας, ὡς κατόπιν ἐπληροφορήθημεν, δὲν μετέβη ἐγκαίρως. Τοῦρκοι δὲ πεζοὶ ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῆς Κουρτέσας πλέον τῶν 300 ἐκκινήσαντες μετὰ τὸ μεσονύκτιον διέβησαν τὸ στενὸν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ἐν ὥρᾳ κακοκαιρίας καὶ ὁμίχλης, ἐξηπάτησαν τοὺς ὀλίγους φρουροῦντας ἐκεῖ πλησίον ὁμιλοῦντες Ἑλληνιστὶ καὶ ἀπαντήσαντες εἰς τὴν ἐρώτησιν τῶν φρουρούντων τίνες εἶναι; εἶπον ὅτι εἶναι ἐκ τῶν τοῦ Νικηταρᾶ διαβαίνοντες ἐκεῖθεν δι' ὑπηρεσίαν. Ἀφοῦ ἐπροχώρησαν εἰς τὰ ἄνω ἀρκετὰ μέχρι τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ τοῦ χωρίου Στεφανιοῦ πρὸς τὸν Ἅγιον Σώστην, παρέμειναν ἐκεῖ μὴ ἐννοηθέντες ἕως οὗ ἐξημέρωσε.

Ὁ Χατζῆ - Χρῆστος σταθμεύων εἰς τὸ μοναστῆρι τοῦ χωρίου Στεφανιοῦ μετὰ 100 περίπου στρατιωτῶν, προειδοποιημένος ἀπὸ τῆς ἑσπέρας νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἁγίου Σώστη καὶ ἐκκινήσας ἀπὸ τὸ μοναστῆρι διὰ τὸν Ἅγιον Σώστην συνηντήθη, ἀφοῦ ἐξημέρωσε, μετὰ τῶν παραμενόντων ἐκεῖ 300 Τούρκων, τῶν ἐλθόντων ἐκ τῆς Κουρτέσας, διὰ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου· ἐπειδὴ δὲ ἡ ὁμίχλη

ἦτο πυκνοτάτη, δὲν εἶδον ἀλλήλους εἰμὴ ὅτε συνηντήθησαν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον καὶ ἐκ τῆς ὁμιλίας ἐγνωρίσθησαν· τότε ἐπέπεσεν ὁ Χατζῆ-Χρῆστος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν κατὰ τῶν Τούρκων, μεταχειρισθέντων ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἀγχέμαχα ὅπλα. Εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ Χατζῆ-Χρήστου ἀπωθηθέντες οἱ Τοῦρκοι ἐχωρίσθησαν εἰς δύο σώματα, τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἐξ 100 περίπου ἀνδρῶν ἔλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου πρὸς τὰ κάτω, καὶ τὸ ὁποῖον ὑποθέσας ὁ Χατζῆ-Χρῆστος ὅτι εἶναι τὸ ὅλον τῶν ἐκεῖ Τούρκων παρηκολούθησε καταδιώκων μέχρι τοῦ Ἁγίου Βασιλείου εἰς διάστημα ἀρκετὰ μακρυνὸν πλέον τῆς ὥρας, ἀνώμαλον, δύσβατον καὶ δασῶδες, τὸ δ' ἕτερον πλέον τῶν 200 ἔλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἁγίου Σώστη βαδίζον τὸ ὀρεινὸν μέρος καὶ προχωρῆσαν μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ἄνωθεν βουνοῦ, ὅπου ὑπῆρχε μικρά τις σκοπιὰ φυλαττομένη ὑπὸ 12 στρατιωτῶν, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν βοηθούμενον ὑπὸ τῆς πυκνῆς ὁμίχλης καὶ κατέκοψεν αὐτοὺς ἅπαντας. Ἀφοῦ παρῆλθον ἕως δύο καὶ ἐπέκεινα ὧραι τῆς ἡμέρας καὶ ἐβελτιώθη ἡ κατάστασις τοῦ καιροῦ καὶ διελύθη ἡ ὁμίχλη, τὸ Τουρκικὸν στρατόπεδον τῆς Κουρτέσας ἐξεκίνησε πανστρατιᾷ καὶ προσέβαλε δὶς τὸν Ἅγιον Σώστην εἰς τὰς δύο ἐμπροσθίους θέσεις, ἤτοι εἰς τὸ μέγα ὀχύρωμα τῆς εἰσόδου τῆς ὁδοῦ καὶ εἰς τὸ ὀχύρωμα τοῦ Παπαρσένη μετὰ πολλῆς ὁρμῆς, μεταχειρισθὲν καὶ πυροβόλα μὴ προξενήσαντα μηδεμίαν βλάβην, ἀλλ' ἀπεκρούσθη παρὰ τῶν ἡμετέρων.

Κατόπιν ὥρας τινός, ἀφοῦ εἶδε τὸ Τουρκικὸν στρατόπεδον ἀπὸ τὴν πεδιάδα ἀναφανέντας ἄνωθεν τῶν Ἑλληνικῶν ὀχυρωμάτων ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τοὺς διὰ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου διελθόντας Τούρκους, διασκεδασθείσης πλέον τῆς ὁμίχλης, ἐπανέλαβε τὴν γενικὴν ἔφοδον καὶ ἐκ τρίτου μετὰ μεγάλης ὁρμῆς, ἀφοῦ οἱ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ κραυγάζοντες καὶ ὠρυόμενοι συνθηματικῶς συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ στρα-

τοπέδου των ἐπέπεσον ἐκ τῶν νώτων εἰς τὸ ὀχύρωμα τοῦ Παπαρσένη μετὰ Κρανιδιωτῶν, ἀνοικτοῦ ὄντος ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου, ἐκληφθέντες ὑπ' αὐτῶν ὡς τὸ σῶμα τοῦ Χατζῆ-Χρήστου, καὶ διέσπασαν τὸ ὀχύρωμα αὐτό· ἐφονεύθησαν δὲ εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὁ Παπαρσένης καὶ ἄλλοι πέντε-ἕξ, πάντες δὲ οἱ λοιποὶ ἔφυγον. Τὴν τοιαύτην φυγὴν τῶν ἐκ τοῦ ὀχυρώματος τοῦ Παπαρσένη Κρανιδιωτῶν ἐμιμήθησαν καὶ τὸ κεντρικὸν ὀχύρωμα, τὸ ἐπὶ τῆς εἰσόδου τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἁγίου Σώστη, ἐνδόσαν εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς Τουρκικῆς στρατιᾶς. Τὸ ὀχύρωμα ἐκεῖνο κάτωθεν τοῦ τοῦ Παπαρσένη ἕως διακοσίας ὀργυιὰς ἦτο εἰς τοῖχος ξηρολίθι ὕψους δύο ἕως δύο καὶ ἡμίσεος πήχεων καὶ ἕως τριάκοντα ὀργυιῶν μήκους, εἰς δὲ τὸ ἄκρον αὐτοῦ εἰς τὸν βράχον ἐπὶ τοῦ ρεύματος συνείχετο μὲ ἕτερον τοῖχον ἐκ ξηρολίθων τετράγωνον ἐστεγασμένον, ἵνα φυλάττωνται τὰ πολεμεφόδια, ὀλίγον ὑψηλὸν μὲ πάτωμα, ὥστε ἠδύναντο ἐν αὐτῷ οἱ φρουροῦντες νὰ πυροβολῶσιν ἐκ τοῦ ἰσογείου καὶ ἐκ τοῦ πατώματος, καὶ τοῦτο τὸ ὀχύρωμα ὠνομάζομεν πύργον ἢ πυργάκι.

Εἰς τὴν ἐκκένωσιν τῶν ὀχυρωμάτων καὶ τὴν φυγὴν ταύτην τυχόντες εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ὁ Δημ. Ἰ. Κριεζῆς καὶ ὁ Κολοιὸς Δαρειώτης Μπακόπουλος καὶ ἰδόντες τὴν γενικὴν φυγὴν ἀπὸ τῆς θέσεως ἐκείνης, κατεχομένης ὑπὸ 400 καὶ ἐπέκεινα ἀνδρῶν, ἀφοῦ προσεπάθησαν ἐπὶ ματαίῳ νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν φυγὴν τῶν ἰδικῶν των, συνεννοήθησαν καὶ κατέλαβον εἰς τὴν ἄκραν τοῦ ὀχυρώματος ἐκείνου τὸ ἀνωτέρω κλειστὸν πυργάκι, ὅπου ἐκράτησαν καὶ ἕως 30 στρατιώτας παρεμποδίσαντες αὐτοὺς (μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ ἐκ Τριπόλεως Γεώργιος Ἀρβάλης) καὶ ἐκλείσθησαν ἐκεῖ. Ὁ Νικηταρᾶς εὑρεθεὶς μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω δύο ὀχυρωμάτων, ἤτοι κάτωθεν τοῦ ὀχυρώματος τοῦ Παπαρσένη καὶ ἄνωθεν τοῦ ἑτέρου τοῦ μεγάλου, τοῦ ἐπὶ τῆς εἰσόδου τῆς ὁδοῦ, εἰς ἀνοικτὸν μέρος δύσβατον καὶ κατωφερὲς καὶ

παρακολουθούμενος ὑπὸ δύο στρατιωτῶν πληγωθέντων ἀμφοτέρων, ἀφοῦ εἶδε τοὺς ἡμετέρους φυγόντας ἐκ τοῦ μεγάλου ὀχυρώματος τῆς εἰσόδου τῆς ὁδοῦ, ἀπεσύρθη καὶ ἔλαβε τὸ ῥίζωμα τῆς ὄχθης ἄνωθεν τοῦ ὀχυρώματος ἐκείνου βαδίζων παραλλήλως τοῦ ὀχυρώματος, ἵνα λάβῃ τὴν ὄχθην ἄνωθεν τοῦ ῥεύματος καὶ ἀπομακρυνθῇ· ἀλλ᾽ οἱ Τοῦρκοι πεζοὶ καὶ ἱππεῖς εἶχον προχωρήσει μέχρις αὐτοῦ καὶ ἀνεμίχθησαν, δὲν ἐγνώρισαν ὅμως αὐτὸν ἐκλαμβάνοντές τον ὡς ἰδικόν των. Ἰδόντες δ᾽ ἡμεῖς ἐκ τῆς θέσεώς μας προσεκαλέσαμεν αὐτὸν διὰ φωνῶν, ὁ ὁποῖος μᾶς εἶδε καὶ μᾶς ἐγνώρισε; πυροβολήσαντες δὲ τοὺς πλησίον αὐτοῦ Τούρκους ἐδώκαμεν καιρὸν εἰς αὐτὸν καὶ ὁρμήσας εἰσῆλθε μετὰ τῶν δύο παρακολουθούντων αὐτὸν πληγωμένων στρατιωτῶν εἰς τὸν πύργον. Τότε ἐκ συνεννοήσεως κατέλαβεν αὐτὸς τὴν εἴσοδον μὴ τυχὸν ἤθελεν ἀποπειραθῇ κανεὶς ἐκ τῶν ἡμετέρων στενοχωρούμενος νὰ φύγῃ, διότι μᾶς εἶχεν ἤδη περικυκλώσει τὸ πλῆθος τῶν Τούρκων, καταλαβόντων ὅλον τὸ μέρος ἐκεῖνο, οἱ δὲ ἄλλοι λαβόντες ἕκαστος θέσιν κατάλληλον ἐξηκολουθήσαμεν τὸν πυροβολισμόν. (α)

Ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι κατεπάτησαν τὸ στρατόπεδόν μας, διήρπασαν τὰ ἐν ταῖς καλύβαις ὀλίγα πράγματά μας, πρὶν ἢ προχωρήσωσιν ὅλοι φθάσαντες ἐντὸς μιᾶς περίπου ὥρας εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Ἀργολίδα, ἀπεκρούσθησαν ἀπὸ τὸ ἐκεῖ εὑρισκόμενον ὀχύρωμα τοῦ Κρανιδιώτου καπετὰν-Μανώλη Γκλυάτη, ἑνὸς τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Παπαρσένη, ἀπὸ τὸν γέρο-Νικόλαν Ζαχαριὰν Κρανιδιώτην,

---

(α) Εἰς τ᾽ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ν. Σπηλιάδου (τόμ. Α΄. σελ. 473) ἀναφέρεται ὅτι, ὅτε ἐκλείσθησαν εἰς τὸν πύργον ὁ Δ. Ι. Κριεζῆς καὶ ὁ Κολιοὸς Δαρειώτης, ἦτο καὶ ὁ Ἀλέξιος Νικολάου· τὸ περὶ Ἀλεξίου Νικολάου Λεβιδιώτου εἶναι λελανθασμένον, διότι αὐτός, ἀρχηγὸς τῶν ἐκ τῆς ἐπαρχίας Τριπολιτσᾶς, ἦτο μὲν ἐκεῖ εἰς τὸ ὀχύρωμα, ἀλλ᾽ ἐξεδιώχθη καὶ αὐτὸς ἐκεῖθεν μετὰ τῶν ἄλλων· ἐντὸς τοῦ πύργου δὲ ἐκλείσθη ὁ ἐκ Τριπόλεως Γεώργιος Ἀρβάλης.

κατορθώσαντα νὰ συναθροίσῃ ἐκεῖ πλησίον Κρανιδιώτας τινὰς καὶ ἄλλους ἐκ τῶν διεσκορπισμένων. Ἡ ἐπιτυχὴς αὕτη ἀπόκρουσις ἐνεθάρρυνε τοὺς ἡμετέρους διεσκορπισμένους εἰς τὸ βουνὸν νὰ συναθροισθῶσι καὶ ἐπιπέσωσιν ἅπαντες ὁμοῦ κατὰ τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι καίτοι πολὺ συσσωματωθέντες καὶ ἀντισταθέντες ὠπισθοδρόμησαν. Ἰδόντες τότε τὴν ὀπισθοδρόμησιν τῶν Τούρκων καὶ οἱ τῶν ἄλλων θέσεων ἡμέτεροι ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν ξιφήρεις, λαβόντος μέρος καὶ τοῦ Τσώχρη μετὰ τοῦ σώματός του ἐκ τῆς ἀπέναντι πλευρᾶς, τοὺς ἀπέκρουσαν ὅλους προχωρήσαντας συσσωματουμένους καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ φύγωσι πεζοί τε καὶ ἱππεῖς ἀγεληδόν. Ἐξελθόντες τοῦ πύργου ἠκολουθήσαμεν καὶ ἡμεῖς καταδιώκοντες τοὺς Τούρκους μέχρι τῆς πεδιάδος. Οἱ Τοῦρκοι συγκεντρωθέντες εἰς τὸ χάνι τῆς Κουρτέσας, ὅπου καὶ πρὶν ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι, ἔφυγον τὸ δειλινὸν τρεῖς ὥρας πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἐπανακάμψαντες ἅπαντες εἰς Κόρινθον.

Μετὰ τὴν φυγὴν δὲ αὐτῶν οἱ δύο ὑπασπισταὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου Κολοκοτρώνη Φωτάκος Χρυσανθόπουλος καὶ Σπῦρος Σπηλιωτόπουλος, ὁ Κῶτσος Βούλγαρης καὶ ἄλλοι δύο ἐκ τῆς συνοδείας των, ἅπαντες ἔφιπποι, μετέβησαν εἰς Κουρτέσαν καὶ παρετήρησαν τὸν τόπον, ὅπου εἶχον στρατοπεδεύσει οἱ τοῦρκοι, εὗρον ἐρριμμένας τὰς κεφαλὰς τοῦ Παπαρσένη καὶ τοῦ Σπανοῦ Κρανιδιώτου, ἀνεψιοῦ τοῦ Παπαρσένη, καὶ συνδεδεμένας διὰ τῶν κομῶν, τὰς ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰς ἔφεραν εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην, ὅπου τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης ἐνεταφιάσθησαν ὁμοῦ καὶ τὰ σώματά των, ὡς καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἡμέτεροι οἱ πεσόντες κατὰ τὴν μάχην τῆς προτεραίας. Ὁ Χατζῆ Χρῆστος ἀπαντήσας, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, τοὺς Τούρκους εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Στεφανιοῦ καὶ καταδιώξας μέρος αὐτῶν μέχρι τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ἀπεπλανήθη ἀπὸ τὸν κύριον σκοπόν του καὶ ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην, ἔφθασε δ' ἐκεῖ, ἀφοῦ

ἐτελείωσεν ἡ μάχη. ταῦτα εἶναι τὰ διατρέξαντα, τὰ ὁποῖα γινώσκω ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως.

Ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἀπομνημονευμάτων κ. Φωτάκος ἐν σελ. 248 καὶ 249 τοῦ συγγράμματός του πλάττει περιαυτολογῶν κυνηγήματα τούρκων καβαλαραίων καὶ ξεκαμπίσματα αὐτῶν καὶ ἁρπαγὴν τῶν δύο κεφαλῶν τοῦ Παπαρσένη καὶ τοῦ Σπανοῦ καὶ ἄλλα τοιαῦτα περιαυτολογήματα. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ὑπόθεσις ἰδική του καὶ ἂς κάμῃ αὐτὸς καλὰ μὲ τοὺς ἀναγνώστας του.

Ὁ κ. Φωτάκος ἐν τῇ ἀνωτέρω σελ. 248 λέγει ὅτι «ὁ Κολοκοτρώνης ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου εἶχε τὰ τσαντήριά του εἰδοποιήθη κοντὰ τὰ ξημερώματα ἀπὸ ταῖς βάρδιαις, ἐβγῆκε καὶ εἶδε ταῖς φωτιαῖς τῶν τουφεκιῶν ἀνάποδα καὶ ἐννόησεν ὅτι οἱ τοῦρκοι ἐπῆραν ταῖς πλάταις τῶν ἰδικῶν μας. Ἀμέσως διέταξε τὸν Π. Ζαφειρόπουλον μὲ τοὺς Ἁγιοπετρίτας, τὸν Τσανέτον Χριστόπουλον μὲ τοὺς Φαναρίτας, τὸν Γενναῖον καὶ ἄλλους πολλοὺς νὰ πᾶνε ἀπὸ τὸ πίσω μέρος νὰ προφθάσουν τοὺς ἰδικούς μας». Τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ ἀρχιστρατήγου εἴς τινα ἄλλην περίστασιν θὰ τὴν ἀπήντησεν ὁ συγγραφεὺς καὶ ἐνθυμεῖται τώρα νὰ τὴν ἀναφέρῃ. Τοιοῦτό τι δὲν συνέβη οὔτε ἠδύνατο νὰ συμβῇ καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος· οἱ 300 τοῦρκοι, οἱ ἀναβάντες διὰ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ἄνωθεν τοῦ βουνοῦ πλησίον τοῦ Στεφανιοῦ εἰς τὸ μέρος, ὅπου συνεπλάκησαν μετὰ τοῦ Χατζῆ-Χρήστου, τὸ ὁποῖον ἀπέχει περὶ τὰς τρεῖς ὥρας καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἐφαίνετο ἀπὸ τὰς σκηνὰς τοῦ ἀρχιστρατήγου, διαιρεθέντες εἰς δύο, ὡς εἴρηται, οἱ μὲν κατῆλθον εἰς τὸν Ἅγιον Βασίλειον, οἱ δὲ λαβόντες διεύθυνσιν πρὸς τὸν Ἅγιον Σώστην παρέμειναν ἄγνωστοι ἐπὶ τοῦ βουνοῦ ἐπὶ τρεῖς καὶ ἐπέκεινα ὥρας τῆς ἡμέρας ἕως οὗ ἐπέπεσον κατὰ τοῦ ὀχυρώματος τοῦ Παπαρσένη. Ὁ Χατζῆ Χρῆστος κατὰ πρῶτον ἀπήντησε τοὺς Τούρκους αὐτοὺς τὴν πρωΐαν μέν, ἀλλ' ἡμέραν· οἱ τοῦρκοι αὐτοὶ δὲν ἀπήντησαν ἀντίστασίν που καὶ οὔτε ἐπολέμησαν οὔτε ἐπυροβόλησαν ὅπως φανῶσιν ἡ φωτιαῖς τῶν τουφεκιῶν ἀνάποδα καὶ

νὰ συμπεράνῃ ὁ ἀρχιστράτηγος τὸ παρὰ τοῦ κ. Φωτάκου ἀναφερόμενον συμπέρασμα. Ἐπίσης φαίνεται παράλογος καὶ ἡ ἄλλη ἐκφερομένη ἰδέα τοῦ συγγραφέως ὅτι δῆθεν αδιέταξεν ὁ ἀρχιστράτηγος τοὺς Π. Ζαφειρόπουλον μὲ τοὺς Ἁγιοπετρίτας, Τσανέτον Χριστόπουλον μὲ τοὺς Φαναρίτας, τὸν Γενναῖον καὶ ἄλλους πολλοὺς νὰ πᾶνε ἀπὸ τὸ πίσω μέρος νὰ προφθάσουν τοὺς ἰδικούς μας». Οἱ τρεῖς οὗτο ἀναφερόμενοι ὁπλαρχηγοὶ κατεῖχον ἐκείνην τὴν ὥραν τὸ στενὸν τοῦ Δερβενακιοῦ, τὴν θέσιν τὴν σήμερον λεγομένην «Ἀνέστη χάνι» καὶ τὰ πέριξ αὐτοῦ· ἐὰν ἐξετοπίζοντο ἐκεῖθεν κατὰ τὴν ἀνωτέρω διαταγήν, ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἔμενε κενὴ ἢ πολὺ ἀδύνατος ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη θέσις καὶ οἱ Τοῦρκοι μένοντες εἰς τὴν Κουρτέσαν μέχρι δύο ὡρῶν ἡμέρας ἦτο ἄγνωστον ποίαν διεύθυνσιν θὰ ἐλάμβαναν, ἂν δηλ. θὰ προσέβαλλον τὸ Δερβενάκι ἢ τὸν Ἅγιον Σώστην, ὅπερ δὲν ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τὴν ὀξυδέρκειαν καὶ τὴν πρόνοιαν τοῦ ἐπιφυλακτικοῦ ἀρχιστρατήγου Κολοκοτρώνη, ἀφίνοντος οὕτω ἀδύνατον καὶ σχεδὸν κενὴν τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην θέσιν τοῦ Δερβενακιοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἐξεδόθη τοιαύτη διαταγὴ καὶ ἐπρόκειτο νὰ ἐκτελέσωσιν αὐτὴν οἱ διαταχθέντες, οὗτοι ἤθελον φθάσει εἰς τὸν κατάλληλον τόπον πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς αὐτῆς μετὰ 4-5 ὥρας, διότι διὰ νὰ ὑπάγουν ἀπὸ τὸ πίσω μέρος νὰ προφθάσουν τοὺς ἰδικούς μας, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ συγγραφέως, ἤθελον διανύσει τοὐλάχιστον τρεῖς ὥρας· εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ οἱ πολεμοῦντες ἡμέτεροι ἔχοντες τοὺς Τούρκους ὄπισθέν των καὶ δεχόμενοι ἀνάποδα ταῖς φωτιαῖς των ἤθελον νικήσει ἢ ἡττηθῆ ὥρας ἱκανὰς πρὶν ἢ φθάσωσιν αἱ τοιαῦται κατὰ τὸν κ. Φωτάκον ἐπικουρίαι.

Ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἀπομνημονευμάτων κ. Φωτάκος, ἀφοῦ εἰς πολλὰς διηγήσεις του λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστορίαν τοῦ Τρικούπη καὶ τὴν τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, διαψεύδει αὐτοὺς εἰς πολλὰ περιστατικά, καταντῶν ἐνίοτε καὶ εἰς ὕβρεις κατὰ τῶν συγγραφέων· ἐκδίδων δὲ τ' Ἀπομνημονεύματά του κατὰ τὸ 1858 οὐδαμοῦ μνείαν ποιεῖται ὁ κ. Φωτάκος διαφόρων περιστάσεων καὶ προσώπων, περὶ

τῶν ὁποίων ὁ Σπηλιάδης γράφει, ἀλλὰ παρασιωπᾷ ἢ ζρε-βλώνει αὐτὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὁ κ. Φωτάκος εὐχαριςούμενος νὰ συκοφαντήσῃ καὶ κακοποιήσῃ τὸν Δ. Ἰ. Κριεζῆν ἐμεθοδεύθη τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαβάλῃ αὐτὸν εἰς τὰ ἱστορούμενά του περὶ τῆς ὑπὸ τῆς φρουρᾶς ἐγκαταλείψεως τοῦ φρουρίου Κορίνθου, ἐσιώπησε δὲ ἄλλας περιστάσεις, εἰς ἃς ἔτυχε καὶ ὁ Δ. Ἰ. Κριεζῆς καὶ ἔλαβεν ἔντιμον μέρος, ἰδίως δὲ τὴν κατὰ τὴν 28 Νοεμβρίου 1822 μάχην, καθ' ἣν ἦτο ἐντὸς τοῦ πύργου τοῦ Ἁγίου Σώστη, μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁποίας ἦλθεν αὐθημερὸν καὶ ὁ κ. Φωτάκος εἰς τὸ στρατόπεδον ἐκεῖνο, εἶδε καὶ ἔμαθεν ὡς αὐτόπτης πάντα τὰ διατρέξαντα.

Τὸ συγγράφειν ἱστορίαν, δοκίμιον ἢ ἀπομνημονεύματα ἱστορίας δὲν εἶναι ἔργον τοῦ τυχόντος, μὴ ἔχοντος τὴν ἱκανότητα, τὰ μέσα καὶ τὰς γνώσεις τοῦ τοιούτου ἔργου. Δὲν εἶχον σκοπὸν οὐδὲ συνέλαβόν ποτε τὴν ἰδέαν νὰ γράψω τι ἀφορῶν εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀλλ' ὁ κ. Φωτάκος διὰ τῶν Ἀπομνημονευμάτων του ἀδικήσας, συκοφαντήσας καὶ προσβαλὼν τὴν στρατιωτικὴν τιμήν μου (ἀγνοῶ κυρίως ὑπὸ ποίας αἰτίας ὁρμηθεὶς ἔπλασε καὶ ἔγραψε κατ' ἐμοῦ ἀνύπαρκτα, ἐσιώπησε δὲ ἀληθεῖς πράξεις μου), μὲ ἠνάγκασε νὰ ἐκθέσω τὰ ἐν τῷ παρόντι φυλλαδίῳ ἱστορούμενα, σχέσιν ἔχοντα μὲ ἐμὲ καὶ τὰ περὶ ἐμὲ συμβάντα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἔχω τὴν συνείδησίν μου ἀναπεπαυμένην ὅτι ἐξεπλήρωσα τὸ καθῆκόν μου καὶ ὡς πρὸς τὴν προπαρασκευὴν διὰ τὸ κίνημα τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν αὐτῆς τὸ κατὰ δύναμιν, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑπὲρ δύναμιν, καὶ μὲ χρηματικὰς θυσίας ἀναλόγως τῆς καταστάσεώς μου, ὑπηρετήσας τὴν πατρίδα πιστῶς, τιμίως καὶ ἀφιλοκερδῶς μέχρι τοῦ γήρατός μου. Μετὰ παρρησίας δὲ λέγω ὅτι ἔγραψα τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν ἀμερόληπτον μαρτυρίαν τῶν λειψάνων τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος.

ΤΕΛΟΣ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ.	1	στίχος	1.	ἀνάγνωθι	Δημ. Ἰωάννου Κριεζῆ.
»	3	»	1.	»	Δημ. Ἰωάννου Κριεζῆ.
»	3	»	14.	»	εἰς τὸ γραφεῖον τῆς ἐπιτροπῆς.
»	10	»	30.	»	Κιαμίλμπεη.
»	12	»	16.	»	Λαλάκα
»	16	»	3.	»	Κιαμίλμπεη.
»	27	»	6.	»	γινομένας.
»	41	»	3.	»	ναῦται.
»	79	»	9.	»	οὗτοι.